

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA

MATJAŽ NAPOKOJ

ŠRILANKA



VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA

AZIJA



Š R I L A N K A

Matjaž Napokoj



Ljubljana 2011

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA
Azija

ŠRILANKA
Matjaž Napokoj

© 2011, Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC

Urednik: Drago Kladnik

Recenzenta: Naja Marot, Blaž Repe

Lektorica: Mija Mravlja

Likovno-grafična ureditev in prelom: Brane Vidmar

Grafična zasnova: Milojka Žalik Huzjan

Kartografija: Rok Ciglič

Fotografije: Drago Kladnik, Krištof Kranjc, Vojislav Likar, Matjaž Napokoj

Izdajatelj: Ljubljansko geografsko društvo

Za izdajatelja: Blaž Repe

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Collegium Graphicum, d.o.o., Ljubljana, Slovenija

Naklada: 600

Fotografija na ovitku: Nabiralke čaja v gorati notranjosti Šrilanke sta pripadnici narodne skupnosti indijskih Tamilcev. Foto: Matjaž Napokoj.

Vodnik je nastal na podlagi ekskurzije po Šrilanki, ki je potekala od 25. aprila do 3. maja 2009.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

913(548.7)(036)
908(548.7)

NAPOKOJ, Matjaž

Šrilanka / Matjaž Napokoj ; [kartografija Rok Ciglič ; fotografije Drago Kladnik ... et al.]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011. - (Vodniki Ljubljanskega geografskega društva. Azija, ISSN 1408-6409)

ISBN 978-961-254-262-7

255663360

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789612542627>

UVOD

TEMELJNI PODATKI:	
Uradno polno ime:	Demokratska socialistična republika Šrilanka (singalsko: Sri Lanka Prajatantrika Samajaya di Janarajaya; tamilsko: Ilankai Jananayaka Choshalichak Kutiyarachu)
Državna ureditev:	Demokratska socialistična republika
Datum neodvisnosti:	4. februar 1948
Površina:	65.610 km ²
Število prebivalcev leta 2010 (ocena):	21.513.990
Gostota poselitve leta 2010 (ocena):	328 prebivalcev/km ²
Najvišji vrh:	Pidurutalagala, 2524 m
Glavno mesto:	Sri Jayawardenepura Kotte (115.826 prebivalcev leta 2001)
Največje mesto:	Kolombo (singalsko Colombo; 647.100 prebivalcev leta 2001)
Uradna jezika:	singalski in tamilski
Denarna enota:	šrilanška rupija (LKR)
Bruto domači proizvod leta 2008 (nominalni):	1623 USD/prebivalca
Časovni pas:	srednjeevropski čas + 4,5 ure

Otok v Indijskem oceanu, ki ga večinsko singalsko prebivalstvo imenuje Sri Lanka, kar poslovenimo v Šrilanka in lahko prevedeno kot Sijajni otok, se uradno imenuje Demokratska socialistična republika Šrilanka. Država je bila do leta 1972 v svetu znana kot Cejlon. To ime odraža njeno kolonialno preteklost.

Izvor imena otoka je povezan s starim singalskim imenom. Imenovali so ga namreč Sinhala Dveepa v pomenu Singalski otok. Iz tega so arabski trgovci skovali ime Serendip. Portugalci, ki so v 16. stoletju na otoku vzpostavili trgovske postojanke, so iz tega izpeljali ime Ceilão. Sredi 17. stoletja, ko so jih z otoka izrinili Nizozemci, se je uveljavilo ime Zeilan z različico Ceilan. Ko so Nizozemci na začetku 19. stoletja otok predali Britancem, so ga ti razglasili za kronsko kolonijo z imenom Ceylon, kar smo pri nas podomačili v Cejlon. Ime, uvedeno leta 1972, je povzeto po staroindijskih epih Ramajana in Mahabharata. V njih je otok omenjen kot lanka dveepa, kar v sanskrtu pomeni bleščeči (sijajni) otok. Dodana uvodna beseda Sri je za Singalce častna in v dobesednem prevodu pomeni svet, bogu všečen, božanski. V medijih in slovenski geografski literaturi so se sprva pojavljali neeno-

trni zapisi imena države in otoka. Uporabljale so se različice Sri Lanka, Šri Lanka, Srilanka in Šrilanka. Dvome o tem, kako naj v slovenski geografski literaturi zapišemo ime države in otoka, je leta 1996 razrešila Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen, ki je določila, da je ustrezen zapis Šrilanka, ta pa je kot edina pravilna različica zapisana tudi v veljavnem Slovenskem pravopisu (2001).

Otok spada k južni Aziji. Od severa proti jugu meri do 434 km, od vzhoda proti zahodu pa do 225 km. Zaradi oblike in lege so zanj uporabljali poetična poimenovanja, kot na primer Dragulj ali Solza Indijskega oceana. Geološko je del Dekanskega polotoka, ki se je kot del Indijsko-Avstralske litosferske plošče odcepil od današnje Afrike. Od Indijske podceline Šrilanko na severozahodu ločuje od 60 do 140 km širok in do 70 m globok Palkov preliv (Palk Strait), na zahodu in jugozahodu pa Mannarski zaliv (Gulf of Mannar). Palkov preliv od Mannarskega zaliva na jugu ločuje 48 km dolga veriga nizkih otokov, koralnih grebenov in peščenih sipin.

Ta pravcati kopenski most med Indijo in Šrilanko se imenuje Adamov most (Adam's Bridge), domačini pa mu pravijo Ramin most. Obe poimenovanji sta povezani z legendami. Ime Adamov most je povzeto po biblični zgodbi o raju, v katerem sta živela Adam in Eva. Ta zemeljski raj naj bi bil prav na Šrilanki. Most naj bi nastal, ko je bil Adam preganjen iz raja. Glede na vsebino epskih pesnitev o Ramajani in Mahabharati pa naj bi ga zgradil junak Rama, da bi prek njega vdrl na otok in rešil ugrabljeno ženo Sito. Ženo mu je ugrabil mogočni vladar otoka Ravana in jo zaprl v svojo utrdbo. Ugrabil jo je, da bi maščeval svojo sestro, ki ji je Ramin brat Leksman v sporu odrezal nos. Rama je s pomočjo opičjega kralja Hanumana najprej zgradil mogočen most čez morje, nato pa v spopadu premagal in ubil Ravano ter rešil Sito.

Kopenski most sestavljajo nekdanji sklenjeni koralni grebeni in peščene sipine, ki jih je leta 1480 na več delov razbil močan tropski ciklon. Morje v plitvinah je globoko le od 1 do 10 m, kar omogoča plovbo med Šrilanko in Dekanskim polotokom le manjšim ribiškim in trgovskim ladjam. Izgradnjo poglobljenega kanala, ki bi omogočil prehod tudi večjim plovilom, so neuspešno načrtovali že Britanci na koncu 19. stoletja. Sodobne načrte poglobitve Pambanškega preliva (Pāmban Channel) v bližini indijske obale ovirajo tako okoljevarstveni kot verski pomisleki. V času kolonialne nadoblasti so Britanci prek Adamovega mostu uspeli zgraditi železniško povezavo med celino in otokom.

Država ima razen 65.610 km² kopnega tudi obsežen akvatorij. Sestavljata ga 1570 km² notranjega morja ter obsežno teritorialno morje, ki obsega 18.060 km² obalnega morja, 12.060 km² zgodovinskih voda, 19.620 km² razširjenega teritorialnega morja v širini do 24 morskih milj (44,4 km) ter 437.400 km² ekskluzivne ekonomske cone v širini do 200 morskih milj (370 km). Šrilanka je 12 milj (22,2 km) širok pas ozemeljskih voda, ki je po mednarodnih konvencijah pod suverenostjo matične države, razširila na 24 milj. Nesoglasja s sosednjo Indijo o zgodovinskih vodah v Mannarskem zalivu in Palkovem prelivu je uspešno razrešila z vzpostavitvijo mejnih točk med državama na morju. Poleg tega je Šrilanka ekskluzivno ekonomsko cono razširila na 200 milj (370 km). V njej ima izključno pravico izkoriščanja naravnih virov v morju, s tem pa je dosegla tudi prepoved ribolova za tuje ladje.



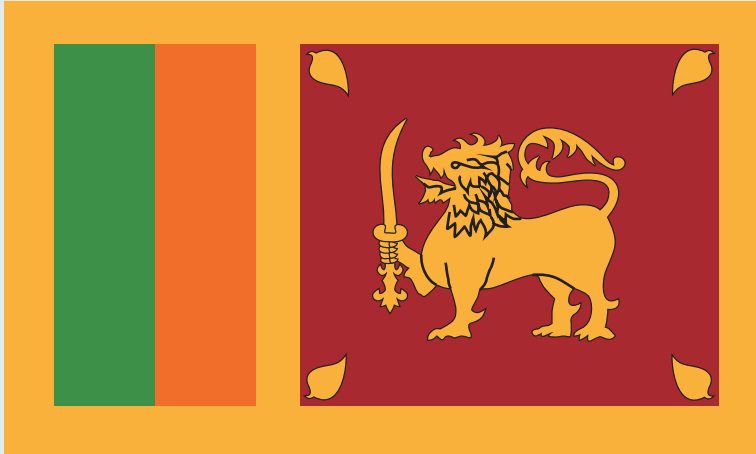
Šrilanka se razprostira med 5° 55' in 9° 50' severne zemljepisne širine ter med 79° 30' in 82° vzhodne zemljepisne dolžine. Bližina ekvatorja zagotavlja celoletne visoke temperature, za padavinski režim pa sta odločilna dejavnika relief in monsunska zračna cirkulacija. Osrednje gorovje kot pregrada ločuje severne in severovzhodne sušne predele otoka od njegovih precej bolj namočenih južnih in jugozahodnih predelov. Velike razlike so tudi v naravnem rastlinstvu. V preteklosti, tudi še v prvi polovici 20. stoletja, so otok večinoma poraščali gozdovi. Plantažno gospodarstvo in požigalniški način kmetovanja sta ob nenehni rasti števila prebivalcev povzročila občutno krčenje gozdnih zemljišč, ki zavzemajo le še približno četrtno površine otoka. V višjih legah so obsežne tropske gorske gozdove nadomestili nasadi čajevca, v nižavjih prevladujejo nasadi kavčukovca in kokosove palme, v severnih delih najdemo nasade tikovca.

Prebivalstvo Šrilanke je narodnostno mešano. Večino sestavljajo Singalci. Ti so pred približno 2500 leti prišli iz severne Indije in ob naselitvi prvotno vedsko prebivalstvo izrinili v odmaknjene predele otoka. Njihov jezik je singalščina, ki spada med indoevropske jezike in izvira iz starodavnega indijskega sanskerta. Druga večja narodnostna skupina so Tamilci. Ti so se naselili predvsem v severnem (polotok Jaffna) in severovzhodnem delu otoka, kamor so prišli z različnimi osvajalci iz južne Indije. Čeprav so temnejše polti, se zaradi mešanja z večinskim prebivalstvom na pogled skorajda ne razlikujejo. Z lahkoto pa jih je mogoče ločiti po kulturni plati. Medtem ko so Singalci budisti, so Tamilci hinduisti. Poleg skupnosti tamilskega prebivalstva s severa otoka je na Šrilanki še skupina tako imenovanih indijskih Tamilcev. Ti so potomci plantažnih delavcev, ki so jih kot delavce na plantažah kavovca in pozneje čajevca v 18. stoletju na otok pripeljali Britanci. Drugače kot cejlonski ali šrilanški so indijski Tamilci, ki izvorno pripadajo nižjim kastam, v družbi zapostavljeni. Med Singalci in cejlonskimi Tamilci so precejšnja, zgodovinsko pogojena nasprotja, ki so jih v času kolonializma dodatno podžgali britanski kolonisti. Zaradi prizadevanj Tamilcev po široki avtonomiji in celo neodvisnosti že od leta 1983 potekajo zlasti na severnem delu otoka, ki je za tujce zaprt, oboroženi spopadi med vladnimi (singalskimi) silami in Tamilskimi tigri, kot se imenujejo borci za osamosvojitve tega dela otoka. Boji med nasprotnikoma so bili v prvi polovici leta 2009 v zaključni fazi. S sodobnim, zlasti kitajskim orožjem oboroženi singalski vojaki so namreč ob »velikodušni« pomoči ameriških inštruktorjev popolnoma porazili tamilske oborožene sile in ubili njihovega poveljnika Velupillaija Prabakharana.

Državno in upravno ureditev določa ustava iz leta 1978. Skladno z njo je Šrilanka predsedniška republika. Volilno pravico imajo vsi državljani, stari več kot 18 let. Predsednika za šest let izvolijo na splošnih volitvah. Predsednik, tudi vrhovni poveljnik vojske, imenuje predsednika vlade, ki je praviloma predsednik vladajoče stranke v parlamentu, ter ministre, njegova dolžnost pa je tudi predsedovanje sejam vlade. Vloga predsednika vlade je predvsem simbolična. Enodomni parlament sestavlja 254 poslancev. Te za šest let izvolijo po kombiniranem sistemu: 225 poslancev je izvoljenih po večinskem, 29 pa po proporcionalnem sistemu s strankarskih list.

Upravno je Šrilanka razdeljena na devet provinc in 25 okrožij. Delitev na province izhaja že iz 19. stoletja, vendar so postale legitimne šele z ustavo iz leta 1978, po dolgoletnih

Zastava



Šrilanška zastava, ki so jo oblikovali po osamosvojitvi leta 1948, odraža raznoliko versko in narodnostno sestavo prebivalstva otoka. Lev z mečem na rdeči podlagi je simbol Singalcev (sinha pomeni lev), ki je bil upodobljen že na stari, predkolonialni singalski zastavi. Ker singalska simbolika ni ustrezala ostalim etničnim in verskim skupnostim, so leta 1951 dodali še trakova oranžne in zelene barve. Prvi simbolizira hinduizem, ki mu večinoma pripadajo tamilski prebivalci, drugi pa muslimansko versko skupnost. Ko so Cejlon preimenovali v Šrilanko in sprejeli budizem kot državno vero, so v oglišča »singalskega« dela zastave dodali še štiri liste svetega figovca (*Ficus religiosa*), drevesa, pod katerim je Buda doživel razsvetljenje.

težnjah po decentralizaciji države. Province upravljajo provincialni zbori. Delijo se na več okrožij, ki se v singalščini imenujejo *disa*; njihove uprave so podrejene okrožnim uradom.

Preglednica 1: Šrilanške province in njihove glavne značilnosti.

	upravno središče	površina (km ²)	število prebivalcev
Južna provinca	Galle	5559	2.278.271
Osrednja provinca	Kandy	5674	2.423.966
Sabara-Gamuwa	Ratnapura	4902	1.801.331
Severna osrednja provinca	Anuradhapura	10.714	1.104.664
Severna provinca	Jaffna	8884	1.311.776
Severozahodna provinca	Kurunegala	7812	2.169.892
Uva	Badulla	8488	1.177.358
Vzhodna provinca	Trincomalee	9996	1.460.939
Zahodna provinca	Kolombo	3709	5.361.200



NARAVNOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

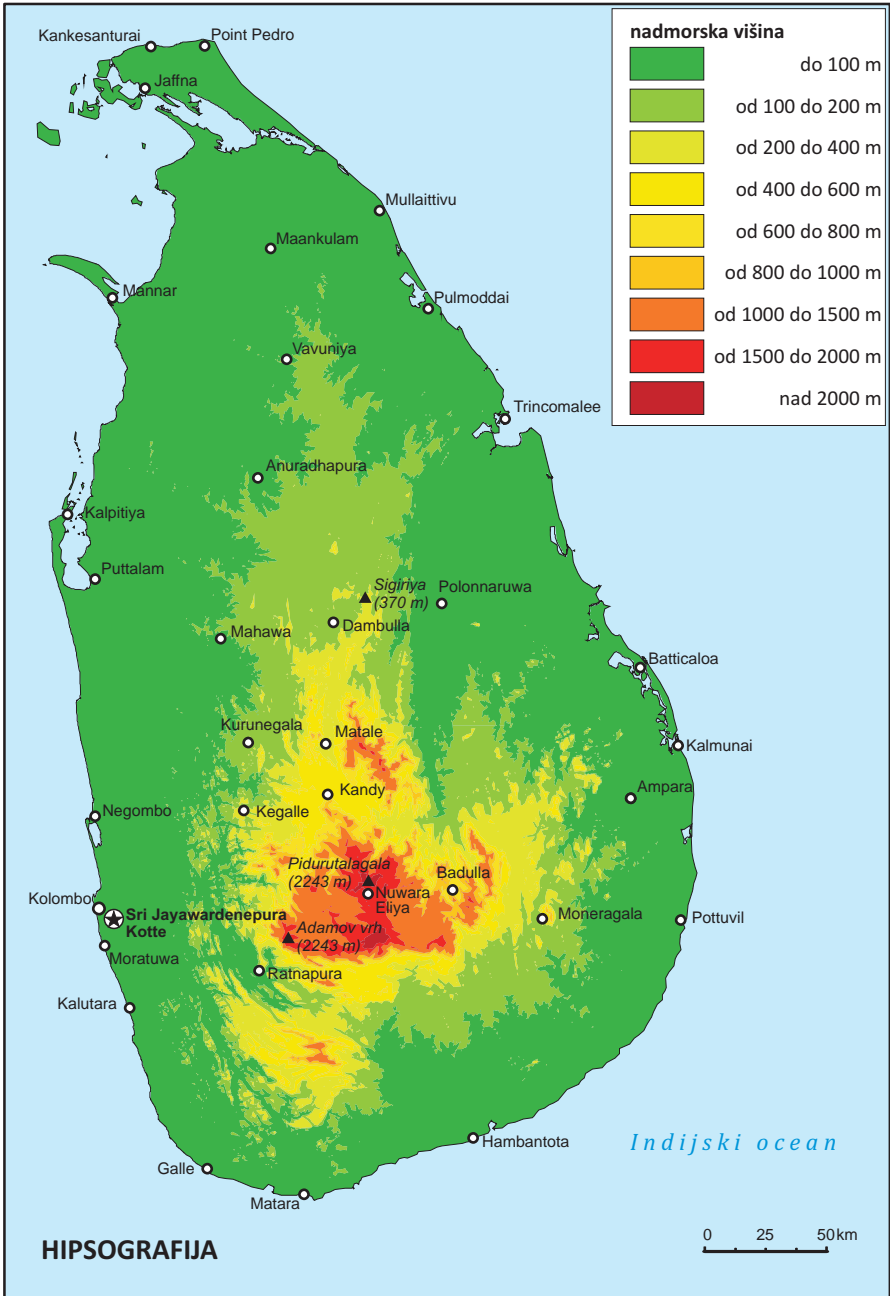
Površje in geološka zgradba

Skladno s teorijo o premikanju litosferskih plošč je otok le majhen del nekdanje praeline Gondvane, ki je razpadla v mezozoiku. Indijska litosferska plošča se je skupaj s Šrilanko začela pomikati proti severu. Oba dela sta se ločila vzdolž prelomov, ki jih v sodobnosti zaznamuje Palkov preliv. Geološko je Šrilanka del Indijskega polotoka. Obe enoti sta na notni celinski polici. Otoška celinska polica, območje položnega morskega dna med robom otoka in globokim morjem, kjer je tehnično še možno izkoriščanje podmorskih naravnih virov, je zelo ozka. Široka je največ 35 km, njena povprečna širina pa je le 20 km, bistveno manj od svetovnega povprečja, ki je 74 km. Celinska polica v povprečni globini 70 m se v južnem in vzhodnem delu strmo prevesi v globoko morje. Na razdalji tri kilometre se spusti do globine dobrih 900 m. Na vzhodu se med globinama 500 in 4000 m spušča celo pod kotom 45 stopinj.

Od obal se površje v treh stopnjah dviguje vse do najvišjih vrhov, visokih več kot 2200 m. V grobem lahko površje otoka razčlenimo na tri geografske enote: višavja in planote na nadmorski višini več kot 900 m v notranjosti otoka, prehodni planotasti pas na nadmorski višini med 300 in 900 m ter nižavja na nadmorski višini manj kot 300 m na severu in vzhodu otoka, kjer so tudi priobalna nižavja z manj kot 30 m nadmorske višine.

V notranjosti južnega dela otoka je Osrednje višavje z najvišjimi vrhovi ter planotami, ki se stopnjasto spušča na vse strani. Obdano je s hribovji, ki jih ločujejo posamezne doline. Obe reliefni enoti ločujejo strme reliefne stopnje, prek katerih padajo številni slapovi. Na severu so obsežne uravnave s posameznimi granitnimi osamelci, na vzhodu in jugovzhodu prevladujejo valovita nižavja. Obalne ravnine so v južnem in jugozahodnem delu otoka ozke, v severnem pa širše.

Na podlagi značilnih reliefnih oblik in nadmorske višine lahko razlikujemo šest reliefnih enot. Osrednje višavje (Central Highlands, tudi Hill Country) ni enotno, saj ga reki Mahaweli in Kalu razčlenujeta v tri pokrajinske enote. Najvišji je Osrednji masiv (Central Massif), ki se nad okoliškimi uravnavami dviga v dveh stopnjah. Po nastanku je tektonski čok ali horst, dvignjen ob vzporednih prelomnih ploskvah. V smeri sever-jug se razteza v dolžini 65 km. Masiv je najširši v južnem delu, kjer se od Adamovega vrha na zahodu do vrha Namukale na vzhodu razprostira v dolžini 100 km. Najvišji vrhovi, ki so nekakšna hrbtenica masiva, so 2524 m visoka Pidurutalagala na severu, 2395 m visoka Kirigalappotta in 2357 m visoka Thotapolakanda na južnem robu masiva ter 2243 m visok Adamov vrh



(Adam's Peak ali Sri Pada) v njegovem jugozahodnem delu. Južno od njih se površje prek strukturne stopnje strmo spušča v dolino reke Kalu. Na tem strmem odseku med Adamovim vrhom in krajem Haputale je izrazita prelomna ploskev, vzdolž katere je prišlo do tektonskega dviga površja.

Najvišji del masiva obdajajo planote na nadmorski višini od 1000 do 1500 m. Na zahodnem robu masiva je Hortonova planota (Horton Plains) ali Bopatalawa s posameznimi gorskimi grebeni, ki se stopnjasto spuščajo proti severu. Vzhodno od masiva je kotlina Uva, za katero je značilno erozijsko preoblikovano površje. V njej so med posameznimi hribovji, poraslimi predvsem s travnatim rastlinjem, reke vrezale globoke soteske. Druge planote, kot so Mesečeva (Hawaeliya), Jelenova (Mipilimana), Kandapola in Ambaewela, so površinsko manjše.

Od Osrednjega masiva deli masiv Dumbara Mitiyawatha (Knuckles Mountains) na severu s 1863 m visokim vrhom Tunhisgala (Knuckles Peak) najdaljša reka na otoku Mahaweli. V njeni dolini je zadnja prestolnica šrilanških vladarjev Kandy. Jugozahodno od Osrednjega masiva reka Kalu razdvaja precej nižji masiv Balutota s hribovjem Rakwana. Njegov najvišji vrh Gongala je visok 1358 m. Ob reki Kalu je mesto Ratnapura, okrog katerega so v naplavinah rek, ki pritekajo iz Osrednjega masiva in masiva Balutote, bogata nahajališča dragih kamnov, predvsem korundov, ki imajo v čisti obliki kot rubini in safirji visoko draguljarsko vrednost.

Zelo namočena jugozahodna hribovja so do 1400 m visoka orografska enota, ki jo sestavlja več močno erodiranih, vzporedno potekajočih hribovij. Med posameznimi grebeni so reke vrezale globoke doline s prstmi, zelo primernimi za kmetijstvo. Hribovja se proti zahodu strmo spuščajo proti nižavjem, proti vzhodu pa so njihova pobočja položnejša.

Večji del otoka zavzema nižavje, ki je najbolj prostrano v njegovem severnem, vzhodnem in jugovzhodnem delu. Njegovo valovito površje je med 30 in 200 m nad morsko gladino. Nižavje prekinjajo posamezna gričevja z dokaj ravnimi vrhovi, kot so 573 m visoka Govindahela, Dimbulagala (534 m) in Kataragama (424 m). Severno nižavje obsega celotni severni del otoka, od hribovja Knuckles vse do polotoka Jaffna. Tu sta tudi zgodnji prestolnici otoka Anuradhapura in Polonnaruwa. Med nižavji na severu, severozahodu in severovzhodu ter Osrednjim višavjem je obsežna prehodna uravnava na nadmorski višini od 100 do 500 m. Nad njo se pnejo posamezni granitni osamelci, med katerimi je najvišji 572 m visoka Ritigala. Tu je tudi Sigiriya, znamenita Levja skala z ostanki veličastne palače, ki je bila naravna zaščita šrilanškemu vladarju iz 5. stoletja. Priobalna nižavja na nadmorski višini manj kot 30 m so na jugu in jugozahodu ozka, na severu pa širša. Prepletene so s številnimi lagunami. Najobsežnejše med njimi so v severnem delu otoka, kjer sta tudi obe največji, laguna ob polotoku Jaffna na skrajnem severu in laguna Puttalam ob severozahodni obali otoka.

Na Šrilanki prevladujejo metamorfne in magmatske kamnine predkambrijske starosti, ki sestavljajo devet desetin površja otoka. Najbolj razširjeni so gnajsi, graniti in kvarciti. Mlajše sedimentne kamnine so le na severnem delu otoka. Gre v glavnem za apnence terciarne starosti ter kvartarne peščene in ilovnate naplavine v lagunah in ustjih rek. Nasta-



Planotasto ovršje Osrednjega višavja se strmo spušča proti obalam. Foto: Krištof Kranjc.



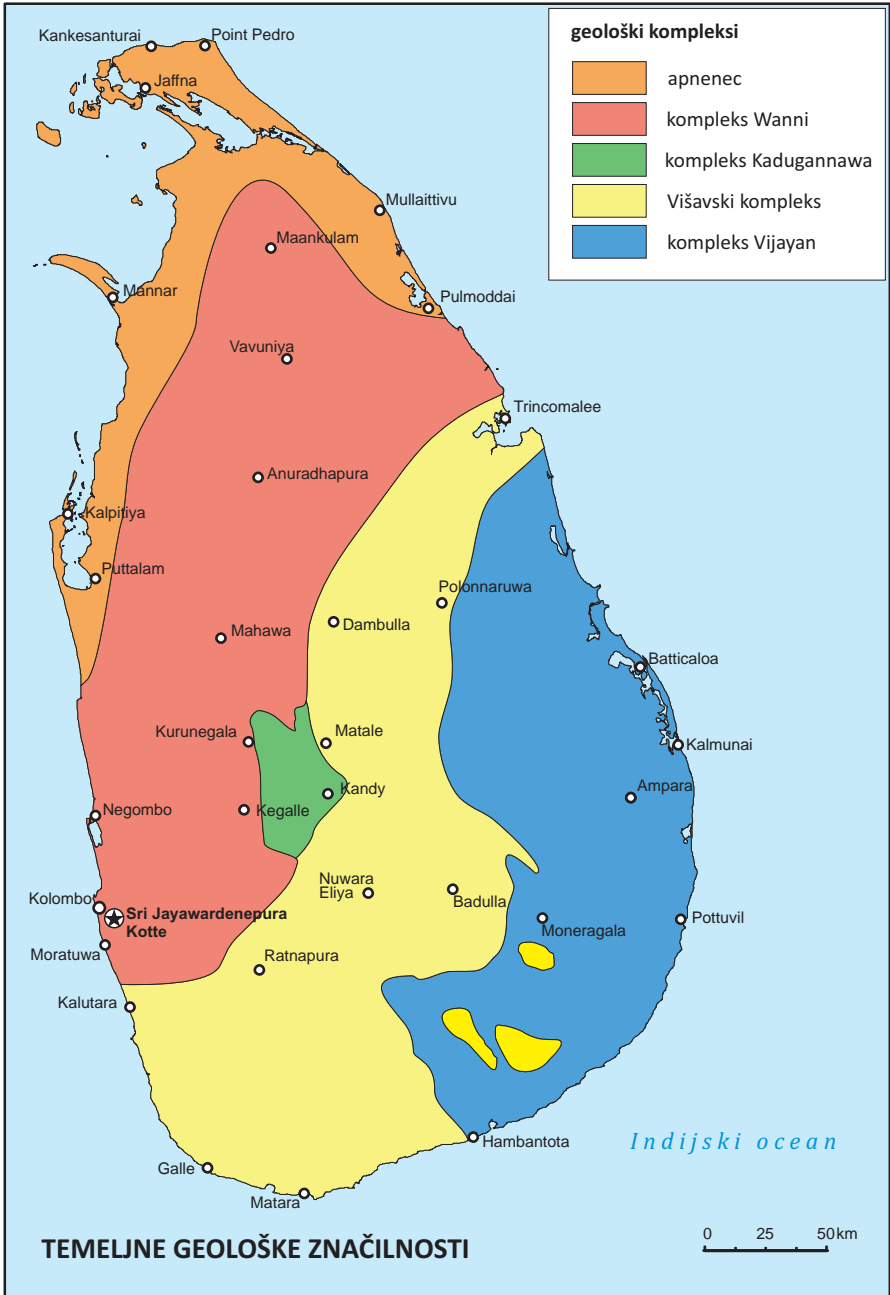
V osrčju Šrilanke se nad ravnino vzpenjajo nekaj sto metrov visoki osamelci. Foto: Drago Kladnik.



Za severni in vzhodni del otoka so značilna obsežna nižavja z riževimi polji. Foto: Krištof Kranjc.



Svojsko reliefno enoto predstavljajo peščene ali močvirnate obale. Foto: Krištof Kranjc.



nek metamorfnih kamnin je posledica regionalne metamorfoze, ki je zajela obsežna območja otoka.

Glede na stopnjo metamorfoze in vrsto kamnin se otok deli v več geoloških enot, tako imenovanih kompleksov. Predkambrijske kamnine so v Višavskem kompleksu, ki obsega Osrednje višavje in hribovja na jugozahodu, v kompleksu Wannu, ki obsega severno nižavje, in kompleksu Vijayan na vzhodu. Osrednje višavje gradijo predvsem metamorforizirane magmatske kamnine (zlasti gnajs), ki so bile izpostavljene visokim temperaturam (od 700 do 900 °C) in velikim pritiskom. Nastanek gnajsov je tektonsko pogojen. Nastali so s preobrazbo magmatskih kamnin, ki spadajo v granitno skupino in so ob koncu predkambrija nastale z intruzijami magme. Obsegajo več kot polovico Osrednjega višavja. Manj je metamorforiziranih sedimentnih kamnin, med katerimi prevladuje marmor. Marmorji so nastali iz sedimentov, ki so se v plitvem šelfnem morju odlagali v predkambriju pred okrog dvema milijardama let. Sestavljajo gorata območja osrednjega dela otoka in njegove jugozahodne predele.

Severno nižavje spada v kompleks Wannu. Tudi v njem prevladujejo metamorfne kamnine, zlasti z biotitom bogati gnajsi in značilno rožnato obarvani migmatiti, ki so še bolj metamorforizirani od gnajsov. Nastali so s pretaljevanjem izvorne kamnine s talino rožnatega granita. Pri teh kamninah skrilavost ni več tako opazna kot pri gnajsih. Nasploh je za ta kompleks značilno, da so njegove kamnine manj metamorforizirane kot kamnine v Osrednjem višavju. Prisotni so tudi granodioriti, globočnine, med katerimi najdemo tudi kremenov diorit ali tonalit.

Vzhodno in jugovzhodno nižavje z gričevji spada v kompleks Vijayan. Gradijo ga metamorforizirani, z biotitom bogati gnajsi, magnetiti in magmatski graniti. Čeprav je zgradba podobna kot v Osrednjem višavju, je nastanek drugačen. Medtem ko je višavje nastalo z navpičnim dviganjem ob prelomih, je površje nižavja posledica pritiskov v smeri višavja, torej proti vzhodu. Ostanke narinjanih delov so ohranjeni v erozijskih osamelcih ter gričevjih na območjih Kataragame in Monaragale.

Na severovzhodu otoka je na dveh manjših območjih pri Tabowi in Andigami ohranjen jurski peščenjak. Nastal je iz več kot 500 m debelih usedlin, ki so se odložile na dnu velike rečne delte. Večji del skrajnega severnega dela otoka prekriva apnenec iz miocena. Na polotoku Jaffna in bližnjih otokih so njegove plasti v vzhodnem delu debele 300 m, v zahodnem pa naj bi dosegle tudi debelino 4000 m. V teh kamninah je razvit tropski kras. Na priobalnem nižavju v severozahodnem delu otoka ter na dnu rečnih dolin prevladujejo kamnine kvartarne starosti, zlasti prod in pesek. Lagune in estuariji so prekriti s holocenski nanosi gline in peska.

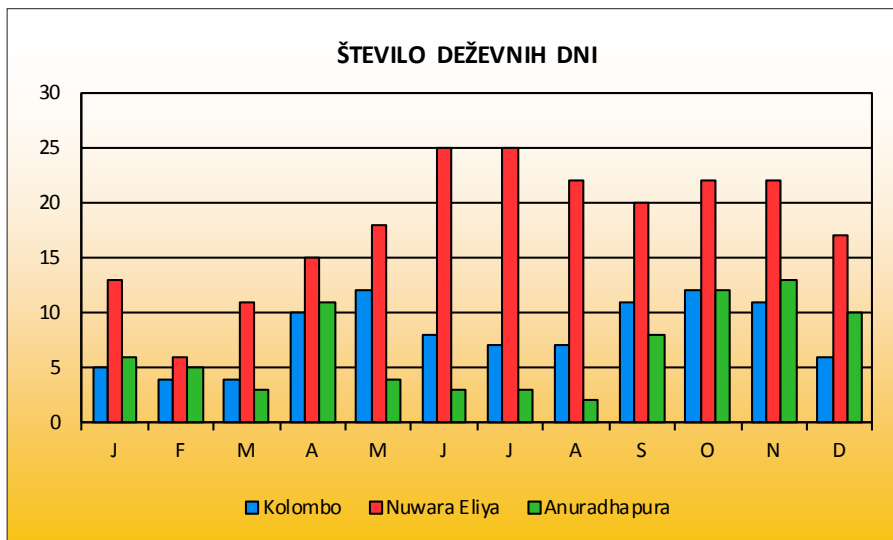
Podnebne značilnosti

Lega v bližini ekvatorja zagotavlja visoke temperature prek celega leta. Izrazit je tudi vpliv monsunske zračne cirkulacije, ki vpliva na sezonsko razporeditev padavin. Zato lahko

tropsko podnebje Šrilanke opredelimo kot ekvatorialno in monsunsko. V podnebnih razmerah posameznih delov otoka so opazne precejšnje razlike. V grobem sta zanje odločilna dejavnika relief kot gorska pregrada in nadmorska višina, ki pogojujeta znatne razlike v razporeditvi in količini padavin ter temperaturnimi razmerami.

Na temperaturne razmere vplivajo štiri dejavniki: zemljepisna širina, nadmorska višina, monsunska cirkulacija zraka in oddaljenost od morja. Odločilen je vpliv lege v bližini ekvatorja, zato so temperature vse leto visoke, povprečno med 28 in 30° C. Med letom ni večjih temperaturnih kolebanj. Razlika med najtoplejšimi predmonsunskimi meseci (april, maj) in najhladnejšimi meseci (december, januar, februar) je posledica povečane oblačnosti ob prehodu monsuna. Razlike so le od 1,5 do 4° C. V Kolombu je najvišja povprečna mesečna temperatura 28° C maja, najnižja, 26° C, pa julija, ko je ob jugozahodnem monsunu povečana oblačnost. Bolj izrazita so dnevna temperaturna kolebanja, ki po nižavjih dosegajo povprečno 6, v višavju tudi do 10° C. Drugi pomemben dejavnik, ki vpliva na temperature, je nadmorska višina. V gorati notranjosti so temperature izrazito nižje. Povprečno se temperatura na vsakih 100 m nadmorske višine zniža za 0,7° C. Tako je povprečna temperatura v Nuwari Eliyi, mestu na nadmorski višini 1800 m, le 15° C. V Osrednjem višavju se lahko v najhladnejših mesecih v kotanjah pojavi tudi kratkotrajna slana. Vzhodni deli otoka, ki so v padavinski senci Osrednjega višavja, imajo večjo osončenost in so zato v primerjavi z zahodnimi malce toplejši.

Padavinske razmere so odvisne od več dejavnikov. Na letni padavinski režim najbolj vplivajo monsunski vetrovi. Za razliko od ostale južne pa tudi jugovzhodne Azije, kjer prinaša padavine le poletni monsun, so za Šrilanko pomembni tudi zimski severovzhodni monsunski vetrovi, ki okrepljeni s pasatnimi vetrovi, nad otok prinašajo vlago iznad Bengal-



skega zaliva. So pa ti vetrovi šibkejši od jugozahodnih poletnih, ki od maja do septembra prinašajo vlažen zrak in povzročajo deževja. Ta so v močnejši obliki omejena na privetrne predele hribovitega in goratega jugozahodnega dela otoka. Zimski monsun povzroča padavine od decembra do marca. V tem času se deževje razširi nad večji del otoka. Najizdatnejše je v severnih in vzhodnih delih otoka, ki v poletnih mesecih prejmejo bistveno manj padavin.

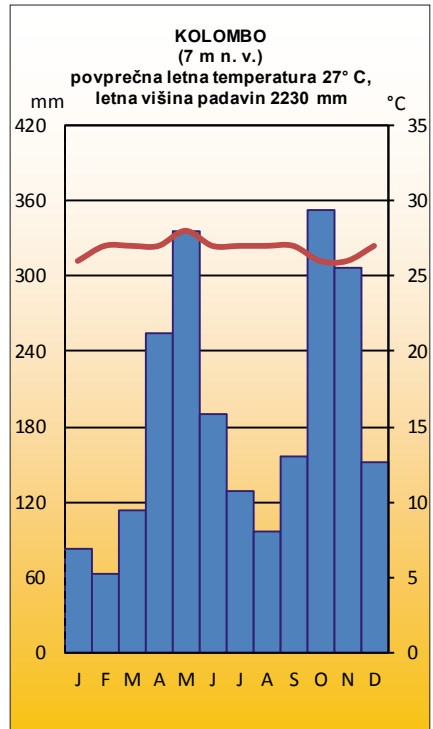
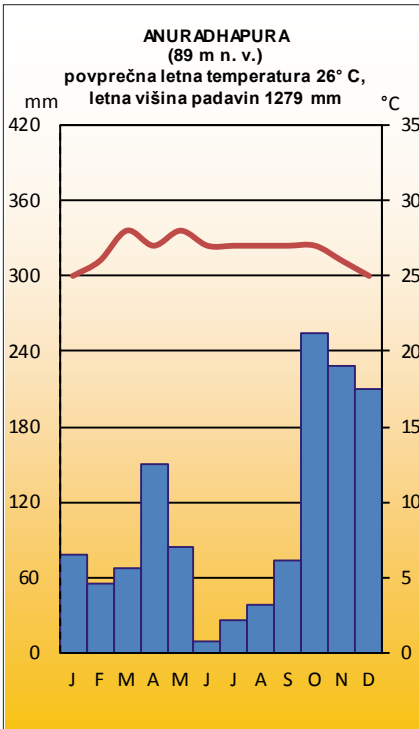
Na padavinske razmere zlasti v obeh medmonsunskih obdobjih (maja in junija ter oktobra in novembra) izrazito vplivajo intertropske fronte, ob katerih se ciklonske padavine razširijo po celotnemu otoku. Intertropsko konvergenčno območje je od 100 do 200 km širok pas v bližini ekvatorja, kjer se stekajo pasatni vetrovi s severne in južne poloble. Ob tem se pojavijo navzgor usmerjeni izravnalni tokovi. V dvigajočem se zraku nastajajo oblaki in pojavljajo se močne padavine. Položaj intertropskega konvergenčnega območja se prek leta spreminja skladno z navideznim gibanjem Sonca. Na Šrilanki je najbolj vplivno tedaj, ko je Sonce v zenitu med 5° južno in 5° severno od ekvatorja, to je marca in aprila ter novembra in decembra, ko nastajajo silovite ciklonske nevihte, ki prinašajo padavine celotnemu otoku, tudi sušnemu severnemu delu, kar je dobro opazno v klimogramu Anuradhapure.

V priobalnem pasu vplivajo na nastanek padavin tudi lokalni obalni vetrovi, ki v popoldanskem času pihajo proti obalam in takrat prinašajo vlažen zrak. Ta se zaradi segretosti nad kopnim dviga in nastanejo lahko konvekcijske padavine, ki se sproščajo v obliki popoldanskih neviht. Orografska pregrada, ki zrak prisili k dvigovanju, v obdobju poletnega in zimskega monsunu povzroča izdatnejše padavine v Osrednjem višavju ter v jugozahodnem, hribovitem delu otoka, kar je opazno v klimogramu Nuware Eliye z največjim številom deževnih dni na otoku in padavinami, razporejenimi prek celega leta.

V padavinskem režimu razlikujemo štiri izrazita obdobja. Prvo je medmonsunsko obdobje marca in aprila, ko so padavine posledica vpliva intertropskih front in močne konvekcije vlažnega zraka. Najizraziteje je zastopano v jugovzhodnih predelih otoka, ki v tem obdobju prejmejo do 29 % letne količine padavin. V tem času jih najmanj prejmejo severni deli otoka, Jaffna na primer le 7 %.

Poletno monsunsko obdobje je razpotegnjeno od maja do septembra. V tem času na nastanek padavin najbolj vplivajo jugozahodna monsunska zračna cirkulacija, nizek zračni tlak nad intertropskim konvergenčnim območjem s ciklonskimi padavinami in gorska pregrada Osrednjega višavja. Takrat je višek padavin v zahodnem in jugozahodnem delu otoka, ki v tem času prejme tudi do 60 % od letoletne količine padavin. Maja se vpliv prihajajočih vlažnih monsunskih vetrov najprej občuti po priobalnih nižavjih jugozahodnega dela otoka (Kolombo, Galle), kjer ob močnem segrevanju nastajajo popoldanske konvekcijske padavine. Junija in julija, ko se monsunski vetrovi okrepijo, se močne padavine pojavljajo vzdolž jugozahodnih pobočij Osrednjega višavja. Na njegovi zavetrni strani je vpliv poletnih monsunskih vetrov zaradi fenizacije zraka zanemarljiv, prav tako tudi v severnih predelih otoka. V tem obdobju ti prejmejo desetino ali manj od letne količine padavin.

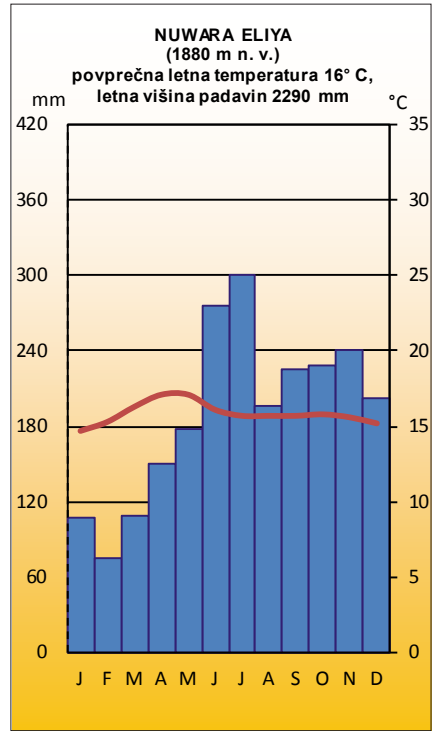
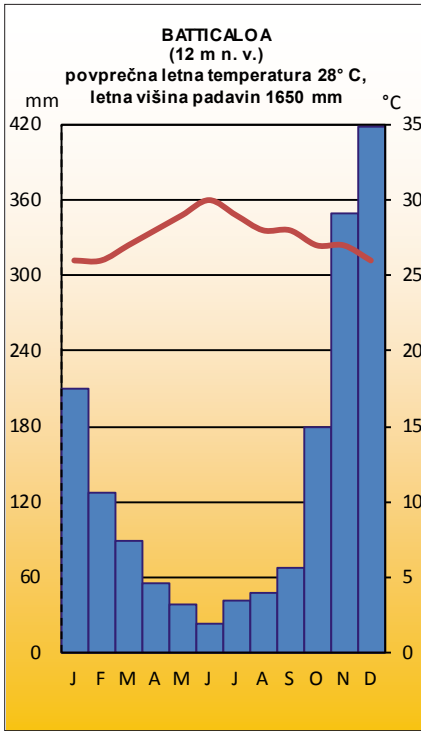
Drugo medmonsunsko obdobje je oktobra in novembra. V tem času je močan vpliv inter-



tropskega konvergenčnega območja s ciklonskimi padavinami, razporejenimi po vsem otoku. V njegovem severnem in zahodnem delu takrat pade do polovica količine celoletnih padavin, v Jaffni na primer 47 %. V obalnem pasu ob odsotnosti ciklonskih padavin nastajajo popoldanske konveksijske padavine. Od decembra do marca je obdobje zimskega monsuna.

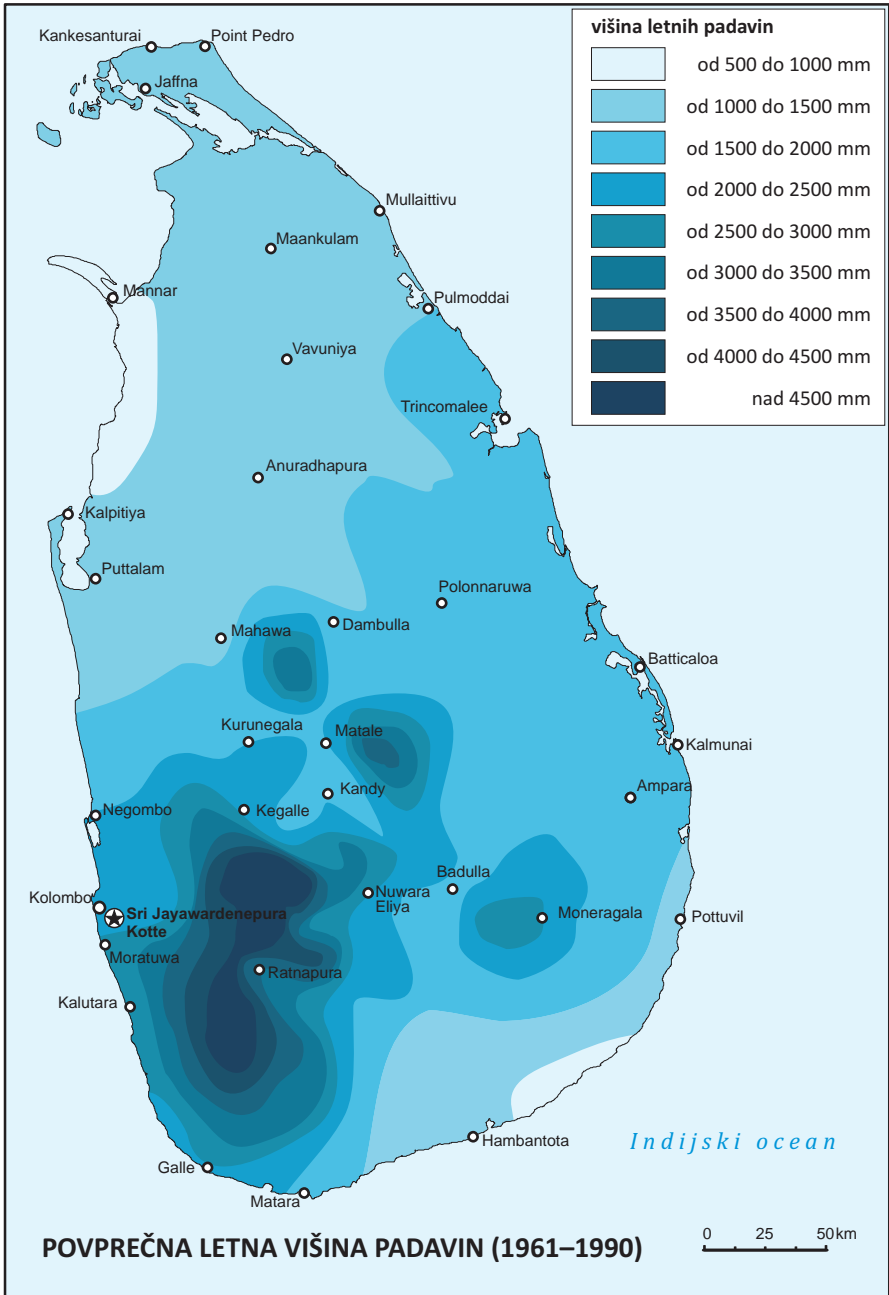
Severovzhodni zimski monsun ni tako izrazit in dolgotrajen kot jugozahodni poletni. Pogosto ga primerjajo z okrepljenimi pasatnimi vetrovi. Pod vplivom severovzhodne monsunske zračne cirkulacije prejmejo padavine zlasti vzhodni deli otoka, ki v tem času prejmejo do polovico letne količine padavin, Batticola na primer 47 %. Skrajni zahodni del otoka jih takrat prejme le 7 %.

Če gledamo Šrilanko kot celoto, lahko ugotovimo, da je najbolj namočen mesec november, najmanj pa februar. Največ padavin, tudi več kot 5000 mm na leto, prejme Osrednje višavje, še zlasti njegova zahodna pobočja, ki so najbolj izpostavljena vlažnim poletnim monsunskim vetrovom. Njegovi vzhodni deli jih prejmejo bistveno manj, nekako 3500 mm. Še precej manj dežja pade v severnem delu otoka in na območjih v padavinski senci Osrednjega višavja.



Glede na povedano razlikujemo štiri značilna padavinska območja:

- območje z vlažnim podnebjem v Osrednjem višavju in na jugozahodu otoka, kjer pade povprečno 2500 mm dežja na leto; padavine so razporejene čez vse leto, vendar je višek v času poletnega in zimskega monsuna (klimograma Kolomba in Nuware Eliye);
- prehodno območje med vlažnim in sušnim delom otoka, ki obsega vzhodni del otoka z letnimi padavinami od 1750 do 2500 mm ter krajšim in manj izrazitim sušnim obdobjem (klimogram Batticaloe);
- območje s polsušnim podnebjem, ki obsega skoraj tri četrtnine otoka, zlasti njegove severne in jugovzhodne predele z letno višino padavin med 1200 in 1900 mm; večji del jih pade v času zimskega monsuna od oktobra do januarja; nekaj jih gre tudi na račun prehoda intertropskega konvergenčnega območja v medmonsunskem obdobju (klimogram Anuradhapure);
- območje s sušnim podnebjem, ki je omejeno na ozek pas priobalnega nižavja na severozahodu (Mannar) in jugovzhodu (Yala) otoka; prejme le od 600 do 1200 mm padavin na leto, večino v času zimskega monsuna.





Vodovje

Čeprav Šrilanka prejme povprečno kar 1850 mm padavin ali dvainpolkrat več od svetovnega povprečja, so v namočenosti posameznih območij otoka opazne precejšnje razlike. Za Šrilanko je značilno tudi, da je celoten vodni potencial odvisen le od padavin. Na otoku ni ne zalog fosilnih voda ne ledenikov, ki bi v času taljenja ledu in snežne odeje napajali med sušnim obdobjem izsušena rečna korita. Zaradi izrazite klimatske sušnosti v poletnih mesecih v severnem in vzhodnem delu otoka imajo tamkajšnje reke za življenje človeka izredno velik pomen.

Večina od sto treh rek, ki skupaj s pritoki sestavljajo rečno omrežje otoka, je krajših od 100 km. To dolžino presega le 16 rek. Vodotoki imajo enostavni dežni rečni režim, odvisen od razporeditve padavin. Najbolj vodnate so reke s povirji v Osrednjem višavju in v dobro namočenem jugozahodnem delu otoka. Kako zelo vodnate so višavske reke, pove podatek, da dvanajst tamkajšnjih vodotokov odvaja kar tri četrtine padavinske vode na otoku. Najdaljša reka je 335 km dolga Mahaweli Ganga (Velika peščena reka).

V razgibanem osrčju otoka se reke prek strmih strukturnih stopenj spuščajo v slapovih. Kar 50 jih je višjih od 10 m, 17 pa jih dosega ali presega višino 100 m. Med njimi je tudi Bambarakanda na pritoku reke Walawe, ki je z 263 m vodnega padca najvišji slap Šrilanke. Ko se reke prebijejo do nižavja, se njihov tok umiri. V okljukih nadaljujejo pot prek poplavnih ravníc do obale, kjer se v severovzhodnem delu otoka izlivajo v morje v obliki delt, v vzhodnem in jugozahodnem delu pa v obliki estuarijev. V estuarijih so pristanišča, ki slovijo kot najboljša naravna pristanišča v tem delu Azije. Ob potopljenem kanjonu v estuariju reke

Preglednica 2: Več kot 100 m visoki slapovi.

Bambarakanda	263 m
Diyaluma	220 m
Kurunduoya	206 m
Handapan	200 m
Lihinihela Ella	200 m
Oolu Ella	200 m
Mapanana	148 m
Laxapana	129 m
Mahakandura	120 m
Kirindi Ella	116 m
Ramboda	109 m
Rathna	101 m
Galdola	100 m
Garandi Ella	100 m
Nakkawita	100 m
Puna	100 m
Pundalu Oya	100 m

Mahaweli je pristanišče Trincomalee, v estuariju reke Mundeni je pristanišče Batticaloa, ob estuariju reke Kelani pa je nastal in se razvijal zdajšnji Kolombo.

Reke, ki imajo povirja na planotah bolj sušnega severnega dela otoka, poleti skoraj presahnejo. Na njih so zgradili številna umetna jezera, imenovana veve (originalno v ednini *wewa*), ki tudi med sušo omogočajo namakanje. Skupno je na otoku kar 18.387 večjih in manjših umetnih jezer. Večina starodavnih vev je še vedno v uporabi. Britanci so ob popisu leta 1904 našli kar 11.400 uporabnih vodnih zajetij; večina med njimi je nastala v predkolonialnem obdobju. 320 večjih vodnih zajetij s površino več kot dva kvadratna kilometra meri skupno kar 878,5 km², medtem ko je skupna površina 12.000 manjših, sezonskih rezervoarjev le 525,2 km².

V zvezi z namakanjem je zanimiv izračun o razmerju med padavinsko vodo in rečnim odtokom v morje. Po reki Kalu, ki se izliva v ocean na dobro namoče-



Slapovi, kakršen je 97 m visok Devonov slap, so na Šrilanki dokaj pogosti. Foto: Krištof Kranjc.



Gosta rečna mreža je iz gorate otoške notranjosti žarkasto usmerjena navzven. Foto: Krištof Kranjc.



Pomembna pokrajinska prvina Šrilanke so starodavni vodni zadrževalniki. Foto: Krištof Kranjc.

nem jugozahodu otoka, odteče v morje 77 % padavinskih voda, po rekah, ki tečejo po poseljenih nižavjih na severu, pa le od 10 do 40 %.

Sodobni projekti predvidevajo tako sanacijo starih kot izgradnjo novih, sodobnih namakalnih sistemov. V zadnjih letih je v fazi realizacije 521 večjih vodnogospodarskih projektov. 307 je vodnih zadrževalnikov, s 104 preusmerjajo vodne tokove zaradi namakanja, 110 pa jih je namenjenih preprečevanju poplav in osuševanju zamočvirjenih zemljišč. V večjih objektih akumulirana voda zadošča za namakanje 340.000 ha kmetijskih zemljišč. Če k temu prištejemo še vodo v manjših lokalnih zbiralnikih, ki jo izkoriščajo zlasti za pridelovanje riža, se namakana zemljišča povečajo za dodatnih 162.000 ha. Največji vodnogospodarski projekti so v porečjih rek Mahaweli, Gal Oya, Madura in Walawe.

Preglednica 3: Glavne značilnosti najdaljših rek na Šrilanki.

ime	povirje	podnebno območje	dolžina (km)	površina porečja (km ²)	število vodnih zajetij
Mahaweli Ganga	Osrednje višavje	prehodno	335	10.448	1003
Malwathu Oya	Severno nižavje	sušno	164	3284	okrog 2800
Kala Oya	Severno nižavje	sušno	148	2805	1425
Kelani Oya	Osrednje višavje	vlažno	145	2292	20
Deduru Oya	Osrednje višavje	prehodno	142	2647	3274
Yan Oya	Severno nižavje	sušno	142	1538	832
Walawe Ganga	Osrednje višavje	polsušno	138	2471	777
Maduru Oya	Osrednje višavje	prehodno	135	1559	231
Maha Oya	Osrednje višavje	prehodno	134	1528	33
Kalu Ganga	Osrednje višavje	vlažno	129	2719	6
Kirindi Oya	Osrednje višavje	polsušno	117	1178	334
Kumbukkan Oya	Osrednje višavje	polsušno	116	1233	81
Menik Oya	Osrednje višavje	polsušno	114	1287	294
Gin Ganga	Deniyaya	vlažno	113	932	2
Mi Oya	Severno nižavje	sušno	109	1516	40
Gal Oya	Osrednje višavje	polsušno	108	1813	191

Prsti, rastlinstvo in živalstvo

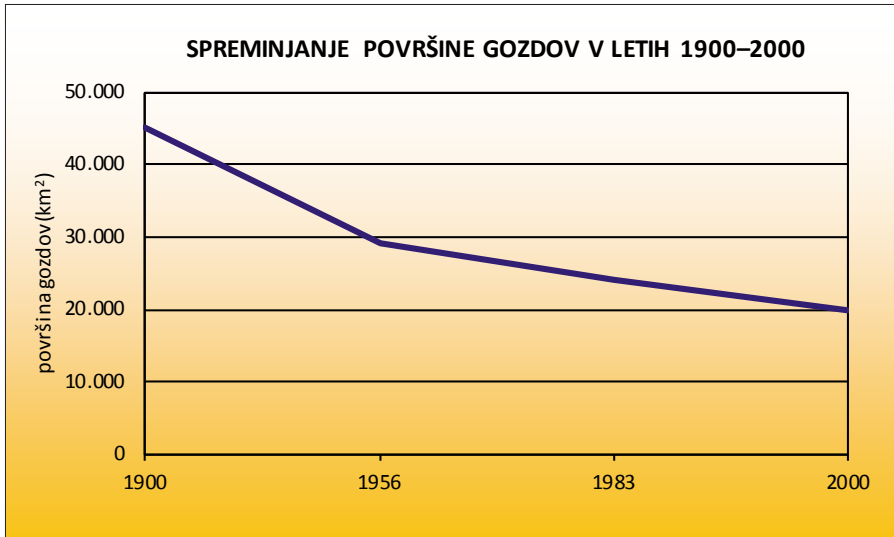
Prsti nastajajo pod vplivom pedogenetskih dejavnikov, med katerimi so na Šrilanki najpomembnejši podnebje, matična podlaga in relief. Zaradi podobnosti matične podlage v večjem delu otoka so razlike med prstmi posledica vpliva različnih podnebnih razmer in različne izoblikovanosti površja. Na otoku razlikujemo 15 glavnih tipov prsti, ki so navedeni v preglednici. Glede na fizikalne lastnosti so za uspevanje kulturnih rastlin najprimernejši rdečkastorjavi luvisoli, rdečkastorumeni in izprani akrisoli, rdečkastorjavi nitisoli in rdečkastorumeni akrisoli. Zaradi izpranosti so prsti v vlažnih delih otoka manj rodovitne,

zato je nujno dodajanje mineralnih gnojil. Izpranost prsti je še posebno izrazita na plantažah čajevca v gorati notranjosti otoka.

Preglednica 4: Glavni tipi prsti in njihove značilnosti.

skupina prsti po klasifikaciji FAO WRB	opis značilnosti, razširjenost	površina (km ²)
prsti sušnih in polsušnih območij		
luvisoli	najbolj razširjene prsti v sušnem severnem in jugovzhodnem delu otoka so dobro razvite in ob namakanju rodovitne	16.100
glejsoli	prsti na dnu dolin in kotanj v sušnem delu otoka so pod vplivom visoke gladine podtalnice in poplavne vode podvržene oglejevanju	9500
likisoli	izprane rjave prsti so nastale na prepereli podlagi iz magmatskih kamnin in so razširjene v rečnih dolinah	1630
feralsoli	rumenkaste do rdečkaste debele prsti z veliko vsebnostjo železa ter aluminija in s trdo preperinsko plastjo so izprane in slabo rodovitne; zastopane so v obalnem pasu na miocenski apnenčasti podlagi v severnem delu otoka	2800
fluvisoli	nerazvite obrečne prsti na prodnih in peščenih nanosih	4500
solonci	močno zaslanjene prsti so zastopane po priobalnih nižavjih na recentnih morskih sedimentih, na območjih, kjer je izhlapevanje večje od količine padavin; soli se v zgornji plasti prsti kopičijo v obliki skorje	2100
arenosoli	nerazvite prsti, ki so mešanica skeleta in organske snovi, so značilne za obalne peščine na vzhodu in severu otoka	1900
vertisoli	slabo razvite glinene prsti so zastopane na izsušenem močvirskem površju v severozahodnem delu otoka, zlasti v zaledju Mannarske lagune	150
kalcisoli	prsti s sekundarno akumulacijo kalcijevega karbonata so zastopane v prehodnem pasu in na metamorforizirani apnenčasti podlagi v sušnem nižavju	–
prsti vlažnih in prehodnih območij		
akrisoli (rdeče-rumeni)	kisle izprane prsti, razprostranjene po namočenih planotah Osrednjega višavja, so nastale ob izdatnem kemičnem preperevanju silikatnih kamnin	14.900
akrisoli (rdeče-rjavi, izprani)	kisle izprane prsti so nastale ob izdatnem kemičnem preperevanju silikatnih kamnin; v nižjih nadmorskih višinah je za njih značilna sorazmerno trda lateritna plast	
nitisoli	najrodovitnejše prsti v hriboviti in gričevnati notranjosti otoka so zaradi prisotnosti apnenca bogate z aluminijevimi in železovimi oksidi	600
kambisoli	mlade, slabo razvite prsti na preperelih ostankih kamnin, bogatih s sljudo, so zastopane v dolinah in kotlinah prehodnega podnebnege pasu, tudi na območju Kandyja	2050
histosoli	šotne prsti iz organskih snovi so zastopane v lagunah ter na priobalnih poplavnih ravninah, zlasti na obalah jugozahodnega dela otoka	600
litosoli	nerazvite kamnite prsti so na trdi matični podlagi	2100

Vir: Atlas of Sri Lanka 1997.



Rastlinska odeja na otoku je prilagojena podnebnim razmeram, v katerih se zrcalijo velike razlike v prejeti količini padavin in njihovi razporeditvi čez leto. V preteklih stoletjih je bil otok v celoti prerasel z različnimi tipi gozdov, od katerih dandanes obstajajo le še preostanki, kjer so razni posegi bolj ali manj omejeni.

Intenzivna deforestacija se je začela v prvi polovici 20. stoletja. Še leta 1900 so Britanci ocenjevali, da je več kot 70 % otoka prekrita z gozdom. Njegovo krčenje gre pripisati različnim dejavnikom. Med pglavitnimi razlogi je zagotovo rast prebivalstva in z njo povezane čedalje večje potrebe po kmetijskih zemljiščih, ki so jih lahko pridobili predvsem s požiganjem gozda. Pomemben razlog je tudi kolonialno izkoriščanje, med katerim so zlasti na vlažnih območjih zaradi urejanja plantaž prvotni deževni gozd v precejšnji meri izkrčili. Prvotno rastlinje so nadomestile plantaže kavčukovca, kokosove palme in sladkornega trsa v nižavjih ter kavovca in pozneje čajevca v višavjih.

Ob prvem obsežnem pregledu gozdov na otoku, ki so ga izvedli leta 1956, je bilo ugotovljeno, da gozdovi prekrivajo le še 44 % ozemlja. Ob naslednjem pregledu leta 1983 se je njihov delež skrčil na borih 27 %. Če k temu prištejemo osamljene gozdne zaplate in z grmovnim rastlinjem porasla zemljišča, se je delež povzpел na dobro tretjino oziroma 36 %. V zadnjih desetletjih je deforestacija zlasti posledica uresničevanja velikih kmetijskih in naselitvenih projektov, ki z izgradnjo vodnih zadrževalnikov in namakalnih sistemov posegajo tudi po gozdnatih zemljiščih. Po letu 1945 je bilo zaradi širjenja naselij in pridobivanja novih kmetijskih zemljišč izgubljenih več kot 8000 km² gozdnih zemljišč. Leta 1993 je bilo naravno gozdno rastlinstvo omejeno le še na slabo četrtno (24 %) ozemlja otoka, skupaj z grmovnim rastlinjem pa je bil delež 30 %.

Deforestacija se odraža v zmanjševanju števila rastlinskih in živalskih vrst, vpliva pa tudi na povečan odtok padavinskih voda, kar povzroča erozijo prsti in slabšo vodno preskrbo ter uničuje vodna zajetja in namakalne kanale. Čedalje izrazitejše je pomanjkanje lesa, ki večini gospodinjstev na otoku še vedno pomeni glavni vir energije. V posameznih delih otoka prihaja tudi do mikroklimatskih sprememb. Zdaj so posegi v ostanke gozdnih zemljišč omejeni, gozdovi pa so v državni lasti. Z njimi upravljajo državne ustanove. Ministrstvo za gozdarstvo upravlja z gozdnimi rezervati in gojitvenimi gozdovi; desetina tovrstnih zemljišč je zaščiten. V celoti so zaščiteni gozdovi v narodnih parkih in rezervatih, s katerimi upravlja ministrstvo za okolje. Manjša gozdna zemljišča s površino do 200 ha na sušnem in do 20 ha na vlažnem območju so pod nadzorom lokalnih državnih uradov, ki na njih dopuščajo omejene posege.

Preglednica 5: Razmerje med gostoto poselitve ter površino gozdov med letoma 1900 in 1992.

leto	gostota poselitve (število prebivalcev/km ²)	površina gozdov (milijonov ha)	delež gozdov od celotne površine (%)	površina gozda na prebivalca (ha)
1900	54	4,5	70	1,3
1956	131	2,9	44	0,3
1983	230	1,8	27	0,1
1992	269	1,6	24	0,1

Vir: FAO corporate document repository 1995.

V zelo namočenem jugozahodnem delu otoka z več kot 2500 mm letnimi padavinami so pod 1000 m nadmorske višine nekoč prevladovali nižinski tropski deževni gozdovi z bujnim in zelo raznolikim vednozelenim rastlinstvom. Zanje so značilna visoka drevesa z gostimi krošnjami, prepletene s številnimi ovijalkami. V nadmorskih višinah med 1000 in 1500 m s povprečnimi temperaturami od 15 do 20° C in z več kot 1800 mm letnimi padavinami prevladujejo nižji in redkejši vednozeleni submontanski deževni gozdovi.

V severnem in vzhodnem delu otoka je rastlinstvo prilagojeno precejšnjemu letnemu kolebanju količine padavin, ki ima za posledico izmenjevanje suš v sušnem in poplav v deževnem obdobju. Vlažni monsunki gozdovi so v predelih pod 1000 m nadmorske višine z letno višino padavin med 1800 in 2500 mm in padavinskim viškom med oktobrom in februarjem ter z okrog tri mesece trajajočim izrazitim sušnim obdobjem. Sušni monsunki gozd prevladuje na gričevnatih pobočjih pod 600 m nadmorske višine s 1000 do 1800 mm letnimi padavinami ter izrazito sušno dobo, ki traja od tri do šest mesecev.

Obe zvrsti monsunskega gozda imata več skupnih lastnosti. V primerjavi z deževnim gozdom so drevesa v njem nižja in bolj na redko rastoča, več je travnate podrasti. Ker ima prva zvrst več vlage, se njegova vednozelena drevesa mešajo z bambusom, pri drugi pa širokolistno drevje v času poletnega monsuna listje odvrže. Gozd ima dve etaži. Zgornja plast, ki je od 25 do 35 m visoko, se v sušnem času popolnoma razgali, medtem ko drevje v spodnji plasti obdrži listje. Na tem območju se pojavljajo tudi vednozeleni obrečni goz-

dovi. Med drevesnimi vrstami sušnega severa so gospodarsko pomembne mahagoni, tikovec in ebenovec.

Vlažni in sušni monsunski gozdovi na severozahodu in jugovzhodu prehajajo v grmovno rastlinje z akacijami, prilagojenimi pomanjkanju vode. V sušnih predelih je rastna doba omejena na deževne mesece od novembra do februarja, v sušnem obdobju od marca do konca avgusta pa je prekinjena. Tamkaj se pojavljata trnata in grmovna savana. Marsikje v obalnem pasu, še zlasti pa vzdolž zalivov in rečnih izlivov s stalno vlažnimi, plimovanju izpostavljenimi blatnimi in slanimi rastišči, se bohotijo mangrove.

Preglednica 6: Glavne zvrsti gozdov.

	gorski gozdovi	submontanski gozdovi	nizinski tropski deževni gozdovi	vlažni monsunski gozdovi	sušni monsunski gozdovi	obrečni gozdovi	mangrove	skupaj
površina (km ²)	31,1	688,4	1415,5	2438,8	10.942,9	2241,2	868,8	20.466,1
delež od celotne površine otoka (%)	0,05	1,05	2,16	3,72	16,68	3,42	1,32	31,19

Vir: Tree resources in Sri Lanka 2009.

Travnato rastlinstvo je omejeno na posamezna ožja območja, razporejena zlasti v hribovitih višavju. Na njegovo razširjenost vpliva več dejavnikov, med katerimi so najpomembnejši pomanjkanje padavin in dolga sušna doba na skrajnem severozahodu in jugovzhodu otoka, plitve nerazvite prsti v posameznih delih višavja in deforestacija. V Osrednjem višavju se pojavljata dva tipa travnatih planjav. V zgornjem delu porečja reke Gal in v vzhodnem, manj namočenem delu otoka so travnate planjave s posameznim drevjem, imenovane *talava*, zlasti na visoki Hortonovi planoti pa se širi travnata pokrajina brez drevja, imenovana *patana*.

Zaradi potreb po lesu in nadomeščanja izkrcenih gozdov so že ob koncu 19. stoletja uredili prve gozdne plantaže. V zadnjih sto letih je bilo urejenih okrog 93.000 ha gozdnih plantaž. Prve plantaže tikovca in mahagonija v sušnem delu otoka so nastale med letoma 1890 in 1950. S saditvijo borovcev in evkalipta na vlažnem območju in v višavju so začeli po letu 1939. Po letu 1953 so se zaradi naraščajočih potreb po lesu v industriji in gradbeništvu ter še bolj kot energetske viru tem plantažam pridružili nasadi z različnimi vrstami gozdnega rastlinja. Z njimi so želeli sprostiti strahovit pritisk na naravne gozdne sestoje. Širjenje gozdnih plantaž je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja podprla tudi Azijska banka za razvoj. K njihovemu urejanju so pritegnili tudi lokalno prebivalstvo. Na ta način so se gozdne plantaže razširile tudi v okrožjih Badulla, Nuwara Eliya, Kandy, Matale in Batticaloa.

V množici rastlinskih vrst so številne, ki imajo uporabno vrednost kot zdravilne, prehranske ali industrijske rastline. Samo v ajurvedski medicini jih uporabljajo več kot 600.

Nekatere so zaradi deforestacije močno ogrožene. Okrog 200 vrst rastlin uporabljajo v vsakodnevni prehrani. Ena od najpomembnejših je riž. Šrilanka je prava zakladnica riža, saj na otoku uspeva kar 2800 različnih vrst. Ob njem uspevajo tudi druge vrste žit, kot so proso, kuzuza in sirek. Poleg riža v prehrani pogosto uporabljajo jam (*Dioscorea sp.*), kasavo ali manioko (*Manihot esculenta*), sladki krompir (*Ipomoea batatas*), kruhovec (*Artocarpus altilis*) in jackfruit ali jakobovec (*Artocarpus heterophyllus*).

Preglednica 7: Gozdne plantaže glede na drevesne vrste.

drevesna vrsta	površina (ha)
borovec	16.440
evkalipt	27.500
tikovec	31.713
mahagonij	2800
ostalo	14.547
skupaj	93.000

Vir: Tree resources in Sri Lanka 2009.

Šrilanka slovi tudi po okrasnih rastlinah, med katerimi je kar 74 vrst endemičnih. Že od nekdaj imajo pomembno vlogo začimbnice, še zlasti poper, kardamon, cimet, vanilja, betel in čili.

Med plantažnimi rastlinami so zastopane različne vrste palm. Kokosovo palmo, kitul in palmiro uporabljajo v prehrani, medicini, za pridobivanje olja in kot vir lesa. Fermentiran nektar kokosovih palm je surovina za izdelavo na otoku zelo razširjenega palmovega vina, imenovanega *todi* (*toddy*), nefermentiran, koncentriran sok pa uporabljajo za pridobivanje kristaliziranega rjavega sladkorja. Za izdelavo košar, sedežnih garnitur, postelj in drugega pohištva uporabljajo ratan.

Kavovec, ki ga je pozneje izpodrinil čajevac, so zlasti na planotah Osrednjega višavja zasadili v drugi polovici 19. stoletja. Takrat so v namočenem delu otoka Britanci uredili tudi prve plantaže kavčukovca. Ob vseh naštetih so na otoku dobre razmere za gojenje mnogih drugih tropskih in subtropskih vrst kulturnih rastlin, na primer bananovca.

Zanimivo je tudi živalstvo Šrilanke. Med sesalci je zastopan največji kopenski sesalec slon (družina Elephantidae) oziroma njegova vrsta azijski slon (*Elephas maximus*). Ima dober spomin, sposobnost učenja, dolgo življenjsko dobo in miren značaj. Zaradi vseh teh lastnosti so ga za razliko od njegovega nekoliko večjega sorodnika afriškega slona (*Loxodonta*) udomačili že pred tisočletji in ga začeli uporabljati pri različnih opravilih. V Indiji in na Šrilanki je še vedno nepogrešljiva delovna sila. Na Šrilanki se je populacija divjih slonov zmanjšala na vsega okrog 3000 živali.

Cejlonski slon

Na Šrilanki živi podvrsta azijskega slona, to je cejlonski slon (*Elephas maximus maximus*). Samec tehta približno 5000 kg, samica okrog 2700 kg. Ima veliko, a kljub temu sorazmerno lahko lobanjo, saj so kosti njenega zgornjega dela votle. Glavna vloga lobanje je, da nosi težek rilec in velike zobe. Preobraženi zgornji sekalci so okli, ki živali zrastejo šele, ko je stara dve leti. Nato rastejo vse življenje. Sloni z dolgimi okli so (bili) glavna tarča krivolovcev, zato so v naravi že zelo redki. Pri šrilanškem slonu ima le še desetina samcev razvite okle. Z njihovo pomočjo se hranijo, lupijo lubje z dreves in izkopavajo korenine, uporabljajo pa jih tudi za stike z vrstniki, razkazovanje in kot orožje.

Iz podaljšane zgornje ustnice in nosu se je razvil mišičast slonji rilec. Živali ga uporabljajo za pobiranje hrane, lomljenje vej, pri pitju, za prhanje z vodo ali prahom, pri pozdravljanju, negovanju, grožnjah, za ojačanje različnih zvokov, tudi za izražanje čustvenega stanja. Kadar se potopijo v vodo, ga dvignejo nad vodno gladino in tako dihajo. Na koncu rilca so zelo občutljive nosnice za tip in voh. Uhlji so veliki in preprečujejo pregrevanje telesa. Koža je debela od tri do štiri centimetre in poraščena z redko dlako. Kljub debelini je zelo občutljiva in potrebuje veliko nege, zato se živali kopajo, prhajo z vodo in prahom, masirajo ...

Posamezna žival na dan zaužije okrog 150 kg hrane. Prehranjuje se z vejami, lubjem, sadjem, koreninami. Ima dokaj neučinkovito prebavo. Divji slon, ki se hrani z žilavim zelenjem, porabi le polovico zaužite količine, od 44 do 48 % pa je izloči. Zato je tudi zelo koristen, saj semenje iz snovno in količinsko bogatega blata požene poganjke, tako da širi številne rastlinske vrste. Vsak dan potrebuje od 70 do 90 litrov vode, brez katere ne zdrži prav dolgo.

Sloni živijo v čredah.

Samci in samice večino življenja živijo ločeno. Samice, ki so v tesni sorodstveni povezavi, vodi najstarejša samica. Odrasli samci so samotarji ali pa se združujejo v majhne, kratkotrajne skupine, kjer se med člani spletajo šibke vezi.

Sloni se sporazumevajo z globokim mrmranjem. Včasih so mislili, da ti šumi pomenijo kruljenje želodca, zdaj pa vemo, da prihajajo iz globine nosu, goltanca ter rilca in se slišijo približno tako kot zamolklo grgranje. Ko slon zazna nevarnost, ostale živali v tropu opozori tako, da nenadoma utihne.



Udomačeni cejlonski sloni so marsikje na otoku še vedno pomembna delovna sila: Foto: Matjaž Napokoj.

Samica lahko povrže mladiča vsaka tri do štiri leta. Po 22 mesecih brejosti skoraj vedno skoti enega samega mladiča. Ta je visok približno 85 cm in tehta približno 120 kg. Samci spolno dozoriijo pri sedmih letih, ko jih samice spodijo iz krdela. Parijo se šele pri dvajsetih, samice pa pri sedemnajstih letih.

Azijski in afriški slon se v marsičem razlikujeta in se med seboj ne križata. Afriški slon je večji. Samec lahko v višino zraste do 4 m in tehta skoraj 7 ton. Samec azijskega slona pa lahko zraste le 3,7 m v višino in je težak do 5 ton. Azijski slon ima manjša ušesa, manj kot meter v širino in dolžino, medtem ko so ušesa afriškega slona dosti večja (1,5 m²) in prekrivajo ramena. Afriški slon ima poševno, ravno čelo, azijski pa zaobljeno, izbočeno. Azijski slon ima zaobljen grbast hrbet, afriški usločenega. Azijski sloni imajo pet prstov na sprednji nogi in štiri na zadnji, njihovi afriški sorodniki pa imajo na sprednji nogi štiri prste in na zadnji tri. Trobec afriškega slona se konča z dvema oprijemalnima »prstoma«, ki ju uporablja za pobiranje hrane, medtem ko se trobec azijskega slona konča z enim samim. Pri afriškem slonu imajo okle tako samci kot samice, medtem ko jih azijske slonice nimajo, nimajo pa jih tudi mnogi samci. Okel afriškega slona lahko tehta do 45 kg in je dolg do 2,5 m (rekordno dolg okel je meril 3,5 m in tehtal 130 kg), medtem ko so okli azijskega slona dolgi do 1,5 m in tehtajo le do 30 kg.



Slon je v budizmu pomembna prispodoba, kar dokazuje izsek z mesečevega kamna (sandakada pahana) v Polonnaruwi. Foto: Krištof Kranjc.

Razen oklov imajo sloni še štiri kočnike. Ko se prva dva obrabita, izpadeta, zadnja dva pa se pomakneta naprej. V ozadju začneta rasti nova kočnika, ki nadomestita tista, ki sta se pomaknila naprej. Slon v svojem življenju šestkrat zamenja zobe. Ko ti dokončno izpadejo, pogine zaradi lakote, saj ne more več prežvekovati zaužite hrane.

Med zanimivejše sesalce spadajo jeleni vrste čital (*Axis axis*), ki se zadržujejo ob robovih gozdov. Njihovi glavni veji rogovja sta ukrivljeni nazaj, zato sta rogova lirastega videza. Kožuh je rdeče-rjav in po hrbtu posut z belimi pegami. Barva dlake je vseskozi enaka. Vse leto, razen v monsunskem obdobju, se čitali zadržujejo v bližini opic langurjev. Jeleni jedo listje, ki ga opice odmetavajo na tla. Skupina dvajsetih langurjev vsako leto zmeče na tla 1,5 tone listja. Od te količine je dobro polovico pojedjo čitali. Listni odpadki so še zlasti pomembni od novembra do julija, ko primanjkuje trave. Povezava opic in jelenov je obojestransko koristna, saj se živali dopolnjujejo v zmožnostih zaznavanja. Langurji imajo bolje razvit vid, čitali pa voh. Kadar jim preti nevarnost, se na opozorilne klice odzivajo oboji.

Med jeleni velja omeniti še šrilanškega zambarja (*Rusa unicorn unicorn*), ki se izogiba odprtih grmišč in gostih gozdov. Med rogovoma mu pod ostrim kotom raste velik nadočesni parožek, krona rogovja pa je obrnjena naprej.

Na otoku živi več vrst opic. Vitkostase opice (*Colobinae*) se od drugih razlikujejo po obarvanosti dlake ter dolžini in razporeditvi dlak na glavi, ki so lahko oblikovane v čope, grive ali vrtnice. Večina se jih prehranjuje z mladim listjem. Za življenje potrebno vodo dobijo z roso, s hrano ali z deževnico, ki se nabira v drevesnih duplih. Želodec vitkostasih opic je nenavaden. Njegov zgornji del z nevtralnno vsebino je ločen od spodnjega dela s kislno vsebino. Nevtralen želodčni sok je potreben za anaerobno fermentacijo listja. Vsebina želodca lahko doseže četrtno celotne teže živali. Vrečasti želodec živalim omogoča, da listje prebavijo učinkoviteje kot drugi prvaki. Bakterije v njihovem želodcu izničijo mnoge strupe, zato lahko jedo tudi rastline, ki so za druge živali strupene.

Zelo pogosta opica je hanuman ali sveti langur (*Semnopithecus entellus*), ki spada v družino opic Starega sveta (*Cercopithecidae*). Je najbolj razširjena vrsta opic v južni Aziji in na Šrilanki, kjer jo najdemo v severnih, vzhodnih in južnih delih otoka. Živi v gozdovih, grmičevju, neobdelani pokrajini, mestih in vaseh. Hanumani imajo značilen črn obraz in siv ali sivo-rjav kožuh. Pogost je tudi rumenkast odtenek. Na temenu imajo velikokrat čop ali vrtinec. Hranijo se z listjem, v sezoni pa zlasti s sadjem. Jedilnik si dopolnjujejo z žuželkami in lubjem dreves. Te opice v krošnjah dreves le spijo, sicer se zadržujejo na tleh. Živijo v srednje velikih skupinah, ki jih vodi dominantni samec. Zaradi stalnih izzivanj tekmecev ta na vodilnem položaju zdrži le do 18 mesecev. Včasih se skupina pregnanih samcev poveže in uspe ubiti alfa samca. Takrat skupina pobije tudi vse neodrasle potomce ubitega vodje. Sožitje z jeleni čitali ni povezano le s hrano, ampak tudi z opozarjanjem pred nevarnostjo. Tako langurji zaupajo občutljivemu vonju čitalov, ki že na daleč zavohajo morebitne plenilce, čitali pa se zanašajo na oster vid langurjev, ki nevarne zveri opazijo z vrha dreves.

Hanumanom podobni so rožnati langurji (*Semnopithecus vetulus*), ki živijo v gozdovih, močvirjih, na skalnatih obalah in v parkih osrčja in severnega dela Šrilanke. Njihov kožuh je rjav in na skrajnih delih okončin temnejši.

Med opice Starega sveta spada tudi cejlonski makak (*Macaca sinica*). Rod makakov (*Macaca*) se deli na 22 vrst, ki so razširjene od Japonske do Irana. Makaki živijo tudi v delu severne Afrike in v Gibraltarju. Cejlonski makaki imajo življenjski prostor v vlažnih gozdovih, na rečnih bregovih in v goščavju. Zadržujejo se tako na tleh kot na drevju in se pre-



Cejlonski makak je opica, ki avtohtono živi samo na Šrilanki. Foto: Matjaž Napokoj.

hranjujejo s sadjem, žuželkami, mladim listjem in kmetijskimi pridelki. Imajo temenski čop in rdečkast ali rumeno-rjav, spodaj svetlejši kožuh. Parijo se večinoma jeseni in spomladi. Po približno petih mesecih in pol se skotijo mladiči, ki imajo drugačen kožuh kot odrasle živali. Makaki živijo v precej velikih tropih, v katerih je lahko več odraslih samcev. Samci v tropu vzpostavijo hierarhično razmerje, ki je odvisno od tega, kako se posamezna žival izkaže v medsebojnih tekmovanjih. Hierarhija se spreminja s starostjo in okoliščino, ko kak samec zapusti trop ali se temu pridruži nov član.

Znanstveniki iz Singapurja, ki so preučevali makake v divjini na Javi, so ugotovili, da samci »plačujejo« za spolne odnose. Po tej dejavnosti so namreč samice nagrajevali z različno dolgo nego kožuha. Prišli so tudi do spoznanja, da cena »usluge« raste, ko je na nekem območju manj samic kot samcev, in obratno. Ugotovili so še, da je več kot 75 % makakov okuženih s virusom herpesa B, ki zanje sicer ni škodljiv, v ugrizom pa se lahko prenese na človeka. Nekoč so domačini cejlonske makake častili kot sveta bitja. Postavljali so jim tempelje, posebej zanje urejali sadne vrtove in vdano prenašali vragolije razposajene družčine. Še vedno jih lahko opazujemo med razvalinami antične prestolnice Anuradhapure.

V tropskem pasu so zelo ugodne razmere za življenje plazilcev, zato pestrost njihovih vrst ni presenetljiva. Kače so večinoma mesojedi plazilci. Njihova spodnja in zgornja čeljust nista spojeni, zato lahko plen požirajo v celoti. Žleze nekaterih kač proizvajajo strup, ki



Bengalski varan kljub strašljivemu videzu ni nevaren človeku. Foto: Matjaž Napokoj.

ga uporabljajo za usmrnitev plena ali za obrambo. Izločajo ga skozi strupnike. Delovanje strupa lahko povzroči razkranjanje krvi in drugih telesnih tkiv oziroma blokiranje živčevja. Med šrilanškimi kačami je najbolj strupena od 150 do 175, največ do 240 cm dolga naočarka ali indijska kobra (*Naja naja*). Pri enkratnem ugrizu izloči 220 miligramov strupa, s čimer bi lahko usmrtili 20 ljudi. Strup nevrotoksin pri žrtvi v manj kot uri povzroči zastoj srca in zadušitev. Naočarka živi na vlažnejših, z gozdom poraslih območjih. Pogosta je tudi v nasadih čajevca. Prehranjuje se z žabami, kuščarji, mišmi, ptiči in drugimi kačami. Plen išče tudi v naseljih. Kadar je razburjena, ima privzdignjen sprednji del telesa, zadnji del pa zvije v klopčič. Glavo drži vodoravno, tako da je od zadaj videti, kot da bi imela klobuk. Med razmaknjenimi luskami na vratu se pokaže črna koža v obliki naočnikov, po čemer je dobila ime.

Med številnimi vrstami kuščarjev so za Šrilanko poleg kameleonov najznačilnejši gekoni (Gekkonidae), od deset do petnajst centimetrov dolge živalce raznih barv, ki so dobile ime po značilnem oglašanju gek-gek. Po svetu je znanih kar okrog 2000 vrst gekonov. Ker so spretni lovci in plenilci žuželk, so dobrodošli tudi v hišah. Najdemo jih povsod, tudi v večini hotelskih sob v podeželskih krajih. Tako kot kačam, tudi gekonom manjkajo veke za zaščito oči. Te jim prekriva nežna membrana, ki jo ves čas čistijo z razklanim jezikom. Gekoni imajo na koncu prstov mikroskopsko majhne oprijemalne dlačice, ki jim omogo-

čajo plezanje po steklu in tek po stropu. Končni členki prstov so pri nekaterih vrstah razširjeni, na spodnji strani pa imajo blazinice ali lamele. Gekoni živijo le v toplem in vlažnem okolju s temperaturami med 25 in 31° C.

Agame (Agamidae) živijo na tleh, v grmovju, na drevju ali pa plezajo po skalah. Za nekatere vrste je značilno zelo vpadljivo svarilno vedenje. Predstavnice šrilanških agam so liroglavke in site. Liroglavke (*Lyriocephalus scutatus*) imajo trikotno oblikovane glave. Zunanji robovi imajo povišan koščen greben. Podobne so site (*Sitana ponticeriana*). Samčki imajo veliko vratno vrečo, ki visi v gubah.

Največji kuščar na otoku je bengalski varan (*Varanus bengalensis*). Najdemo ga na prostranem območju od Irana do jugovzhodne Azije. Zraste do 175 cm, od tega je rep dolg skoraj meter. V njem hrani odvečno maščobo. Hrani se z manjšimi pticami in plazilci, s hrošči, polži, jajci, tudi z mrhovino. Ker se rad zadržuje v bližini voda in tudi v vodi, ga domačini imenujejo water monitor, kar lahko prevedemo kot vodni opazovalec. Njegovo ostro oko zazna tudi do 250 m oddaljeno premikanje. Srečanju s človekom se izogiba in zanj ni nevaren. Ugrizne ga le, če je napaden. Čeprav na Šrilanki verjamejo, da je njegov dih strupen, to ne drži. Njegov ugriz je smrtonosen le, če se rana napadenega okuži. Varan uporablja viličasto razklan jezik tako kot kača, kot čutilo, s katerim zaznava bližino svojega plena. Kljub ležernemu videzu je zelo hitra žival, kar pokaže, ko je napaden. Mlajše živali se ob napadu zatečejo na drevesa, starejše pa se rade skrijejo v vodo, kjer zdržijo do 20 minut.

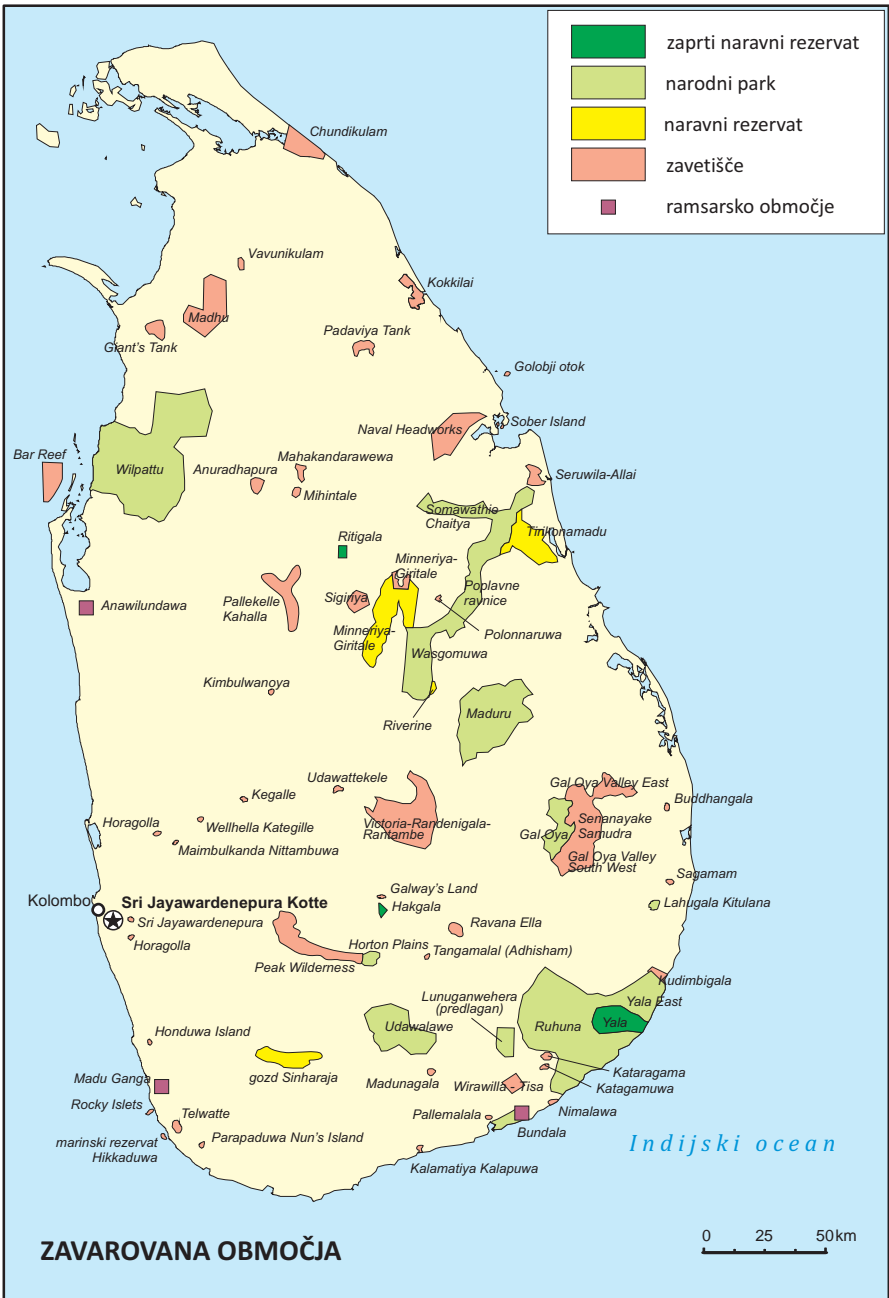
Na Šrilanki živi 450 vrst ptičev, 21 med njimi je endemičnih. Najpogoste ptice so vodomci, čaplje, čebelarji, smrdokavre in ujede, srečaš lahko tudi pave. Za večino ljudi so najbolj zanimivi kljunorožci (Bucerotidae), ki imajo na glavi velikanski kljun z rogom.

Varstvo narave

Šrilanka ima 17.670 km² tako ali drugače zavarovanih območij, kar je 26,5 % od celotne površine države, največji delež med azijskimi državami. Vseh zavarovanih območij je 501. Merijo od nekaj hektarjev pa do več kot 1000 km². Z njimi upravljata ministrstvi za gozdarstvo in okolje. Glede na varovalni režim so razvrščena v različne kategorije.

V zaprtih naravnih rezervatih so prepovedani vsi posegi v okolje in so namenjeni ohranjanju značilnih rastlin in živali. Na območjih Yala, Hakgala in Ritigala zavzemajo skupno 300 km² ozemlja. Narodni parki so odprti za organiziran obisk in preučevanje. Na otoku je 20 narodnih parkov, ki skupaj merijo več kot 4000 km². Najobsežnejši med njimi so Wilpattu (1310 km²), Yala (970 km²) in Maduru (580 km²). Yalo na jugu otoka so že leta 1900 zavarovali kot zavetišče za živali, leta 1938 pa so jo skupaj z Wilpattujem na severovzhodu otoka razglasili za narodni park. Wilpattu je namenjen ohranjanju žive in nežive narave. V njem je tudi 60 naravnih jezer, imenovanih *willu*, ki so nastala v kotanjah med peščenimi sipinami. V parku živi neznano število redkih in v drugih delih države skoraj iztreljenih leopardov.

V naravnih rezervatih so dovoljene tradicionalne dejavnosti človeka, ki pa naj bi bile



strogo nadzorovane. V okviru obsežnega projekta na reki Mahaweli, s katerim so spodbujali naseljevanje na novih ozemljih, so zavarovali ozek koridor in tako omogočili prehod živalim.

Na zasebnih zemljiščih so zavarovana manjša območja, kjer varujejo ogrožene živalske in rastlinske vrste. Na otoku je 64 tovrstnih zavetišč, dostop vanje pa ni izrecno omejen. Poleg kopenskih zemljišč so zavarovani tudi manjši del morja kot marinski rezervati.



Svojevrsten način varovanja narave je slonja sirotišnica v Pinawelli pri Kandyju, kjer slonje sirote pripravljajo za samostojno življenje v divjini. Foto: Vojislav Likar.

ZGODOVINA

Zgodovina Šrilanke je tesno prepletena s tančico mitov in legend. Adamov vrh naj bi bil kraj, kamor je stopil Adam, ko se je spustil iz nebes. Prav tam je še danes ohranjen odtis »njegovega stopala«, kar naj bi potrjevalo legendo. To je tudi kraj, ki naj bi ga na poti do raja obiskal Buda. Otok je opisan v slovitem epu Ramajani. S pomočjo zvestega zaveznika, opičjega kralja Hanumana, je Rama prodril na otok, da bi ženo Sito rešil iz rok kralja Lanke, zlobnega demona Ravane. Zgodba se po vsej verjetnosti opira na zgodovinska dejstva o invaziji ljudev iz južne Indije.

Starejša zgodovina

Najzgodnejši zapisi, ohranjeni v Veliki kroniki ali Mahavamsi, so iz leta 543 pr. n. št., ko so se pod vodstvom princa Vidžaje iz severne Indije na Šrilanko priselili Singalci, ki so staroselske Vede pregnali v notranjost otoka. Kakih 300 let pozneje se je s kraljem Devanampijo Tiso začelo zgodnje obdobje, imenovano Anuradhapura. V 4. stoletju pr. n. št. so namreč na sušnem in ravninskem severu otoka ustanovili močno državo s središčem v Anuradhapuri. V tem času so se pojavljala še druga singalska kraljestva, vendar je anuradhapursko ostalo najmočnejše med njimi. V 3. stoletju pr. n. št. je v Indiji vladal slavni budistični vladar Ašoka. Na Šrilanko je s spremstvom budističnih menihov prispel njegov sin Mahinda z namenom, da bi razširjali budistične nauke. Kralj Anuradhapure in njegovi podaniki so se kmalu spreobrnil v budizem. Budizem je v Singalcih obudil čut za narodno zavest in identiteto, prav tako je navdihnil njihovo kulturo in književnost, kar se je pokazalo kot pomemben dejavnik v burnih naslednjih stoletjih.

Anuradhapura je bila več kot 1000 let središče singalskih kraljestev. Zaradi bližine južne Indije, kjer se je za budizmom razcvetela hinduistična vera, je bila njena suverenost ves čas ogrožena. V tem času je prišlo do več napadov na Anuradhapuro, večkrat so Indijci vzpostavili tudi nadoblast, ob tem pa so tudi anuradhapurski vladarji aktivno posegali v južno-indijske zadeve. Od 7. stoletja so se nenehno vmešavali v dinastične spore v južni Indiji, kar je trajalo vse dotlej, dokler si ni otoka v letih 993–1017 podredila tamilska rodbina Čola.

Z indijskimi zavojevalci so se bojevali številni singalski junaki; najbolj znana med njimi sta Dutugemunu iz 2. stoletja pr. n. št. in Vidžajabahu I. iz 11. stoletja. Leta 1070 so se Singalci spet osamosvojili. Vidžajabahu I. se je odločil zapustiti Anuradhapuro in prestaviti prestolnico v Polonnaruwo bolj v notranjosti otoka. Polonnaruwa je bila singalska prestolnica

Adamov vrh



Vršna piramida Adamovega vrha z »brezkončnim« pri-stopnim stopniščem. Foto: Drago Kladnik.



Sveta stopinja je ograjena, zato ni mogoče priti povsem do nje. Foto: Drago Kladnik.

2243 m visok Adamov vrh (angleško Adam's Peak) ima za prebivalce Šrilanke poseben pomen. Čeprav ga Singalci uradno imenujejo Samanalakanda (Metuljeva gora), Tamilci pa Sivanolipatha Malai, je med ljudmi precej bolj znan kot Sri Pada, kar v prevodu iz sanskrita pomeni Sveto stopalo. Res je na njegovi najvišji točki 1,8 m velika izboklina v obliki odtisa stopala, ki so jo pred časom ogradili.

Budisti si to sicer povsem naravno morfološko obliko razlagajo kot odtis levega stopala Bude, ki naj bi ga ta pustil za seboj takrat, ko je zapustil realnost življenja in vstopil v nirvano (odtis desnega stopala naj bi bil v kraju Phra Phutthabat 150 km severovzhodno od Bangkoka). Hinduisti trdijo drugače. Po njihovem izročilu je to odtis boga Šive. Muslimani so prepričani, da je prav Adamov vrh tisti prostor na Zemlji, kamor je stopil Adam, potem ko je bil pregnan iz raja. Svoj »piskrček« so pritaknili še kristjani, ki pa si o avtorstvu stopinje niso enotni. Po razlagi večine je ta delo apostola svetega Tomaža, ki je v prvem stoletju širil krščanstvo na območju Indijske podceline. Po mnenju druge, manjše skupine je na Adamovem vrhu odtis stopinje evnuha etiopske kraljice Kandake. Ne glede na različnost izročil je Adamov vrh eden od najpomembnejših romarskih ciljev na otoku, kamor se vsaj enkrat v življenju želi povzpeti vsak otočan. Največ romarjev se na goro, na katero vodi šest poti, odpravi od decembra do maja. Dobro vzdrževane so le tri poti, med katerimi je najbolj obljudena tista, ki vodi iz mesteca Hatton na vznožju. Pot iz Hattona

najprej prispe v vasico Maskeliya. Zatem se začne strmo vzpenjati in je speljana po skoraj samih stopnicah. Številni se po njih vzpenjajo ponoči, ko se med zanosno molitvijo ustavljajo na vmesnih okrepčevalnicah, kjer se tudi sproščeno zabavajo.



*Prezblbi romarji na Adamovem vrhu med molitvijo ob sončnem vzhodu.
Foto: Drago Kladnik.*

stoletje in pol, vse do leta 1236. Za najbolj znanega vladarja tega obdobja velja nečak Vidžajabahuja I. Parakramabahu I. (vladal je v letih 1153–1286), ki je prenesel boje v južno Indijo in napadel tudi tedanje kraljestvo v Burmi, zdajšnjem Mjanmaru. Na Šrilanki je začel z velikopotezno gradnjo prestolnice in ob tem po celi državi zgradil veliko novih vodnih zadrževalnikov. Njegovo vojskovanje in gradbena potratnost sta državo dodobra izčrpala in posledično skrajšala tudi »življenjsko dobo« Polonnaruwe.

Za zadnjega velikega vladarja Polonnaruwe velja naslednik Parakramabahuja I. Nisanka Mala (1187–1196). Sledilo mu je več šibkih vladarjev in v 14. stoletju je država razpadla na več delov. Umetna jezera so bila uničena ali pa so propadla, ker jih niso vzdrževali, zato se je razširila malarija. Vladarji so zapustili tudi Polonnaruwo in se umaknili proti jugu.

Na severu otoka je na začetku 14. stoletja nastala tamilska država z prestolnico v Nallurju. Tja so se naseljevali Tamilci iz južne Indije. Iz tega obdobja izvira globoka razcepljenost otoka na singalski in tamilski del.

Po zatonu Polonnaruwe se je težišče singalske moči prestavilo v jugozahodni del otoka. Od leta 1253 pa do prihoda Portugalcev leta 1505 so imela vlogo politične prestolnice mesta Dambadeniya, Yapahuwa, Kurunegala, Dedigama, Gampola in Rayigama. V zadnjem so za kratek čas vladali dinasti z večjim političnim vplivom. V tem obdobju so Šrilanko napadali Kitajci in Malajci, pogosti so bili tudi vdori iz južne Indije. Na začetku 16. stoletja, ko so začeli po otoku segati Evropejci, so bila na Šrilanki tri močna kraljestva. Na severu je bilo tamilsko kraljestvo Jaffna, na jugovzhodu v bližini današnjega Kolomba je bilo močno kraljestvo Kotte, v Osrednjem višavju pa kraljestvo Kandy.



Prva prestolnica Anuradhapura slovi po orjaških pagodah, kakršna je 92 m visoka Ruvanwelisaya, ki pa je za 120-metrsko Jetavanaramo šele druga najvišja. Foto: Krištof Kranjc.



Druga prestolnica Polonnaruwa kar prekipeva od ostankov gradbenih mojstrovlin, kakršna je krožno oblikovano svetišče Vatadage, ki razkriva budistični pogled na svet. Foto: Krištof Kranjc.

Kolonialno obdobje

Prve naselbine arabskih trgovcev so na Šrilanki zrasle že v 10. stoletju. Najbolj cenjeno in iskano blago je bil betelov orešček. Trgovina z njim je bila tako donosna, da je zagotavljala ves uvoz riža in ostalega potrebnega blaga. Poleg betela so trgovali s cejlonskimi sloni, ki so bili v ostali Aziji zaradi inteligence in žilavosti bolj cenjeni in iskani kot indijski.

Takratni Serendip je slovel tudi po draguljih in biserih. Muslimanski trgovci so visoko cenili bisere iz cejlonskih bisernic, saj so jih prodajali celo na španski dvor, kjer so si z njimi krasili obleke. Najkakovostnejše bisernice so bile ob severozahodni obali in vsakoletni aprilski sejem je bil velik dogodek v življenju domačinov. Ob prisotnosti lastnika ladje so razklenili in ocenili nabrane bisernice. Kakovost biserov se je iz leta v leto spreminjala in skluden s ceno je bil tudi davek, ki so ga plačevali kralju. Na sejmu so bisere presejali, jih razdelili na deset vrst in šele zatem prodajali. Najmanjše, ki so zdrknili skozi sito, so pustili na obali, kjer so jih lahko pobrali reveži.

Za Evropo so bila zelo dragocena otoška drevesca cimetoanca. Kot prvi Evropejci so na otok leta 1505 pripluli Portugalci. Na zahodni obali so ustanovili trgovski postojanki v Negombu in Kolombu, še eno pa so vzpostavili v mestu Galle na jugu otoka. Leta 1658 so jih z otoka izrnili Nizozemci, te pa leta 1796 Britanci. Čeprav so Britanci že leta 1802 ves Cejlon razglasili za kronsko kolonijo, so si kraljevino Kandy podredili šele leta 1815.

Leta 1505 je v Kolombo prispel Portugalec Lourenço de Almeida, ki je vzpostavil prijateljsko navezo s kraljem obalne singalske prestolnice Kotte in s tem Portugalski omogočil monopol nad trgovanjem s cimetoanca. Poskusi Kotteja, da bi koristno izrabil moč in varnost portugalske naveze, so se končali s postopno portugalsko nadvlado ter prevzemom oblasti v obalnem pasu. Singalski vladar Kotteja se je pod pritiskom celo spreobrnil v katoliško vero in postal lutka v rokah grabežljivih Portugalcev. Ti so v prestolnici Kotte oplenili tudi svetišče Budovega zoba. Zob naj bi Portugalci odpeljali v indijsko mesto Goa, kjer naj bi ga uničili. Po izročilu pa naj bi se zob čudežno sestavil in tako ponovno prišel v posest domačinov, ki so ga po vrnitvi na otok hranili v Kelaniyi in nato v Sitawaki, ki sta postali tudi kratkotrajni prestolnici. Zaradi portugalskih groženj so zob umaknili globlje v notranjost otoka, v mesto Senkadagalapura, zdajšnji Kandy, od koder so vse do leta 1815 uspešno vodili odpor proti evropskim kolonialistom.

Zaradi oddaljenosti in težavne dostopnosti tako Portugalci kot pozneje Nizozemci niso uspeli osvojiti mesta. Odpor proti zavojevalcem je ponovno združil singalsko ljudstvo. Vladarji so uspešno odbijali poskuse vdorov portugalskih zavojevalcev, ob tem pa celo šest let oblegali portugalski Kolombo. Portugalsko obdobje je Šrilanko zaznamovalo s tipičnimi lastnostmi evropskega pohlepa, okrutnosti in nestrpnosti.

Leta 1614, ko je Portugalska razglasila kraljevi monopol nad cejlonsko trgovino s cimetoanca, je temu silovito nasprotovala Nizozemska vzhodnoindijska družba. Pri tem so Nizozemci izkoristili ponudbo kraljestva Kandy po sodelovanju v boju proti Portugalcem. Do leta 1658, natanko 153 let po prvem stiku s Portugalci, so Nizozemci ob pomoči kandyjskega vladarja prevzeli nadzor nad obalnimi območji otoka. Pri tem so se Portugalci močno upi-



Privlačno mesto Kandy v hribovitem osrčju Šrilanke je bilo sedež kraljestva, ki se je najdlje upiralo zavojevalskim težnjam evropskih kolonialističnih držav. Foto: Krištof Kranjc.

rali. Potrebnih je bilo še celih 20 let, da so Nizozemci pregnali zadnjega portugalskega vojaka z otoka. Za domačine pa je poraz portugalskih osvajalcev pomenil samo zamenjavo ene evropske kolonialistične velesile z drugo.

Med svojo 150 let trajajočo vladavino so Nizozemci, podobno kot prej Portugalci, večkrat poskušali zavzeti kraljestvo Kandy, vendar niso bili uspešni. Nizozemci so se bolj zanimali za trgovanje kot Portugalci, ki so vložili več truda v širjenje katoliške vere in vzpostavljanje fizičnega nadzora nad otokom.

Ko je kot posledica francoske revolucije v Evropi prišlo do hudih pretresov med evropskimi velesilami, je leta 1796 nizozemsko nadoblast zlahka izpodrinila britanska, ki je leta 1815 vzpostavila nadzor tudi nad kraljestvom Kandy. Tako je postala Velika Britanija prva evropska velesila, ki je zavladala celotni Šrilanki. Do leta 1802 so Britanci upravljali Cejlon iz indijskega Madrasa. Takrat je otok postal kronska kolonija, leta 1818 pa je bila za ves otok vzpostavljena enotna uprava.

Leta 1832 so spremembe v zakonodaji lastniških razmerij odprle vrata britanskim kolonistom, in sicer na račun Singalcev, ki v očeh Britancev niso imeli pravice do polnopravnega lastništva nad svojo zemljo. Posledično je bila dežela kmalu prepredena z nasadi kavovca, cimetrovca in kokosove palme, sledil pa je tudi razvoj cestne in železniške infrastrukture, ki je olajšal širitev gospodarskih dejavnosti. Uradni jezik je postala angleščina, ki



Kolonialni topovi na promenadi v Kolombu so nekoč stali na mestnem obzidju. Foto: Matjaž Napokoj.

se še vedno uporablja kot *lingua franca*, jezik, ki ga za medsebojno sporazumevanje uporabljajo govorniki različnih narodov.

Hrbtenica kolonialnega gospodarstva je bilo pridelovanje kave. Zaradi kavovčeve rje, ki je uničila večino nasadov kavovca, so se lastniki plantaž hitro preusmerili v pridelavo čaja in kavčuka. Zaradi potreb po delovni sili na plantažah so Britanci iz južne Indije uvozili veliko število tamilskih delavcev. Singalski kmetje iz hribovskih predelov so zaradi širjenja plantažnih nasadov postopno izgubljali zemljo, ki so jo kolonisti vključevali v svoja posestva. Zaradi nerešenih lastniških razmerij se v sodobnosti pojavljajo trenja med hribovskimi indijskimi Tamilci in njihovimi singalskimi sosedi. Oboji so se doslej uspešno izogibali vpletanju v spor, ki je dodobra ohromil severni in vzhodni del države.

Neodvisni Cejlon

Politični nemiri med prvo in drugo svetovno vojno so otoku omogočili osvobajanje izpod britanske nadoblasti, ki je potekalo bistveno mirneje in bolj diskretno kot osamosvajanje Indije. Ob koncu druge svetovne vojne je po dogodkih v sosednji Indiji postalo jasno, da samostojnost ni prav daleč. Februarja 1948 je Cejlon postal neodvisna članica Britanske skupnosti narodov.

Prvo vlado je s svojo Združeno narodno stranko (United National Party – UNP) oblikoval Don Stephen Senanayake. Njegovi glavni nasprotniki so bili iz vrst tamilskih strank in komunisti. Ker je zaradi korejske vojne naraščala vrednost čaja, se je prva leta po osamosvojitvi cejlonsko gospodarstvo celo okrepiło. Vlada si je prizadevala zlasti za učinkovitejše socialne storitve in slabljenje opozicije. Socialni mir so pridobivali z delitvijo brezplačnih obrokov riža in državnimi subvencijami, namenjenimi uvozu riža.

Leta 1952 je predsednik Stephen Senanayake umrl, potem ko ga je med jezdenjem zadela kap in je padel s konja. Nasledil ga je sin Dudley Senanayake, ki pa se je obdržal na oblasti le za kratek čas. Njegovo vlado je spodkopala rast cen riža na svetovnem trgu, ki so ga množicam revnih še vedno delili brezplačno. Od uvoza riža pretirano odvisna država ni več zmogla finančnih bremen, zato so njegovo subvencionirano oskrbo ukiniti. Rast cen riža je leta 1953 sprožila splošni ljudski upor, ki se je končal z razglasitvijo izrednega stanja in odstopom Dudleyja Senanayakeja.

Za oblast sta se spopadli stranka UNP in Šrilanška svobodnjaška stranka (Sri Lanka Freedom Party – SLFP), ki jo je vodil Solomon West Ridgeway Dias Bandaranaike. Ta pomemben politik je UNP porazil zlasti zaradi svoje nacionalistične politike, uperjene proti tamilski manjšini, ki je obdržala pomembno vlogo v državni upravi. Skoraj deset let po osamosvojitvi so tako v upravi kot politiki še vedno uporabljali angleščino, saj je državo dejansko vodila angleško govoreča, zlasti krščanska in tamilska elita. Večina Singalcev je menila, da bi uveljavitev singalščine kot uradnega jezika povečala njihov vpliv ter izboljšala njihove možnosti za zaposlitev. S tem so se Tamilci znašli v središču nasprotij med angleščino in singalščino oziroma med krščanstvom in hinduizmom na eni strani ter budizmom na drugi. Pri tem so zlasti opozicijske politične stranke izkoristile strah ljudi, da bo budizem, singalski jezik in njihovo kulturo izpodrinil hinduizem z močno oporo v tamilskem življu v Indiji. Ko je Bandaranaike sprejel zakon o uporabi singalščine kot edinega uradnega jezika v državi, so se Tamilci uprli, upor pa so sledili izbruhi nasilja s številnimi žrtvami. Tamilci so zahtevali večjo avtonomijo na glavnih tamilskih govornih območjih v severnem in vzhodnem delu države.

Leta 1959 je bil Solomon Bandaranaike ubit v atentatu, ki ga je izvedel budistični menih. Na volitvah leta 1960 je SLFP, katere vodstvo je prevzela Bandaranaikejeva vdova Sirimavo, znova prevzela oblast. Sirimavo Bandaranaike je postala prva ženska ministrska predsednica na svetu. Nadaljevala je z moževo politiko poddržavljanja podjetij. Nacionalizirala je tuja in večja domača podjetja, plantaže in z njimi povezane kmetijske dejavnosti ter izvedla vrsto gospodarskih in družbenih reform, ki so povečale državni (singalski budistični) nadzor nad trgovino in industrijo. Leta 1964 ji je uspela velika menjava: kar 500.000 indijskih Tamilcev je s Cejlona preselila nazaj v Indijo, od tam pa se je na otok priselilo 300.000 Singalcev. Januarja 1961 je njena vlada singalščino povzdignila v edini uradni jezik. Ko so Tamilci zaradi tega demonstrirali, je prepovedala njihovo separatistično stranko. Vlada je ukrenila vse potrebno za uvedbo državnih verskih šol.

Radikalna politika SLFP in hude gospodarske težave so botrovale njenemu porazu leta 1965. Oblast je ponovno prevzela UNP, ki pa ji prav tako ni uspelo urediti gospodarstva.

Leta 1970 je SLFP skupaj z levičarskimi zavezniki znova zmagala na volitvah in Sirimavo Bandaranaike je spet postala ministrska predsednica. V svojem drugem mandatu je izvedla ustavno reformo, ki je državo spremenila v republiko, ime Cejlon pa je zamenjalo ime Šrilanka. Sirimavo Bandaranaike je izvedla tudi nekatere spremembe v socialni politiki, uvedla je na primer subvencioniranje cen riža. Toda skrajna leвица z reformami ni bila zadovoljna. Leta 1971 je maoistična Ljudska osvobodilna fronta (Janatha Vimukthi Peramuna – JVP) izvedla upor, ki naj bi strmoglavil vlado. Po sedmih tednih krvavih bojov so vladne sile premagale upornike. Uvedeno je bilo izredno stanje, ki je trajalo vse do splošnih volitev leta 1977.

V predvolilni kampanji leta 1977 je opozicija Bandaranaikejevo obtoževala, da je odgovorna za 20-odstotno brezposelnost in rastočo inflacijo. Obdolžili so jo tudi korupcije. Na volitvah si je UNP zagotovila prepričljivo večino. Ministrski predsednik je postal Junius Richard Jayawardene, ki je razveljavil vse reforme, povezane z nacionalizacijskimi postopki, s čimer je skušal ponovno privabiti tuje investitorje, da bi vlagali v šrilanško gospodarstvo. Zmanjšal je davke, da bi spodbudil izvoz in turizem, je devalvirал rupijo, odprl je vrata za tuje naložbe in pospešil realizacijo projekta Mahaweli. Sprejeti so bili ukrepi za povečanje donosa na kmetijskih zemljiščih in privatiziranih je bilo precej državnih podjetij. Do leta 1985 je Šrilanka postala skoraj samozadostna pri oskrbi z rižem, povečal se je turistični obisk. Na drugi strani pa je skokovito naraščala inflacija in dosegla vrhunec v letih 1979–1980.

Jayawardene je v svojem mandatu sprejel mnoge politične ukrepe, ki so bili po njegovi interpretaciji uvedeni z namenom stabilizacije države pred vdorom levičarske politike, a so se dejansko pogosto izkazali za nedemokratske in so bili kot taki negativno ovrednoteni tudi v javnosti. Leta 1978 je bila sprejeta nova ustava, ki je med drugim prenesla precej pooblastil na novo funkcijo predsednika.

Vojne za neodvisno tamilsko državo Eelam (1983–2009)

Vojna med večinskim singalskim in manjšinskim tamilskim prebivalstvom je trajala 26 let. Razlogi zanjo so povezani s tradicionalnimi nasprotji med obema etničnima skupinama, ki so se pojavila že pred več kot tisoč leti. Nasprotja povzročajo verske in jezikovne razlike ter zgodovinske napetosti med Tamilci in Singalci. Med britansko kolonialno nadoblastjo so se še poglobila. Po osamosvojitvi države so Tamilci zaradi singalskega nacionalizma izgubili mnoge privilegije, ki so jih imeli v upravi in pri vodenju države. Sprejeti so bili tudi številni zakoni, ki so Tamilce potisnili v podrejen položaj. Zakoni o singalščini kot edinem uradnem jeziku, budizmu kot državni religiji ter omejevanju študijskih mest za Tamilce so v sedemdesetih letih 20. stoletja povzročili hudo nezadovoljstvo in vzpodbudili proteste. Zaradi nepopustljivosti šrilanških oblastnikov so protesti prerasli v oborožene upore po vsem otoku, ti pa v odprto vojno med singalskim jugom in upornim tamilskim severom, katere cilj je bilo priznanje samostojne tamilske države Eelam. Za to krvavo vojno,

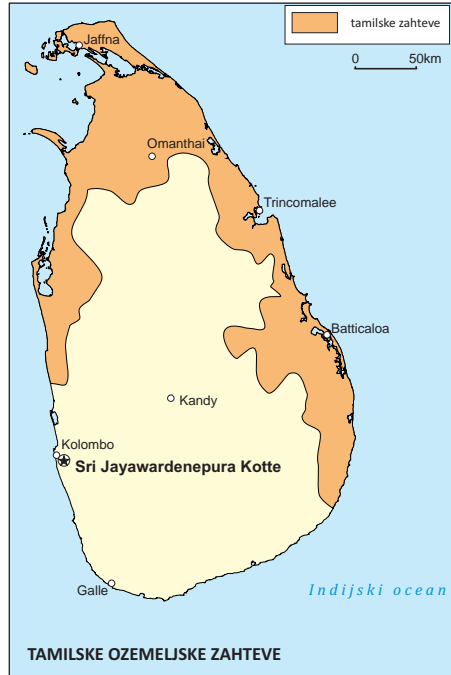
v kateri je bilo ubitih okrog 80.000 ljudi, so bili značilni spopadi obeh vojaških sil na severu in vzhodu otoka, samomorilski napadi Črnih tigrov na civilne in vojaške cilje po vsem otoku ter napadi na nedolžne vaščane, ki so živeli v bližini območij spopadov, in so bili žrtve maščevalnih akcij ene ali/in druge vojskujoče se strani. Vojno je mogoče razdeliti na štiri obdobja, ki jih ločujejo kratka in krhka premirja, med katerimi sta obe strani obračunavali z notranjepolitičnimi nasprotniki in se pripravljali na nove spopade.

Upor Tamilcev in prva vojna (1983–1987): Da bi pomiril uporne duhove, je Junius Jayawardene tamilščini na tamilskih območjih v uradih dodelil status državnega jezika. Kljub temu ni uspel zaveziti spopadov med državnimi represivnimi silami in tamilskimi uporniki, ki so preraščali v krvava obračunavanja. Povod za vojno je bil pokol singalske vojaške patrulje na severu otoka. Več dni po tem dogodku

so podivjane horde Singalcev pobijale Tamilce ter ropale in zažigale njihovo imetje. Ubitih je bilo med 400 in 2000 Tamilcev. Zlasti hudo je bilo v četrti Petah v Kolombu, kjer je bilo veliko tamilskih poslopij požganih in zravnanih z zemljo. Vlada, policija in vojska nasilja niso mogle obvladati, v nekaterih primerih tega niti niso želele storiti. Le nekaj dni pozneje je parlament sprejel zakon o prepovedi vseh separatističnih gibanj, enotni Šrilanki nenaklonjenim uradnikom pa zagrozil s hudimi kaznimi. Več deset tisoč Tamilcev je pobegnilo na varnejša območja v severnem delu države, veliko jih je odšlo v tujino. Obenem so Singalci zapuščali Jaffno in druga območja s prevlado tamilskega prebivalstva.

Obe strani sta postajali čedalje bolj nasilni in prišlo je do številnih pokolov. Za najhujšega velja anuradhapurski pokol maja 1985, v katerem so Tamilski tigri s streljanjem v množico vernikov pobili 146 Singalcev, moških, žensk in otrok. Nevladne organizacije, še zlasti Amnesty International, so vlado obtoževale, da v zaporih muči in pobija tamilske ujetnike. Vlada si je prizadevala prevaliti krivdo na tamilske borce, ki naj bi ustražovali civiliste in izvajali nasilje nad njimi (tudi nad Tamilci), ter na Indijo, ki naj bi upornikom zagotavljala pomoč in jih tudi vojaško urila. Indijska vlada je bila v odgovorih na obtožbe zadržana, saj se je bala, da bo izgubila volilne glasove indijskih Tamilcev.

Tamilski skrajneži so zasedli severne in vzhodne dele otoka in jih razglasili za neodvisno državo Eelam. Zahtevali so približno tretjino šrilanškega ozemlja. Medtem ko so v Severni



provinci Tamilci predstavljali večino prebivalstva, so bili v Vzhodni provinci muslimani, Singalci in Tamilci zastopani s približno enakimi deleži. Tamilci so utemeljevali zahteve po vzhodnem delu države s trditvami, da se je delež tamkajšnjih Singalcev povečal zaradi priseljencev na namakalna območja, ki so jih pridobili z izvajanjem projekta na reki Mahaweli. Do konca leta 1985 se je 50.000 ljudi, tako Tamilcev, Singalcev kot muslimanov, pred nasiljem zateklo v begunska taborišča na Šrilanki, približno 100.000 Tamilcev pa v begunska taborišča v Indiji. Nasilje je močno prizadelo gospodarstvo države. Veliko podjetij je propadlo, močno je nazadoval tudi turizem. Vlada je za vojsko porabila ogromno denarja. K poslabšanju gospodarskih razmer je pripomogel še padec cen čaja na svetovnem trgu.

Prvo premirje (1987–1990): Leta 1987 so vladne sile potisnile tamilske borce v mesto Jaffna. Takrat je Jayawardene z Indijo sklenil dogovor, po katerem se je šrilanška vojska umaknila v vojašnice, Indijske mirovne enote (Indian Peace Keeping Force – IPKF) pa so razoroževale upornike in vzpostavljale primerne razmere za pogovore o tamilski avtonomiji. Sprti strani sta premirje izkoristili za obračun z notranjimi političnimi nasprotniki. Šrilanška vlada je krvavo zadušila upor marksističnih skupin, Osvobodilni tigri tamilskega Eelama (Liberation Tigers of Tamil Eelam – LTTE) pa so »uspešno« obračunali z zmernejšimi skupinami.

V letih 1987 in 1988 je prišlo na jugu države do upora marksistične JVP pod vodstvom Rohane Wijeweere. Uporniki so izvedli vrsto umorov in protestov. Zaradi upora sta bila jug in osrčje države gospodarsko povsem ohromljena. S Šrilanke so evakuirali na tisoče turistov. Konec leta 1988 se je Jayawardene upokojil, vodenje države pa je prevzel vodja stranke UNP Ranasinghe Premadasa, ki je na predsedniških volitvah porazil Sirimavo Bandaranaike. Premadasov odgovor JVP so bili odredi smrti, ki so neusmiljeno pobijali vse osumljene sodelovanca z marksisti. V drugi polovici leta 1989 so bili Wijeweera in večina vodstva JVP bodisi ujeti bodisi ubiti. Ocenjujejo, da je bilo takrat ubitih med 30.000 in 60.000 marksistov ter njihovih somišljenikov, simpatizerjev, sorodnikov, tudi zgolj prijateljev.

Potem ko sta se sprti strani uspešno utrdili, sta se morali znebiti še indijskih mirovnih sil. LTTE, ki je zaradi pritiskov indijske vlade sprva soglašala z razorožitvenim procesom, je odstopila od pogajanj. Proti navzočnosti indijskih vojaških sil so glasno protestirali tudi singalski nacionalisti. Nasprotovali so ji tudi stranka SLFP in številni pomembni budistični menihi, ki so se bali razraščanja indijskega (hinduističnega) verskega vpliva. Kolombo so zajeli nemiri singalskih skrajnežev, Tamilski tigri pa so izvedli nekaj okrutnih napadov na singalske vasi v vzhodnem delu države. Zato so bile indijske mirovne enote prisiljene napasti pripadnike Tamilskih tigrov, ki se niso hoteli prostovoljno razorožiti. Pri tem so zasedle Jaffno, za seboj pa pustile na stotine žrtev. Da bi pospešila umik indijskih vojaških enot z otoka, je LTTE privolila v premirje s šrilanško vlado, istočasno pa se je pripravljala na novo vojno. Marca 1990 je indijska vojska dokončno zapustila ozemlje Šrilanke. In rekapitulacija: tri leta razorožitvenega procesa so na vseh straneh zahtevala novih 1000 žrtev. Ko se je približeval odhod indijske vojske, je Eelamska ljudska revolucionarna osvobodilna fronta (Eelam People's Revolutionary Liberation Front – EPRLF) ob podpori Indije enostransko razglasila neodvisno tamilsko državo na severu in vzhodu otoka. Junija 1990 je

LTTE napadla vrsto policijskih postaj na vzhodu Šrilanke in pobila na stotine policistov. Vse to je povzročilo novo vojno med LTTE in šrilanškimi vladnimi silami.

Druga vojna (1990–1995): Nova vojna je dosegla vrhunec sredi leta 1991, kmalu po samomorilskem atentatu na indijskega predsednika vlade Radživa Gandija, ki ga je izvedel pripadnik Tamilskih tigrov, saj sta se LTTE in njen voditelj Velupillai Prabhakaran bala, da bo Gandi nadaljeval z mirovniškimi operacijami in s tem oviral boj Tamilskih tigrov. Boji so potekali na polotoku Jaffna, kjer so se utrdili Tamilci, pa tudi na vzhodnem delu otoka. Največ žrtev je bilo med podeželani vseh treh etničnih skupin, torej med muslimani, Tamilci in Singalci. V spopadih si je vladna stran neuspešno prizadevala, da bi ponovno zavzela Jaffno. Sredi leta 1992 je bila vladna vojska, ki se je v devetih letih podvojila na 75.000 mož, bolj oborožena in izurjena kot kdajkoli prej. LTTE se je vse bolj zanašala na ženske bojevnice, ki so okrepile enote po velikih izgubah tamilskih fantov in mož. Razglasila je, da se bodo njeni borci bojevali kot mestni gverilci.

Leta 1993 je bil v samomorilskem napadu ubit predsednik Ranasinghe Premadasa. Na predsedniških volitvah leto zatem je zmagala Chandrika Bandaranaike Kumaratunga, hči vodje SLFP Sirimavo Bandaranaike. Chandriki je uspelo oblikovati stranko Ljudskega zavezništva, ki je vključevala SLFP in nekatere manjše stranke, med njimi Šrilanški muslimanski kongres (Sri Lanka Muslim Congress) in Komunistično stranko Šrilanke (Communist Party of Sri Lanka). Le nekaj tednov pred novembrskimi predsedniškimi volitvami je samomorilski napadalec (verjetno pripadnik LTTE) skupaj z mnogimi vodilnimi člani stranke UNP ubil Chandrikinega protikandidata Lionela Gaminija Dissanayakeja. Zmeda znotraj stranke UNP je Chandriki Kumaratungi omogočila lahko zmago, s čimer je postala prva ženska predsednica Šrilanke.

Drugo premirje (1995): Stranka zavezništva je obljubila konec državljanske vojne. Januarja 1995 so sovražnosti prekinila mirovna pogajanja. Na njih je predsednica ponudila možnost nove upravne razdelitve države s členitvijo na okrožja, pri čemer bi tamilska okrožja na severu pridobila avtonomijo. Pogajanja so se končala že aprila s plazom medsebojnih obtožb in tamilsko zahtevo po popolni neodvisnosti s šrilanškimi Tamilci večinsko poseljenega dela države.

Tretja vojna (1995–2001): Vlada je razglasila odločilno vojno za mir. Vladne sile so zasele mesto Jaffna, ki je bilo od leta 1987 prestolnica mednarodno nepriznane tamilske države. Pred in med napadom se je iz mesta umaknilo okrog 350.000 civilistov, mnogo je bilo ubitih. Tamilske enote so se umaknile v težko prehodne močvirne predele na severu in od tam nadaljevale z gverilskimi napadi na vladne čete. Vladne enote so leta 1996 na skrajnem vzhodu otoka nadzorovale ozek pas obale z mestoma Batticaloa in Trincomalee. Vojna se je nadaljevala s samomorilskimi napadi Črnih tigrov v glavnem mestu Kolombu. Pripadniki samomorilskih Črnih tigrov so večinoma mladoletniki, ki so prisegli, da se ne bodo predali živi. Kot dokaz predanosti tej zaprisegi nosijo s seboj ampulo s cianidom, ki jo zaužijejo v primeru morebitnega zajetja in se tako sami usmrtijo. Leta 1996 so Tigri izvedli samomorilski napad na šrilanško Centralno banko, v katerem je bilo ubitih 90 in ranjenih kar 1400 ljudi, leta 1997 pa so podstavili bombo v šrilanškem svetovnem trgovskem

centru. Leto zatem so s tovornjakom, do vrha napolnjenim z eksplozivom, izvedli samomorilski napad na Tempelj Budovega zoba v Kandyju.

Leta 1999 so napadli Chandriko Kumaratungo, ko je imela predvolilni govor. Chandrika je v napadu izgubila oko. Kljub temu je na volitvah zmagala in dobila nov predsedniški mandat. Vojna seveda ni prinesla odločitve. Po oceni se je število žrtev od začetka vojaških operacij povečalo na 50.000, število razseljenih pa na 1,1 milijona. Nasprotnika sta se znova močno izčrpala, šrilanško gospodarstvo je bilo ohromljeno. Zaživela so razna mirovna gibanja, vrstile so se mirovne konference. S predlogom o vzpostavitvi regionalne vlade je pričelo tleti upanje za politično rešitev krize. Za mirovnega posrednika so zaprosili Norveško. Tamiški tigri s Prabakharanom na čelu so razglasili enostransko premirje, ki pa so ga prekličali, takoj ko so ugotovili pomanjkljivosti obrambe šrilanških vladnih sil. Izvedli so napad na mednarodnem letališču pri Kolombu, v katerem so uničili osem vojaških in štiri potniška letala.

Tretje premirje (2002–2005): Po posredovanju Norveške je prišlo leta 2002 do novega premirja. Po več kot dveh desetletjih bojev je takratnemu predsedniku šrilanške vlade Ranilu Wickramasingheju s pomočjo norveških mediatorjev uspelo skleniti premirje s tamilskimi uporniki. S podpisom sporazuma, ki je postal znan kot oselska deklaracija, so prvič po izbruhu vojne ponovno vzpostavili cestno in zračno povezavo med severnim in južnim delom otoka. Nasprotni strani sta načelno pristali na federalno ureditev države in si celo izmenjali vojaške ujetnike. Vrstila so se pogajanja na Tajschem, v Švici, Nemčiji in na Norveškem, na katerih pa niso dosegli dokončnega dogovora.

Ob tem so ponovno oživel strahovi o politični, kulturni in verski prevladi bodisi ene bodisi druge strani, ki so jih politični voditelji izrabljali za osebne in strankarske koristi. V predvolilnem boju po ubijalskem cunamiju konec leta 2004 je zdajšnji predsednik Mahinda Rajapaksa, ki so ga podprle skrajne stranke budistov in komunistov, obljubljal vojaško zmago nad Tamilci, aktualnega predsednika pa obtožil popuščanja. Njegov protikandidat Wickramasinghe je obljubljal mir, ki naj bi ga dosegli s pogajanjem. Izid volitev je bil tesen, Wickramasingheju je do zmage zmanjkalo le nekaj odstotkov glasov. Razlog za poraz je treba iskati tudi v volilnih okrožjih na severu otoka, kjer je LTTE prebivalcem prepovedal udeležbo na volitvah.

V časopisju so se takrat razpisali o brutalnosti LTTE. Ljudi, ki so hoteli voliti, so ustražovali. Nekaterim, ki s oddali svoj glas, so v poduk ostalim odsekali roke. S tem so (ne)hote podprli Rajapaksovo kandidaturo in se opredelili za vojaško opcijo. Med premirjem so se okrepile tako vladne sile kot Tamiški tigri, ki so ta čas izkoristili za novačenje in urjenje novih bojnikov, posodobitev vojaške opreme in kopičenje orožja. Takrat je med tamilskimi uporniškimi skupinami prišlo do novega razkola. Ker je poveljnik tamilskih oboroženih sil v vzhodnem delu otoka polkovnik Karuna zahteval večjo vlogo pri pogajanjih, je prišlo do oboroženih spopadov med dvema skupinama Tamilcev. Končalo se je tako, da se je Karuna z večjim delom svojih enot predal vladnim silam. Kršitve premirja so se stopnjevale tudi po letu 2004, ko je Šrilanko prizadel uničujoč cunami in so Tamilci vladi očitali, da so deležni manjše pomoči kot drugi prebivalci otoka.

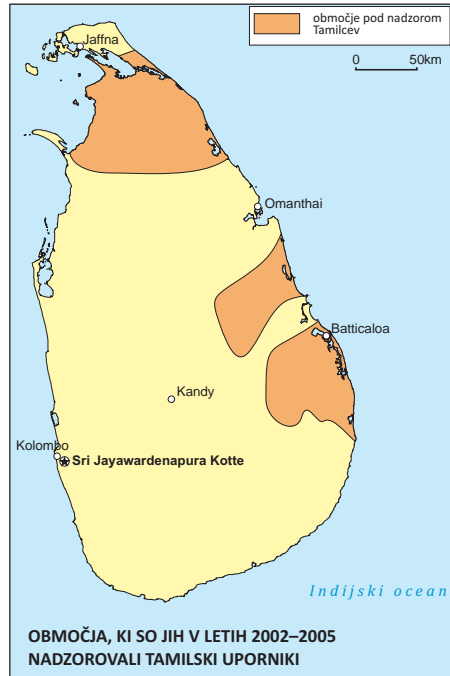
Četrta vojna (2006–2009): Tamilskim tigrom ni bilo več do pogajanj, saj so bili prepričani o vojaški zmagi. LTTE je nadzorovala 16.000 km² ozemlja na severu in vzhodu otoka. Tamilski tigri so izvedli več samomorilskih akcij na vojaške in civilne cilje, ki so terjale številne žrtve. Zato je leta 2006 Evropska zveza LTTE razglasila za teroristično organizacijo, kar je Tamilcem močno otežilo prizadevanja po tuji finančni pomoči, Pakistan in Kitajska pa sta finančno in vojaško podprla vladne sile. S pomočjo ameriških inštruktorjev in kitajskega orožja je vlada rekonstruirala in nadgradila kopensko vojsko, mornarico in letalstvo. Premirja je bilo konec.

Vladne sile so osvojile skoraj ves vzhodni del otoka, mornarica je uničila številne ladje, ki so prevažale vojaško opremo za LTTE. Vladne sile so v več ofenzivah prebile zadnje obrambne črte tamilske paradržave. S težkim orožjem so preostanek tamilske vojske, pomešane s civilnim prebivalstvom, stisnile na samo 28 km² gozdnatega območja v okrožju Mullaitivu. Na civiliste, ki so se znašli med dvema ognjema, so mednarodno skupnost opozorili izseljeni Tamilci iz Anglije in Kanade. Generalni sekretar Združenih narodov Ban Ki Mun je poklical predsednika Šrilanke in zahteval zaščito civilnega prebivalstva. Rajapaksa je odgovoril, da LTTE uporablja civiliste kot živi ščit in zatrdil, da skušajo vladne sile civiliste z vsemi močmi spraviti iz ognjenega obroča.

Po navedbah predstavnikov humanitarne misije ZN se je izkazalo, da so vladne sile v spopadih ubile tudi več kot 4500 civilistov in uničile okrog 60 % domov. Kar 300.000 ljudi, zvečine Tamilcev, je moralo na vrhuncu spopadov zapustiti domove in se zateči v zasilna taborišča. Predstavnik šrilanške vlade je ta poročila označil kot propagando LTTE. Tujim novinarjem je bil dostop na območje spopadov prepovedan.

Šrilanška vlada se je uradno odrekla premirju šele januarja 2009, ko je zasedla severno mesto Kilinochchi, kjer je bil sedež uprave Tamilskih tigrov. Od tam je vladna vojska tamilske sile potiskala čedalje bolj proti severovzhodu, dokler ni maja zasedla še zadnjega območja, ki je bilo pod nadzorom upornikov. V bojih je bil ubit tudi vodja tamilskih enot Velupillai Prabhakaran. Šrilanški predsednik Mahinda Rajapaksa je 16. maja oznanil zmago nad Tigri, ki so poraz priznali dan pozneje.

Po šestindvajsetih letih morije, sprenevedanja in zavlačevanja tako s strani domače kot



mednarodne politike se je končal oborožen spopad med trdoživima nasprotnikoma. Brez politične rešitve, zaradi katere se je pobijanje začelo. Šrilanškim oblastem, pijanim od vojaške zmage, žal ni jasno, da z njo niso odpravile problemov, ki so povzročili dolgotrajno vojno in gospodarsko močno izčrpavali državo. Izurjeni tamilski borci se bodo najbrž znova organizirali in udarili s samomorilskimi akcijami.

Sirimavo Bandaranaike

Sirimavo Bandaranaike (17. april 1916 – 10. oktober 2000), je bila prva predsednica vlade na Šrilanki in prva ženska v tej vlogi na svetu. Rodila se je kot Sirimavo Ratwatte v ugledni singalski rodbini Radala iz okolice Kandyja. Šolala se je na zasebni dekliški katoliški šoli St. Bridget's Convent v Kolombu. Kot večina žensk na Šrilanki se je po končanem šolanju poročila in sprva posvetila družinskemu življenju. Leta 1940 se je poročila s Solomonom Bandaranaikejem, pravnikom z diplomom oxfordske univerze, ki je postal uspešen politik in prvi predsednik neodvisnega Cejlona.



Ko je leta 1959 nek nezadovoljni budistični duhovnik na Solomonu Bandaranaikeja izvedel atentat, je vodstvo stranke odvedlo Sirimavo pregovorilo, naj na volitvah kandidira za predsednico. Šrilanška svobodnjaška stranka je predvsem po zaslugi njene kandidature dobila 46 od skupno 151 sedežev. Opozicijska Združena narodna stranka si je zagotovila štiri sedeže več, zato je sestavila manjšinsko vlado, ki pa je kmalu padla in razpisali so nove volitve. Na njih je Sirimavo Bandaranaike sklenilaavezništvo z nekaterimi levo usmerjenimi skupinami. Njena stranka je dobila 75 sedežev, s čimer si je v zakonodajnem zboru zagotovila trdno večino. Sirimavo Bandaranaike so v zgornjem domu imenovali za predsednico vlade.

Šrilanško svobodnjaško stranko, ki jo je Sirimavo popeljala k zmagi, je leta 1951 ustanovil njen pokojni mož kot opozicijo zmerno prozahodni Združeni narodni stranki. Svobodnjaška stranka je bila na oblasti vse od osamosvojitve leta 1948. Bila je levo usmerjena stranka z nacionalističnim programom. Zavzemala se je za neuvrščenost države in za zamenjavo angleščine kot uradnega jezika s singalskim jezikom. Spodbujala je krepitev kulture ter budizma kot državne vere in se zavzemala za nacionalizacijo bank, zavarovalnic, plantaž čajevca, kavčukovca in kakavovca, ki so bile v glavnem v lasti zahodnih veleposestnikov.

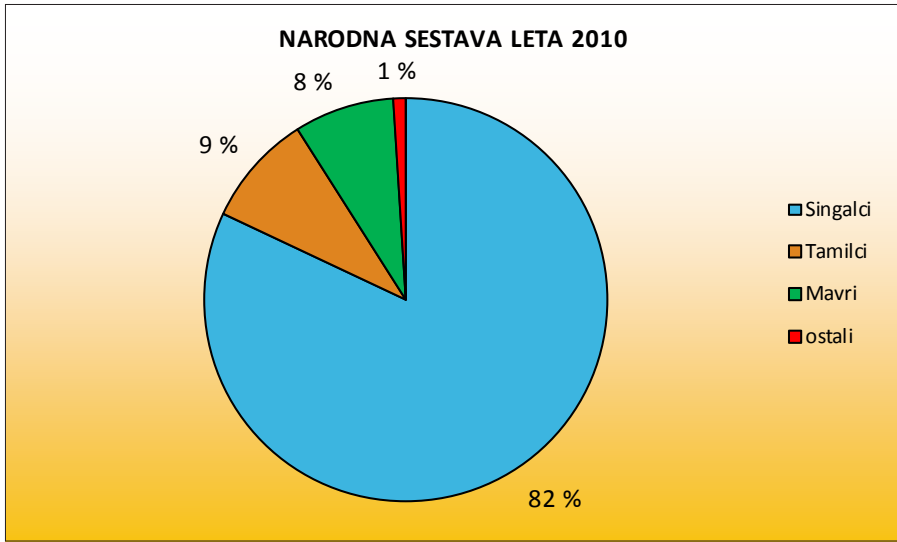
Na čelu vlade je Sirimavo sledila nacionalnim in socialnim smernicam, ki jih je oblikoval že njen soprog. Radikalna politika svobodnjaške stranke in hude gospodarske težave so pripomogle k njenemu porazu na volitvah leta 1965. Leta 1970 je svobodnjaška stranka skupaj z levičarskimi zavezniki znova zmagala na volitvah in Bandaranaike je že drugič postala ministrska predsednica. V predvolilni kampanji leta 1977 jo je opozicija obtoževala korupcije in poneverb. Leta 1980 jo je parlament spoznal za krivo zlorabe položaja in potvarjanja volilnih rezultatov. Zato so jo izključili iz parlamenta in ji za sedem let prepovedali kandidirati za ministrsko predsednico. Njen predsedniški naslednik Junius Jayawardene ji je odvzete politične pravice povrnil leta 1986. Veljala je tudi za enega od najuglednejših obrazov gibanja nevrščenih držav. Delo predsednice vlade je opravljala v treh mandatih: v letih 1960–1965, 1970–1977 in 1994–2000. Pozneje so se v politiko vključili tudi njeni otroci. Hči Chandrika Bandaranaike Kumaratunga je med letoma 1994 in 2005 kot edina ženska doslej opravljala vlogo predsednice države, sin Anura pa je v zadnjem desetletju vodil več ministrstev. V njenem zadnjem mandatu jo je na položaj ministrske predsednice imenovala hči Chandrika, ki je bila leta 1994 izvoljena na položaj predsednice države. Ker so medtem uvedli predsedniški sistem vodenja države, je bil dejanski vpliv Sirimavo kot ministrske predsednice le simboličen. Kljub temu je na položaju vztrajala vse do volitev 10. oktobra 2000. Nekaj ur zatem, ko je oddala svojo glasovnico, je v starosti 84 let umrla.

PREBIVALSTVO

TEMELJNE ZNAČILNOSTI PREBIVALSTVA:	
Število prebivalcev julija 2010 (ocena):	21.513.990
Prebivalstvo, mlajše od 15 let, leta 2010:	23,9 %
Prebivalstvo, starejše od 65 let, leta 2010:	8,1 %
Povprečna starost prebivalcev leta 2010:	31,3 leta
Povprečna starost moških leta 2010:	30,3 leta
Povprečna starost žensk leta 2010:	32,2 leta
Rodnost leta 2010 (ocena):	15,9 ‰
Umrljivost leta 2010 (ocena):	6,2 ‰
Naravni prirastek leta 2010 (ocena):	9,7 ‰
Letna rast prebivalstva leta 2010 (ocena):	0,9 %
Fertilnost leta 2010 (ocena):	1,96 otroka na žensko
Umrljivost dojenčkov leta 2010 (ocena):	18,14 ‰
Pričakovano trajanje življenja leta 2010:	75,3 leta
Pričakovano trajanje življenja moških leta 2010:	73,2 leta
Pričakovano trajanje življenja žensk leta 2010:	77,5 leta
Delež nepismenega prebivalstva leta 2001:	8,9 %
Delež nepismenih moških leta 2001:	7,4 %
Delež nepismenih žensk leta 2001:	10,3 %
Delež aktivnega prebivalstva leta 2009:	37,5 %
Delež mestnega prebivalstva leta 2008:	15,0 %
Delež prebivalstva pod mejo revščine leta 2008:	23,0 %

V prebivalstvu Šrilanke se zrcali preteklost, povezana z očarljivimi zgodbami, ki so jih popotniki in trgovci razširili po svetu. Arabski trgovci, ki so Šrilanko imenovali Otok užitek, so na njem vzpostavili trgovske kolonije. Evropejci so, prevzeti nad lepotami otoka, kjer se »čuti in občutki znajdejo v raju«, iznašli pojem umetnosti odkrivanja srečnih krajev in otok kolonizirali. Tudi zato je narodnostna podoba Šrilanke nehomogena.

Po navedbah državnega statističnega urada je leta 2009 na otoku živelo 82 % Singalcev. Tamilcev je bilo le 9,4 %, večinoma muslimanskih Mavrov pa 7,9 %. Delež Burgerjev (glej poglavje o narodnostni problematiki) in Malajcev je bil manjši od odstotka. Podatki iz let 2001 in 2010 niso zanesljivi, saj od leta 1983, ko so izbruhnili spopadi med Singalci in

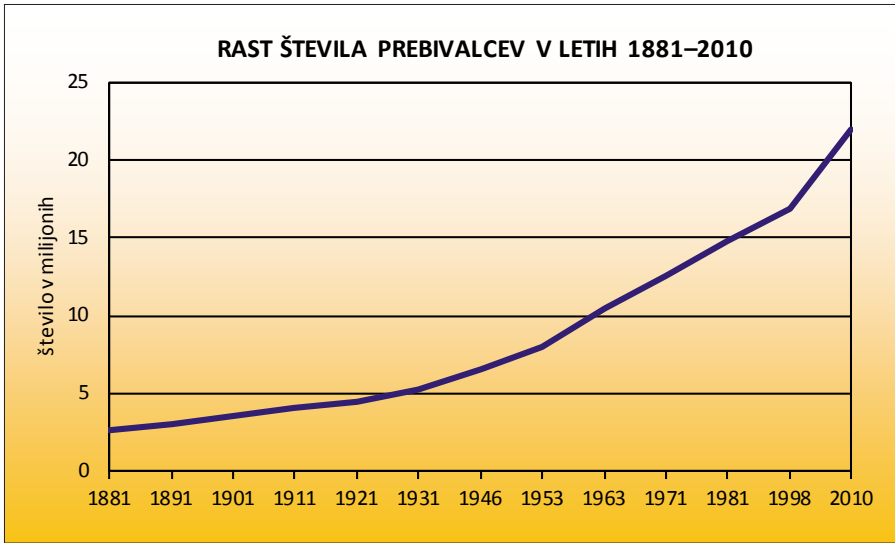


Tamilci, v severnem delu otoka niso izvajali popisov prebivalstva, v vzhodnem delu, ki je tudi večinoma poseljen s tamilskim prebivalstvom, so bili ti izvedeni le deloma. Prav tako se je bil velik del tamilskega prebivalstva zaradi nasilja in dolgotrajnih vojaških spopadov prisiljen izseliti. Ocenjujejo, da se je v sosednjo Indijo in drugam po svetu zateklo okrog 500.000 Tamilcev, ki jim šrilanške oblasti ne priznavajo državljanstva in jih zato tudi ne vodijo v evidencah. Zaradi tega je število Tamilcev podcenjeno, saj je po zadnjih uradnih podatkih za več kot milijon manjše od števila leta 1981, dve leti pred začetkom spopadov.

Značilnosti naravnega in selitvenega gibanja prebivalstva

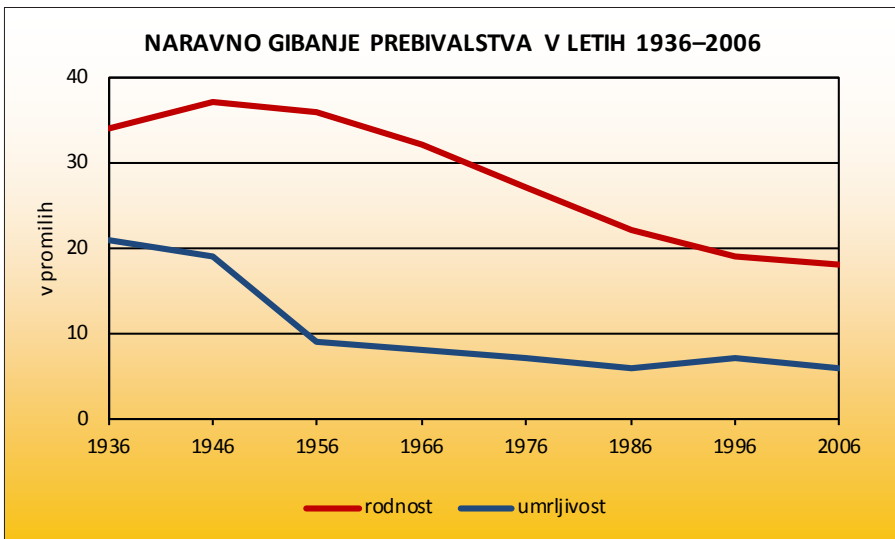
Ob vstopu v tretje tisočletje je naraščanje prebivalstva na Šrilanki postalo kritično. Leta 2010 je število njenih prebivalcev preseglo 21,5 milijona. Na prehodu iz 19. v 20. stoletje, ko je na otoku živelo vsega okrog 3,5 milijona ljudi, je bilo potrebnih 20 let, da se je njihovo število povečalo za milijon, potem pa se je ta čas začel hitro skrajševati. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je število prebivalcev preseglo 10 milijonov. Takrat se je vsako leto povečalo za okrog 120.000 ljudi, na začetku 21. stoletja pa se vsako leto poveča že za več kot 200.000 ljudi. Za povečanje za milijon so torej potrebna le še štiri leta. Kljub občutni prebivalstveni rasti pa v naravnem gibanju ugotavljamo postopno umirjanje rasti. Še leta 1940 je bila dežela v prvi fazi demografskega razvoja z visokima umrljivostjo in rodnostjo ter majhnim naravnim prirastkom, ki letno ni presegel 13 ‰.

Po osamosvojitvi izpod kolonialnega jarma se je začela dokaj hitra industrializacija. Kmejiško-industrijska družba je vstopila v drugo fazo demografskega razvoja s še vedno



visoko rodnostjo (več kot 36 ‰) in občutnim zmanjšanjem umrljivosti, ki ga pripisujejo zlasti uspešni kampanji proti malariji, do takrat najpogostejšega vzroka smrti. V tem obdobju je bil naravni prirastek zelo velik, kar 27 ‰.

Ta faza razvoja prebivalstva je trajala do konca šestdesetih let 20. stoletja, ko so začeli izvajati načrtno demografsko politiko. Poskusi načrtovanja družine in rojstev segajo že v leto 1936. Takrat so odprli prvo kliniko za svetovanje ljudem, vendar so jo zaradi pomanjkljive

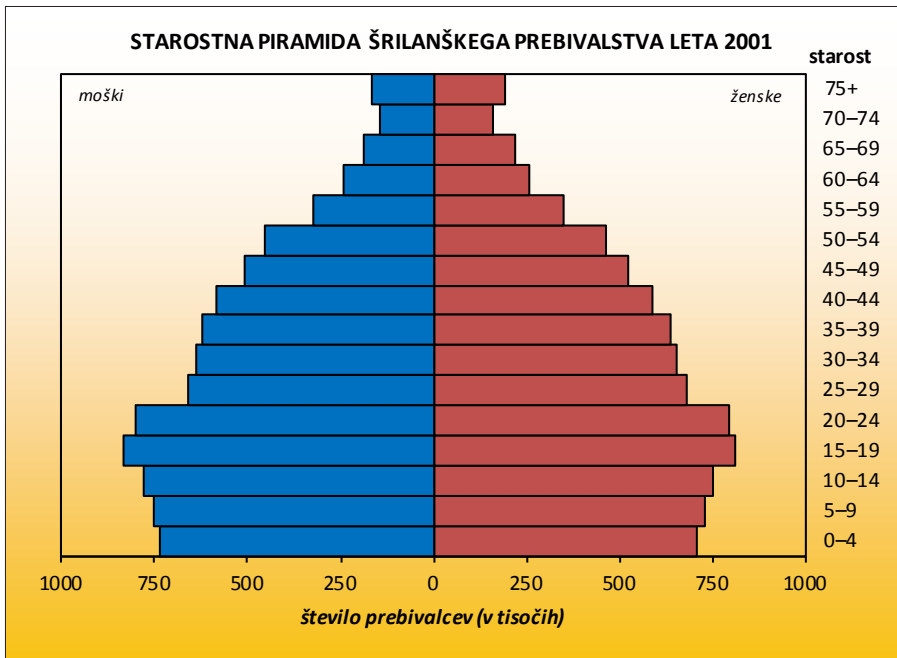




Čeprav je povsod ob poti še vedno mogoče videti številne majhne otroke, statistični podatki razkrivajo, da se je naravni prirastek že dodobra unesel. Foto: Matjaž Napokoj.

ozaveščenosti kaj kmalu zaprli. Načrtovanje družine so znova vnesli v vladne programe šele leta 1965, ko je skrb za to problematiko prevzelo ministrstvo za zdravje. Potrebni je bilo še več kot dvajset let, preden so ti ukrepi dosegli tudi odmaknjena podeželska območja. Na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja se je rodnost znižala na manj kot 20 ‰, umrljivost pa se je ustalila na šestih do sedmih promilih, s čimer je država vstopila v tretjo fazo demografskega razvoja. Zaježitev naravnega prirastka gre pripisati uspešni družinski politiki, širjenju mestnega načina življenja, boljši dostopnosti šolanja in višji izobrazbeni ravni. Ti dejavniki so pripomogli k nadaljnjemu zniževanju rodnosti (16 ‰) in zmanjševanju naravnega prirastka, ki se je leta 2010 prvič spustil pod mejo 10 ‰.

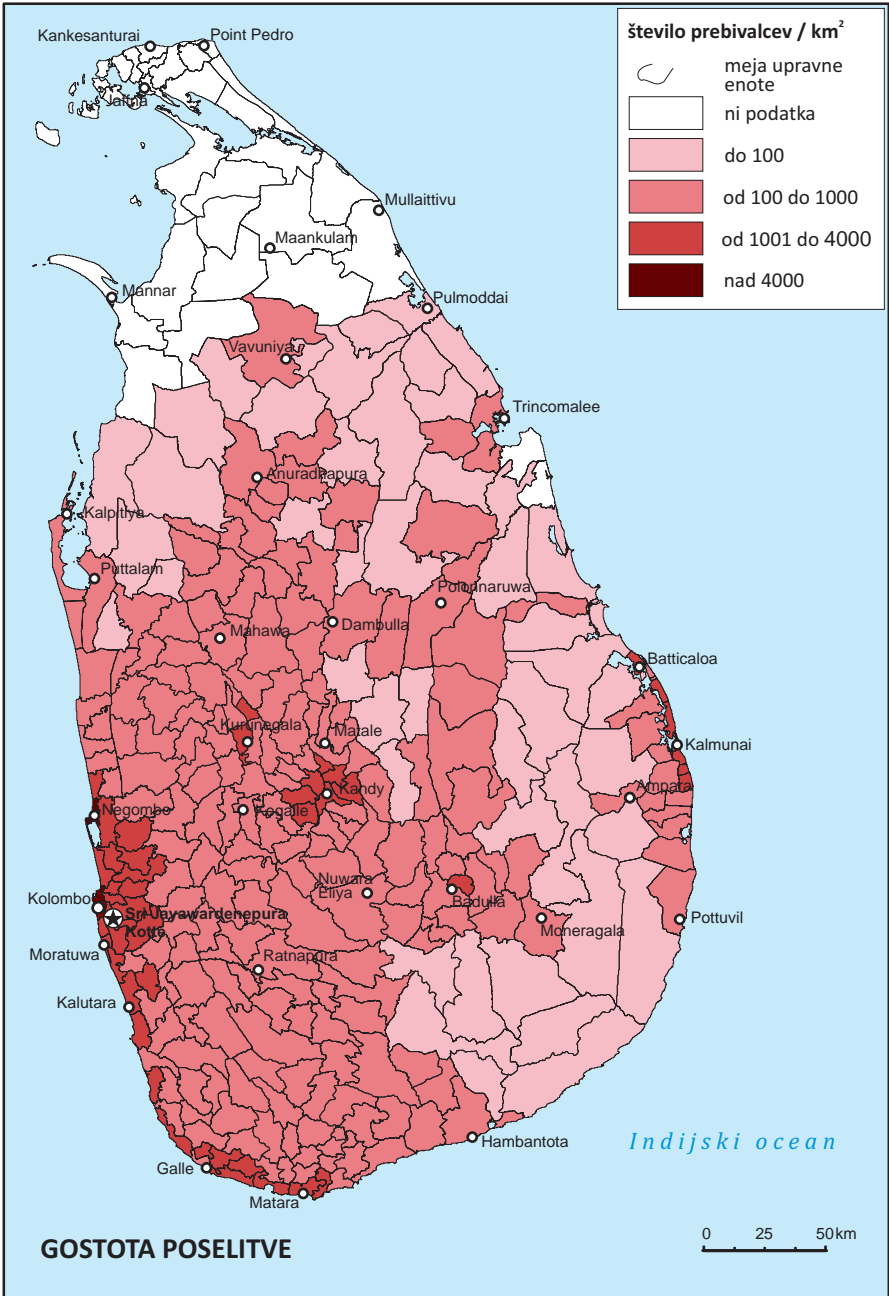
Pri prizadevanjih za zmanjšanje prebivalstvene rasti ostaja problematična neugodna starostna sestava. Izraz neugoden je pomensko povsem neprimerljiv s stanjem v Evropi, kjer je neugodno večanje deleža starejšega prebivalstva, tu pa je še vedno izjemno velik delež prebivalstva v reproduktivni dobi, kar ne zagotavlja nadaljnega zniževanja rodnosti. Prebivalcev, mlajših od 15 let je 26 %, 67 % jih je starih od 15 do 64 let in le 7 % je starejših od 65 let. Ker je več kot polovica prebivalcev v reproduktivni dobi, število prebivalcev kljub umirjanju naravne rasti še vedno hitro narašča. Cilj vladne politike je, da z načrtnimi prizadevanji do srede 21. stoletja doseže ničelno prebivalstveno rast.



Spremenila se je tudi vloga žensk v šrilanški družbi. Ženske niso več odrinjene na obrobje, izobrazba pa jim omogoča zaposlitev. Ženske se v povprečju poročajo pri 23 letih in soodločajo pri načrtovanju družine, kar je opazno tudi v številu otrok. Povprečno število otrok v družini se je z 2,15 leta 1997 zmanjšalo na vsega 1,9 otroka leta 2010. Na naraščanje števila prebivalcev pa ni vplivalo le zmanjševanje umrljivosti. Tako je bila do leta 1900 rast prebivalstva tudi posledica intenzivnega priseljevanja Tamilcev iz južne Indije, ki so jih zaradi potreb po delovni sili na otok privabljali Britanci. V 19. stoletju je priseljevanje prispevalo od 40 do 70 % prebivalstvene rasti. Nasprotno je imelo velik vpliv na njeno počasnejšo rast izdatno odseljevanje z otoka.

Po doseženi neodvisnosti leta 1948 so bili zaradi gospodarskih in političnih razlogov poudarjeno izraženi štirje različni migracijski tokovi. Izrazite so selitve s podeželja v mesta in suburbanizacija, ki je zajela Kolombo s ciljem poselitvenega razbremenjevanja mestnega središča. Močan pečat je zapustilo tudi načrtno preseljevanje iz prenaseljenega jugozahodnega dela otoka na območja v njegovem vzhodnem in severnem delu, ki so jih pridobili z izvajanjem namakalnih projektov. Priseljevanje je bilo usmerjeno zlasti na območji Anuradhapure in Polonnaruwe, kjer se je število prebivalcev najbolj povečalo.

Najbolj izrazito selitveno gibanje je množični eksodus tamilskega prebivalstva, ki išče zatočišče pred dolgoletnimi spopadi in nasiljem v begunskih taboriščih v Indiji in drugod po svetu. Zaradi tega se je prvič pojavil negativni migracijski saldo. Med letoma 1971 in 1981 je Šrilanko zaradi političnih in gospodarskih razlogov zapustilo kar 313.000 indijskih



Preglednica 8: Dvajset največjih mest.

	mesto	provinca	prebivalcev leta 2009
1.	Kolombo	Zahodna	682.046
2.	Dehiwala-Mount Lavinia	Zahodna	232.220
3.	Moratuwa	Zahodna	202.021
4.	Negombo	Zahodna	142.451
5.	Trincomalee	Vzhodna	131.954
6.	Kotte	Zahodna	125.914
7.	Kandy	Osrednja	119.186
8.	Kalmunai	Vzhodna	103.879
9.	Vavuniya	Severna	101.143
10.	Jaffna	Severna	98.193
11.	Galle	Južna	97.209
12.	Batticaloa	Vzhodna	95.489
13.	Katunayake	Zahodna	90.231
14.	Battaramulla	Zahodna	84.200
15.	Dambulla	Osrednja	75.290
16.	Dalugama	Zahodna	74.129
17.	Maharagama	Zahodna	74.117
18.	Kotikawatta	Zahodna	71.879
19.	Chavakacheri	Severna	70.273
20.	Anuradhapura	Severna osrednja	66.951

Tamilcev, ki so delali na plantažah v gorati notranjosti otoka. V okviru programa repatriacije (vračanja v domovino) so se zatekli v južno Indijo. V tem času in tudi pozneje je izseljevanje zajelo prebivalstvo celotnega otoka. Zaradi možnosti zaposlovanja v zalivskih arabskih državah se ekonomske migracije nadaljujejo. V zadnjih letih je bilo izrazito izseljevanje zaradi vojne na severu otoka, od koder se je izselilo okrog milijon Tamilcev.

Poseljenost otoka je zelo neenakomerna, na kar vplivajo tako naravne kot družbene razmere. Leta 2010 je na kvadratnem kilometru ozemlja živel povprečno 328 ljudi, kar Šrilanko v svetovnem merilu uvršča na približno 35. mesto. Polovica ljudi živi v vlažnejšem jugozahodnem in tudi bolj urbaniziranem delu otoka, ki zavzema le petino njegove površine. Najgosteje je poseljeno območje med Kolombom, Kalutaro in Gampaho. V okrožju Kolombo, ki zavzema le odstotek površine otoka, živi 11 % ljudi, od tega kar tri četrtine mestnega prebivalstva, kar je glede na državno stopnjo urbaniziranosti (15 %) zelo visoka vrednost. V tem okrožju je gostota poselitve dobrih 3100 ljudi na km². Gosteje je poseljeno tudi območje okrog Kandyja, večja gostota prebivalstva je značilna še za okolico preostalih urbanih središč na otoku. Na drugi strani v severnih, jugovzhodnih in vzhodnih delih otoka na 40 % ozemlja živi le 10 % ljudi, a tudi na teh območjih je poseljenost nad svetovnim povprečjem in se giblje med 35 in 100 prebivalcev na km². To so območja, kamor z izgradnjo velikih namakalnih sistemov usmerjajo sodobne naselitvene tokove.

Delež mestnega prebivalstva je majhen, čeprav skozi celotno 20. stoletje počasi narašča. Leta 1871 je v mestnih naseljih živelo 11 % prebivalcev, leta 2010 pa 15 %, kar je občuten porast, če vemo, da se je število prebivalcev povečalo večkratno. Urbanizacija je po osamosvojitvi zajela vsa območja. Mnoga lokalna središča so prerasla v mesta, nekatera podeželska naselja so pridobila mestne funkcije. Zaradi priseljevanja s podeželja v mesta so okrog večjih mest nastala razpršena, deloma tudi barakarska predmestja. Prebivalstvo v njih narašča zaradi suburbanizacije. Tudi zaradi nje je ožje mestno središče Kolomba ostalo skoraj brez stalnih prebivalcev.

Narodnostna problematika

Na Šrilanki živi več etničnih skupin. Prvotni prebivalci otoka so bili **Vedi** (originalno *Wanniyala-Aetto*, kar lahko prevedemo v gozdni ljudje), ki so se pred prišleki zatekli v notranjost s tropskim deževnim gozdom poraslega otoka in se tam v zelo majhnem številu obdržali do današnjih dni. Vsakozi postopno izgubljajo svojo identiteto. Njihov jezik je že skoraj popolnoma izumrl. Tisti, ki živijo na vzhodnih obalah, so prevzeli tamilščino, ostali uporabljajo singalščino. Skupno jih je manj kot 0,5 % šrilanškega prebivalstva, torej le še okrog 100.000.

Odrinjani na rob šrilanške družbe, so živeli v manjših polnomadskih klanih. Dokler jih iz gozdnatega osrednjega otoka niso izselili zaradi uresničevanja namakalnih projektov, so se preživljali z lovom in nabiralništvom. Ker so zdaj gozdovi v državni lasti, jim je lov v njih prepovedan. Lok in puščico uporabijo le še, kadar pride mimo kak turist, od katerega s poziranjem iztržijo manjšo napitnino. Leta 1996 so jih, potem ko je voda za jezom, zgrajenim na reki Maduru, preplavila obsežne dele deževnega gozda, preselili v skromne vasi, ki so jih oblasti zgradile v okviru rehabilitacijskega projekta.

Pred okrog 2500 leti so na otok pod vodstvom vladarja Vidžaje vdrli **Singalci**, ljudstvo s severa Indijskega polotoka. Sprva so poselili le severne dele Šrilanke in tam zgradili prestolnico Anuradhapuro. Vladar Vidžaja je bil potomec kraljeve dinastije, ki je bila znana po junaštvu in moči. Primerjali so ju z levjo. Ker v singalskem jeziku levu pravijo *singh*, so dinastijo po tej veličastni živali poimenovali Singhala (Levja dinastija). To ime se je preneslo na celotno ljudstvo, ki ga je vladar pripeljal s seboj. Sami so se imenovali Levje ljudstvo, torej Singhala oziroma poslovenjeno Singalci.

Njihov jezik spada v indoevropsko jezikovno skupino. Po naselitvi na otok so Singalci izoblikovali močno civilizacijo, ki je temeljila na centralistično vodenemu namakalnemu gospodarstvu. Prevzeli so budizem in postali narodnostna skupina s skupnimi vero, jezikom in zgodovinskim razvojem. Skozi stoletja so se razdelili v dve skupini. Prvo sestavljajo nižinski Singalci, ki živijo na priobalnih nižavjih, drugo pa višinski Singalci iz višje ležečih delov v notranjosti otoka. Razlike med skupinama so se pojavile po 16. stoletju.

Nižinski Singalci so bili ves čas v stiku z drugimi ljudstvi, s katerimi so trgovali in od njih prevzemali nekatere navade, ki so večale medsebojne kulturološke razlike. Na spreminjanje



Budistični višinski Singalci v tradicionalnih obrednih oblačilih. Foto: Matjaž Napokoj.



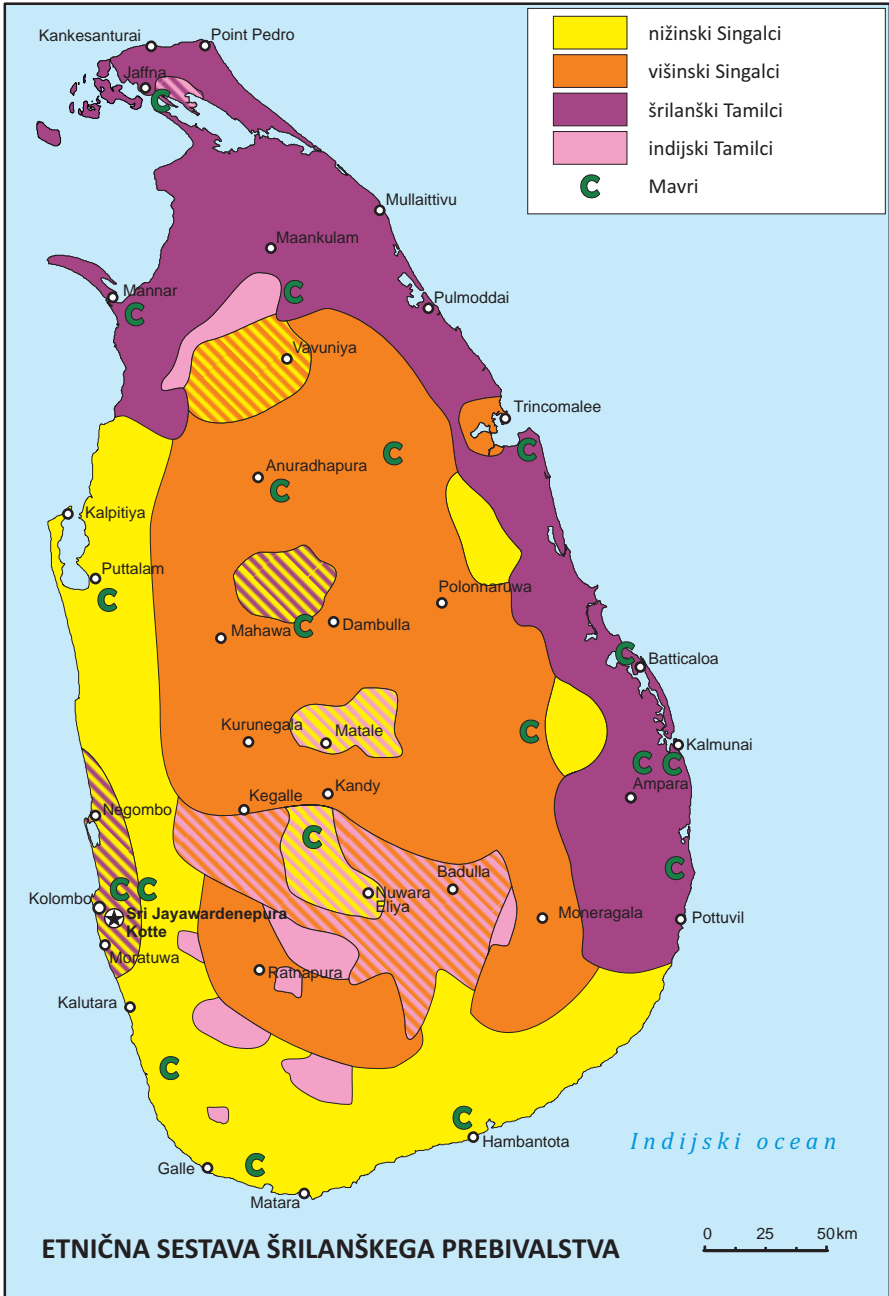
Indijski Tamilci izražajo pripadnost hinduizmu s tikami na čelih. Foto: Matjaž Napokoj.

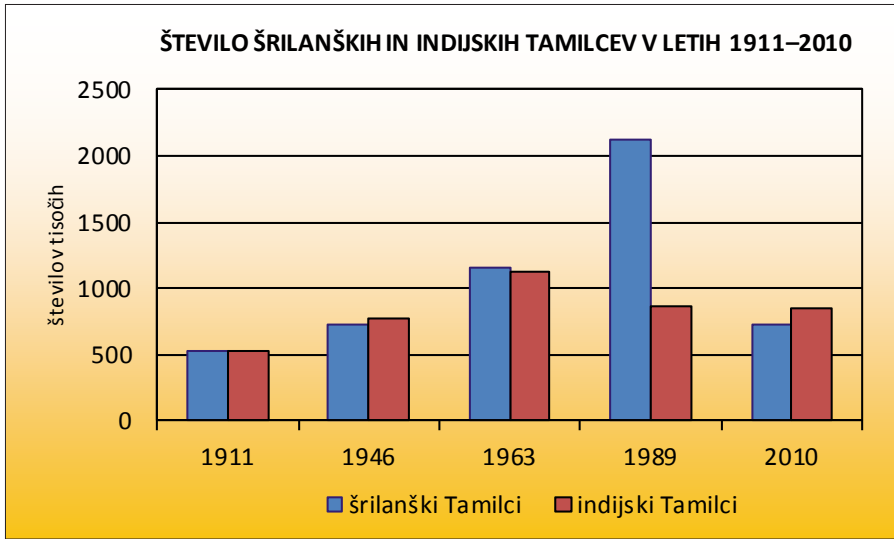


Pripadniki muslimanskih Mavrov v uživanju prostega časa. Foto: Matjaž Napokoj.



Poroka katoliških Burgerjev, potomcev evropskih priseljencev. Foto: Matjaž Napokoj.





nje navad nižinskih Singalcev so najprej vplivali Arabci, za njimi Portugalci in Nizozemci, ki so na obali zgradili trgovske postojanke, nazadnje pa še Britanci, ki so si otok dokončno kolonialno podredili. Višinski Singalci, ki se po prestolnici Kandy imenujejo tudi kandyjski Singalci, so bili tujim vplivom izpostavljeni šele na začetku 19. stoletja, ko so jih po dolgotrajnih bojih porazili Britanci in zasedli njihovo prestolnico. Do takrat so se divje upirali raznim osvajalcem in, kot pravijo, je njihova genska podoba »čistejša« od podobe nižincev, čeprav se po njihovih žilah zagotovo pretaka tudi dobršen del vedske in tamilske krvi. Kandyjski Singalci so imeli svojstven pravni red, temelječ na prepletanju konservativnega kastnega sistema in rimsko-nizozemskega prava.

Tamilska skupnost na Šrilanki se je izoblikovala pozneje, šele v prvih stoletjih našega štetja. **Tamilci** so potomci osvajalcev iz južne Indije, zlasti z območja zdajšnje zvezne države Tamil Nadu, ki so se po začetnih vojaških vpadih stalno naselili na otoku. Naselili so se predvsem na polotoku Jaffna in skrajnem severnem delu otoka in njegovem vzhodnem delu. Sestavljajo samostojno narodnostno skupino, imenovano šrilanški Tamilci. Največ njenih pripadnikov se je priselilo v obdobju velikega Pandijskega kraljestva v 13. stoletju. Govorijo tamilski jezik, ki spada v dravidsko jezikovno skupino, po verskem prepričanju pa so večinoma hinduisti. So pripadniki najvišjih kast in kot taki so bili privilegirani v obdobju britanskega kolonializma. Britanci so jim v upravi zagotovili višje položaje kot večinskim Singalcem. Zato so bili nadpovprečno zastopani med vladnimi uradniki in drugimi donosnimi poklici. Z matičnim ljudstvom v Indiji so povezani tako jezikovno kot tudi versko. Po osamosvojitvi izpod britanske nadoblasti so šrilanški Tamilci izgubili dobršen del privilegijev.

Zaradi naraščajočega nacionalizma večinskih Singalcev, ki se je odrazil tudi v množičnih

pogromih v letih 1956, 1958, 1977, 1981 in 1983, so si začeli ognjevitost prizadevati za ohranitev svoje narodne identitete in zagotovitev politične avtonomije. Nesporazumi z večinskimi Singalci so se leta 1983 sprevrgli v odkrit vojaški spopad, v katerem je bilo ubitih okrog 80.000 Tamilcev, velik del, po ocenah okrog 800.000, pa se jih je razselil. Zatekli so se v številna begunska taborišča po otoku in v sosednji Indiji, pa tudi drugam po svetu. V Indiji si je v tamkajšnjih 133 begunskih taboriščih poiskalo zavetje 66.000 Tamilcev, še okrog 40.000 pa jih živi zunaj njih. Več kot 600.000 se jih je odselilo v razvite zahodne države, največ v Kanado (200.000), Združeno kraljestvo (120.000) in Avstralijo.

Mnogi so dobili tuje državljanstvo. Tako je Indija podelila državljanstvo večini beguncev, ki so se zatekli na njeno ozemlje. Število tamilskega prebivalstva na Šrilanki se je glede na leto 1981 do leta 2010 zmanjšalo za več kot polovico. Medtem ko jih je bilo ob zadnjem legalnem štetju leta 1981 skoraj dva milijona, naj bi jih bilo zdaj že manj kot milijon.

Na otoku pa se je izoblikovala še ena tamilska skupnost. Zlasti v drugi polovici 19. stoletja so namreč Britanci zaradi naraščajočih potreb po delovni sili na plantažah iz južne Indije »uvažali« tako imenovane indijske Tamilce. Sprva so jih glede na naravo dela na plantažah kavovca izkoriščali kot sezonsko delovno silo. Ko pa so se po letu 1873 uveljavile plantaže čajevca, ki zahtevajo celoletno navzočnost številnih obiralcev, so jih britanski lastniki plantaž naselili za stalno, zato še vedno prevladujoče poseljujejo zlasti planote Osrednjega višavja. Njihovo število je ves čas naraščalo, od pol milijona na prehodu iz 19. v 20. stoletje pa do več kot milijon na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja.

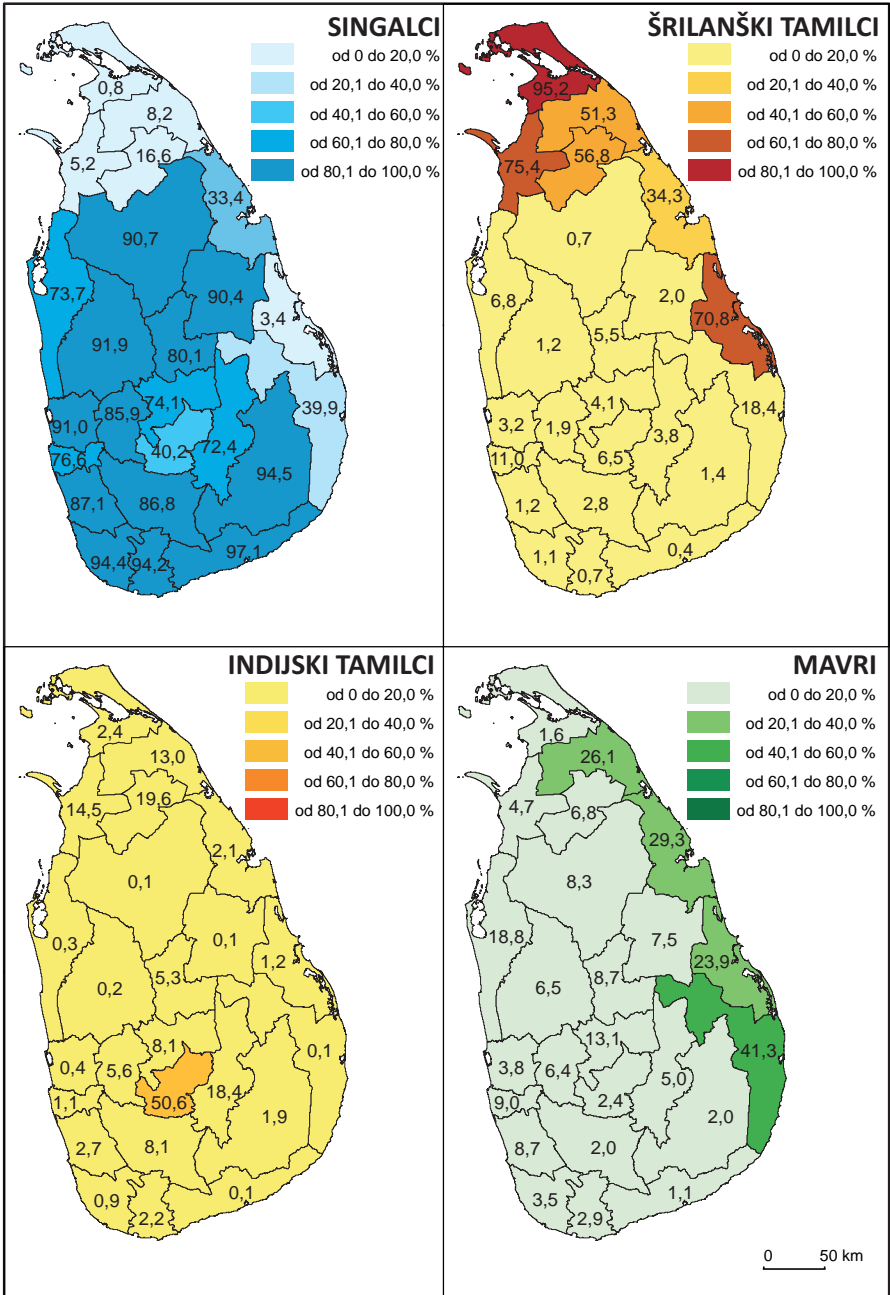
Takrat je šrilanška vlada poddržavila vse premoženje tujcev, tudi plantaže čajevca, na katerih je bila zaposlena večina indijskih Tamilcev, ki so s tem izgubili delo. Domači lastniki so na plantažah raje zaposlovali singalsko delovno silo. Zato in zaradi nacionalističnih pritiskov se jih je skoraj tretjina odselila v Indijo. Indijski Tamilci so pripadniki nižjih kast in, čeprav govorijo isti jezik, imajo isto pisavo in so enake veroizpovedi kot šrilanški Tamilci, so zanje vselej predstavljali manj cenjeno družbeno skupino, s pripadniki katere se niso družili ne mešali.

Indijski Tamilci pa se od šrilanških razlikujejo še po nečem. Vse od začetka vojne na otoku v osemdesetih letih prejšnjega stoletja se niso aktivno vključevali v spopade in boj za avtonomijo, čeprav so jih Singalci prav tako ustrahovali in preganjali.

Mavri so potomci arabskih trgovcev, ki so obvladovali trgovino z dišavami vse od 8. stoletja do prihoda Portugalcev v 16. stoletju. V novejšem času se je to poimenovanje razširilo tudi na ostalo muslimansko prebivalstvo, ki se je priselilo v poznejših stoletjih iz Malaje, Indije in tudi Afganistana. Mavri, ki še vedno spoštujejo islamske zakone in običaje, so med pripadniki drugih narodnosti osovaženi, ker so se ukvarjali s posojanjem denarja, za kar so zaračunavali oderuške obresti. Ker so jih po prihodu Portugalcev, ki so v njih videli neljube tekmece, začeli preganjati, je še dandanes večina muslimanskih naselbin, gledano iz kolonialnega težišča, na nasprotni, vzhodni strani otoka, kamor so se zatekli pred nasiljem Portugalcev. V novem okolju so nadaljevali s trgovanjem ali pa postali ribiči in obr-

Naselitvena območja glavnih štirih etničnih skupin na Šrilanki. Številke prikazujejo deleže posameznih etničnih skupin po okrožjih leta 2001.





tniki. Precej jih še vedno živi v zahodnem, bogatejšem delu otoka, zlasti v večjih mestih, kot so Kolombo, Kalutara in Baruwela, pa tudi Kandy v njegovem osrčju. S trgovino in dobrimi javnimi službami jih je veliko obogatelo in povzpeli so se v vrhnji družbeni sloj. Zdaj ima mavrska skupnost okrog 1,4 milijona pripadnikov, kar je slabih 8 % šrilanškega prebivalstva.

Burgerji (Meščani) spadajo med manjše narodnostne skupnosti. Njihova skupnost šteje vsega 35.283 pripadnikov, kar je manj kot 0,2 % šrilanškega prebivalstva. So potomci otrok, ki so se rodili v mešanih zakonih evropskim priseljencem in singalskim oziroma tamilskim materam. Ker so bili deležni evropske vzgoje, so v preteklih stoletjih izoblikovali samosvojo evropeizirano kulturo, ki se odraža v jeziku, veri in navadah. Burgerji so predstavljali etnični most med domačini in kolonialisti, ki so jih zaradi poznavanja jezika zaposlovali v upravi. Ker otroci iz mešanih zakonov niso mogli pridobiti očetovega državljanstva, so postali prebivalci mesta, kjer so se rodili – od tod poimenovanje Burgerji.

Kot posebno etnično skupino s privilegiranim položajem so jih Britanci priznali šele leta 1883. Mednje so ne glede na etnično pripadnost matere uvrščali vse, katerih očetje so bili rojeni na Šrilanki in so imeli med predniki vsaj enega evropskega priseljenca po očetovi strani. S tem ko so Britanci tem mešancem priznali poseben status, so otočane razdelili na dve skupini in tako načrtno izoblikovali manjšinsko skupino, ki jim je uspešno pomagala pri vodenju lokalne uprave. Domačini so zanje govorili, da pripadajo posebnemu, tako imenovanemu hlačnemu razredu. Vzrok take opredelitve je bila okoliščina, da so v kolonialnem času le beli priseljenci in njihovi pomeščanjeni potomci nosili hlače, domačini pa so se oblačili v tradicionalne saronge.

Večina »čistih« evropskih priseljencev, ki se je na otok priselila z družinami, se je bila ob menjavah evropskih oblastnikov prisiljena izseliti. Tako so Nizozemci po prevzemu oblasti sredi 16. stoletja pregnali vse Portugalce, razen njihovih zunajzakonskih potomcev in tudi portugalskih Judov. Nizozemska vzhodnoindijska družba je poleg Nizozemcev na otoku zaposlovala tudi Nemce, Dance in Švede, ki so se, ko je družba na začetku 19. stoletja oblast predala Britancem, umaknili z otoka. Na njem pa so ostali potomci iz mešanih zakonov, ki so pristali na podpis dokumenta o kapitulaciji. Zaradi mešanja z domačinkami jih je mogoče prepoznati le še po značilnih priimkih. Portugalski Burgerji z značilnimi priimki Furnandes, Mirano in Dasilva živijo predvsem v severnem delu Kolomba in mestu Batticaloa na vzhodu otoka, nizozemski Burgerji z značilnim priimkom Vandort pa v južnem delu Kolomba in mestu Matara na skrajnem jugu Šrilanke.

Burgerji so zelo ponosni na svoje poreklo. Večina družin hrani družinska debela z natančnimi informacijami o rojstvih, porokah, selitvah in drugih pomembnih družinskih dogodkih. Velik del nizozemskih Burgerjev se je po osamosvojitvi Šrilanke izselil. Čeprav imajo v sebi več singalske kot portugalske ali nizozemske krvi, so obdržali vero in jezik evropskih prednikov. So bodisi katoliki bodisi protestanti. Nekateri govorijo portugalsko kreolščino, večina pa kot materni jezik navaja angleščino. Oblačijo se po zahodnem vzoru. V njihovem glasbenem izročilu so opazni močni portugalski vplivi, tako v melodiji kot pri glasbilih, med katerimi zasledimo tudi kitaro. Najbolj temnopolti in črnolasi Burgerji so potomci

Šrilanska družina

Temeljna celica vseh šrilanških etničnih skupin je družina, ki jo poleg staršev sestavljajo neporočeni otroci. Singalci ožjo družinsko enoto imenujejo ge, Tamilci pa kumbum. Sorodniki moža in žene sestavljajo pomembno skupnost, ki si medsebojno pomaga. Sorodstvene vezi, imenovane pavula, so temelj, ki tradicionalno določa tudi, s kom naj bi se poročili otroci. Na podeželju so pogoste dogovorne poroke med bratranci in sestričnami, ki pa imajo pravico do ugovora. Za sinovo soprogo je najsprejemljivejša hči očetove sestre, za hčer pa je najprimernejša poroka s sinom materinega brata. Druge možnosti porok med bratranci in sestričnami niso zaželeni. Zato se znotraj sorodstva stkejo posebne vezi med otroki ter njihovimi strici in tetami, ki lahko postanejo njihovi tasti oziroma tašče. Tako Singalci kot Tamilci za tete in strice uporabljajo različne izraze, s katerimi razlikujejo, ali se z njihovimi potomci lahko poročijo oziroma se z njimi ne smejo poročiti. Ta tradicija je bila nekdaj tako zakoreninjena, da so morali posamezniki, ki so se želeli poročiti zunaj sorodstva, zaprositi za dovoljenje njim namenjenega bratranca oziroma sestrične. S tovrstnimi porokami so na eni strani ohranjali ritualno čistost kastnega razreda in na drugi družinsko imetje.

Velika večina zakonov je monogamnih, čeprav poligamni niso prepovedani. Za sklenitev tradicionalne zakonske zveze na podeželju niso potrebni ne posebni obredi ne civilna potrditev. Zadoščata privoljenje staršev in skupno življenje. Kljub tradiciji so tovrstni zakoni redki in v sodobnem času jih je le še desetina. Razveza tovrstnih zakonov je načeloma zelo preprosta, saj je potrebno le ustno soglasje sorodnikov. Kljub temu so razveze izredno redke. So pa, morda prav zato, zelo pogosti samomori med poročenimi ženskami, ki se za ta korak očitno odločijo, ker niso kos družinskim zahtevam in pričakovanjem.

Dogovorne poroke so v šrilanški družbi tudi sicer še vedno zelo pogoste. Časopisi so vse polni oglasov, s katerimi svetovalci iščejo primerne partnerje, ki ustrezajo določeni etnični, verski in/ali socialni skupini. Pri tem imajo zelo pomembno vlogo astrologi, ki ugotavljajo primernost partnerjev za skupno življenje.

Pri vseh etničnih skupinah je izrazita tradicionalna delitev dela znotraj družine. Ženske so odgovorne za kuhanje, vzgojo otrok in ostala hišna opravila. V kmečkih gospodinjstvih so zadolžene tudi za opravljanje določenih del na polju. Moški naj bi skrbeli za varnost družine in njeno materialno varnost. Zaradi take delitve vlog moški še vedno prevladujejo v poslovnem svetu in javnem življenju. Pri bolj izobraženih srednjih in višjih družbenih slojih tradicionalna družinska delitev dela med moškim in žensko slabi. Izobražene ženske se v vse večjem številu zapostujejo v dejavnostih, ki so bile nekoč namenjene izključno moškim.

Kljub temu se še vedno pogosto dogaja, da ženska po poroki zapusti službo in se v celoti posveti družini.

Četudi zaradi neugodnih socialnih razmer v skupnem gospodinjstvu živi več družin in generacij, vsaka žena vzdržuje ločen prostor za pripravo hrane možu in svojim otrokom.

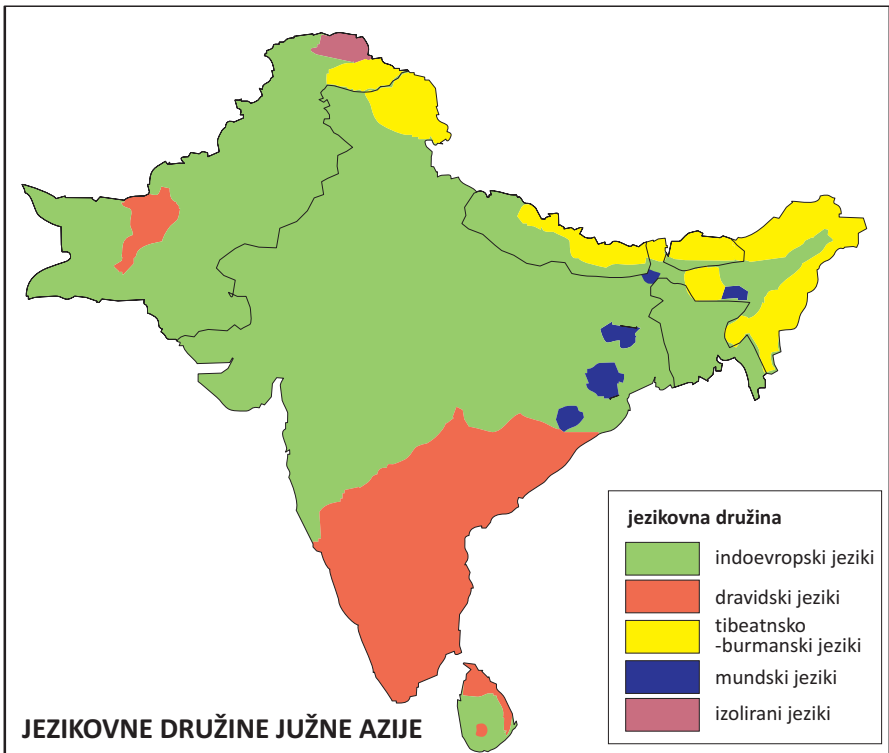
portugalskih priseljencev. Čeprav so tudi ostali Burgerji temnejše polti, med njimi lahko opazimo svetlolase in belopolte pripadnike. Te razlike včasih zaznavajo tudi znotraj burgerskih družin, vendar ne kot posledico sodobnih turističnih tokov. Da bi obdržali in ohranili to svojstveno kulturo, so leta 2001 v Kolombu ustanovili Burgersko zvezo.

Med maloštevilne narodnostne skupnosti na otoku spadajo tudi Malajci. Njihova naselitev sega v 17. in 18. stoletje, ko so takratni Zeilan in Malajski polotok skupaj z Indonezijskim otočjem obvladovali Nizozemci. Večina priseljencev z Malajskega polotoka je bila vojakov, ki so jih Nizozemci razporedili po otoku in so se pozneje odločili ostati na njem. Poleg njih so na otok prisilno izgnali tudi kaznjence in uporniške pripadnike odličnih družin z Malajskega polotoka. Malajsko skupnost družita skupni jezik in pripadnost islamski veroizpovedi. Šteje 54.000 pripadnikov, kar je 0,3 % prebivalstva Šrilanke.

Jezik

Glede na pestro zgodovinsko ozadje ni presenetljivo, da na Šrilanki govorijo več jezikov. Uradna jezika sta singalščina in tamilščina, poleg njiju so v uporabi jeziki ostalih etničnih skupin. Še vedno ima pomembno vlogo angleščina.

Singalščina spada med indoevropske jezike, in sicer v indoarijsko vejo indoiranske podskupine, tamilščina pa med dravidske jezike. Jeziki južne Azije izhajajo iz sanskrt na podoben način, kot je bila pozneje latinščina temelj za razvoj jezikov v zahodni Evropi. Sanskrt je



prednik indoarijskih jezikov, njegovo besedje pa se je proti vzhodu razširilo vse do Tajske in Laosa. Podobno kot pri latinščini njegov kulturni pomen izhaja zlasti iz liturgične rabe. Izraz sanskrt pomeni očiščen. Najpogosteje je zapisan v pisavi *devanagari* (pisava mesta bogov), ki je še vedno v rabi v Indiji in Nepal. Med najslavnejšimi deli sanskrske književnosti so vede ter epa Ramajana in Mahabharata. Prvi sanskrtski zapisi na Šrilanki so v zelo podobnem liturgičnem jeziku pali. Nastali so že v 2. stoletju pr. n. št., ko so v delu Tripitaka zapisali prve budistične spise.

Singalščino od indoevropskih jezikov v severni in osrednji Indiji geografsko ločijo dravidski jeziki. Singalščina je od tamilščine sprejela ne le številne izposojenke, ampak tudi skladenjske in fonetične značilnosti. Zaradi več kot štiristoletnega kolonializma Šrilanke je singalščina prevzela tudi številne izraze iz angleščine, nizozemščine in portugalščine.

Leta 1956 je tedanji predsednik Solomon Bandaranaike v navdihu nacionalizma in strahu zaradi politične moči, ki so jo Britanci zagotovili tamilski manjšini in angleško govoreči eliti, singalščino povzdignil v edini uradni jezik na otoku. Zaradi protestov, ki so se sprevergli v upor tamilske mladine, je vlada za časa predsednikovanja Juniusa Jayawardeneja leta 1977 popustila in tamilščino priznala za enakovreden uradni jezik. Singalščino govori približno 74 % prebivalcev Šrilanke, tamilščino pa približno 18 %.

Pripadniki manjšinskih skupnosti uporabljajo svoje jezike le v medsebojnih pogovorih. Potomci priseljenih arabskih trgovcev Mavri se sporazumevajo v jeziku, ki je nastal s prepletanjem arabščine in tamilščine. Del Burgerjev še vedno govori portugalsko kreolščino, jezik, ki je nastal s stapljanjem portugalščine in singalščine. Pozneje je prevzel mnogo nizozemskih in angleških besed. V sodobnosti večina Burgerjev za svoj materni jezik navaja angleščino. Tudi malajski jezik se je pod vplivom prepletanj Malajcev z drugimi ljudstvi na otoku v dvestotih letih močno spremenil. Ker so Malajci muslimani, je nanj še najbolj vplivala arabščina, vse prej kot zanemarljiva pa sta tudi vpliva tamilščine in singalščine. Malajski jezik se ohranja zlasti v ustni obliki. Za njegovo zapisovanje so sprva uporabljali arabsko abecedo, ki jo je pozneje izpodrinila izrazito zaobljena singalska *abugida*. V zadnjem času se spet krepi vloga angleščine, ki je bila po osamosvojitvi Šrilanke skladno z nacionalističnim geslom »govorimo samo singalsko« popolnoma izrinjena iz vseh šol in drugih ustanov. Izjema v rabi angleščine so bili pripadniki srednjega in višjega meščanskega sloja, ki živijo zlasti v Kolombu. Ti so znanje angleškega jezika ohranjali zaradi gospodarskih stikov z zunanjim svetom in tudi elitizma. Ko je kljub nacionalizmu vlada uvidela pomen znanja svetovnih jezikov, se je angleščina začela vračati v šole. Zdaj jo bolj ali manj dobro obvlada okrog 40 % Šrilančanov.

Vera

Zaradi burnega zgodovinskega razvoja je verska sestava zelo raznolika. Večina Singalcev je budistov, Tamilci so večinoma hinduisti, Mavri in Malajci pa muslimani. Burgerji so večinoma kristjani, nekaj je tudi judov. Tisti s portugalskimi koreninami so v glavnem katoli-



Upodobitev Budovega razsvetljenja pod svetim figovcem je na ogled v edini šrilanški izvotljeni dagobi, ki stoji v Kalutari južno od Kolomba. Foto: Krištof Kranjc.

čani, tisti z nizozemskimi in britanskimi protestanti. Čeprav je uradna državna vera budizem, ustava iz leta 1978 pripadnikom drugih veroizpovedi zagotavlja versko svobodo. V verski sestavi posameznih delov otoka so opazne precejšnje razlike, ki so dobro vidne na tematskih zemljevidih. Budizem izrazito prevladuje v južnem in jugozahodnem delu ter severnem delu osrednjega otoka, hinduizem pa v njegovem skrajnem severnem in vzhodnem delu ter v goratem osrčju. Krščanstvo je nadpovprečno zastopano v zahodnem in severnem delu Šrilanke, islam pa vzdolž njene vzhodne obale in na severozahodu.

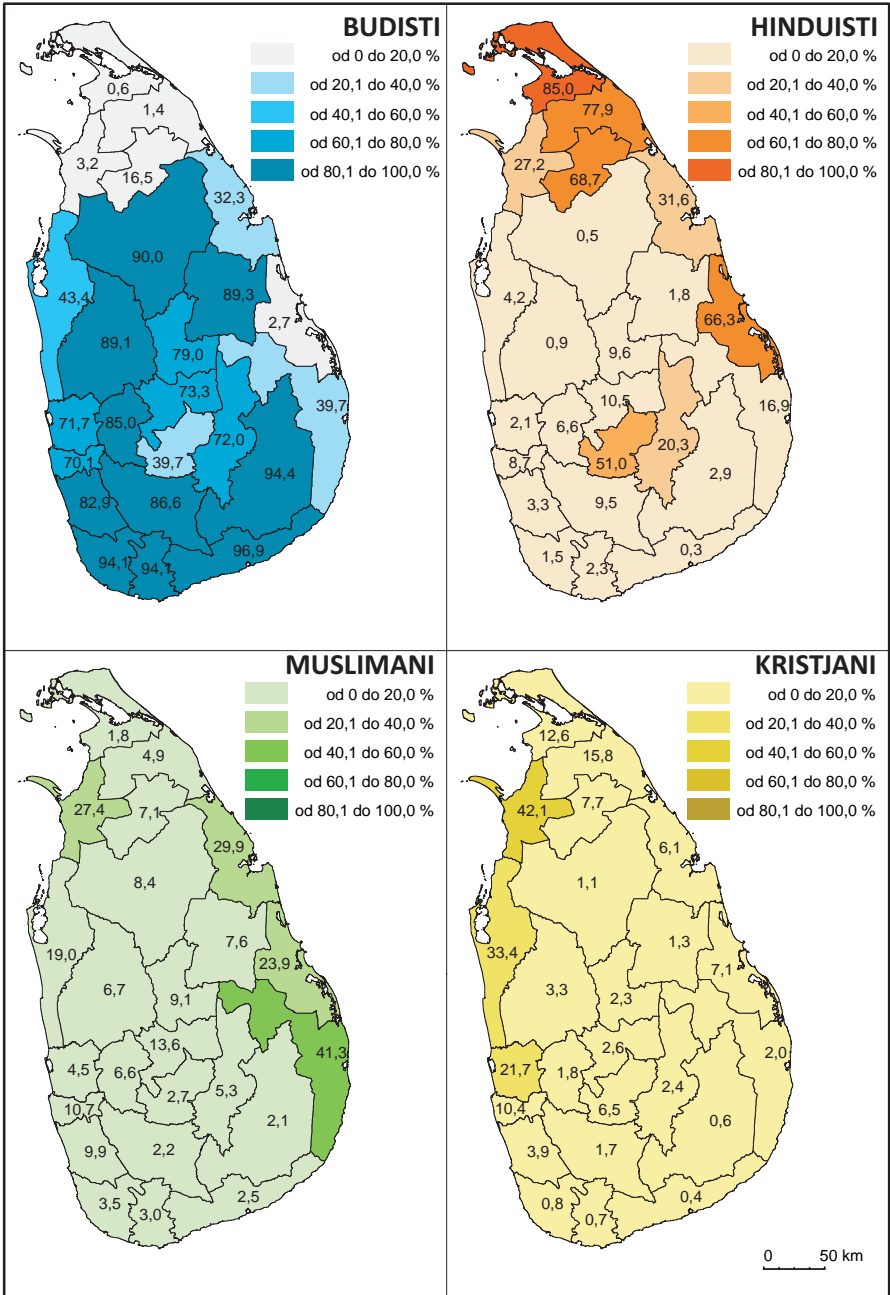
Budizem (Singalci): Zgodovina budizma na Šrilanki je dolga in zapletena. Budistična biblija Tripitaka je bila na palmovih listih zapisana že pred okrog 2000 leti. Leta 30 pr. n. št. naj bi budistični kanon prvič zapisali prav na Šrilanki.

Začetki budizma na otoku segajo v 3. stoletje pr. n. št. Po predhodnem dogovoru med severnoindijskim vladarjem Ašoko in šrilanškim vladarjem iz Anuradhature Devanampijo Tiso je Ašoka na otok poslal budizmu predanega sina Mahindo, ki je v budistično vero posvetil tudi šrilanškega vladarja. Za utrditev vere je Ašoka na Šrilanko poslal še hčer Sangamito, ki je prinesla s seboj sadiko svetega figovca, drevesa, pod katerim je Buda doživel razsvetljenje. Sadiko so zasadili v Anuradhaturi. Budistični menihi že več kot 2000 let skrbijo, da drevo ne bi propadlo.

V razvoju budizma sta se že kmalu izoblikovali dve glavni veji. Prvo predstavlja strogi in konservativni teravadski budizem, ki mu pripadajo tudi budisti na Šrilanki, drugo pa manj togi mahajanski budizem. Starejši teravadski se imenuje tudi južni budizem in mlajši maha-

Regionalna zastopanost pripadnikov glavnih veroizpovedi na Šrilanki. Številke prikazujejo deleže pripadnikov posameznih verstev po okrožjih leta 2001.





janski severni budizem. Teravada pomeni nauk prednikov, ki ohranja prvotni Budov nauk. Ta poudarja posameznikovo prizadevanje za dosego ciljev in pri tem ne priznava nobene božje pomoči. Je strogo redovni in trdi, da lahko doseže odrešitev le menih (*bikšu*). Zato vsakdo skuša vsaj del svojega življenja preživeti v samostanu. V mahajanskem budizmu je Bud toliko, kot je zrnc peska v morju, odrešitev pa je možna za vsakogar. Ena od bistvenih razlik med vejama je torej, da je teravadski budizem redovni, mahajanski pa ne.

Na Šrilanki se je utrdil teravadski budizem. Z njim je močno povezana tudi uveljavitev kastnega sistema. Povprečni budistični vernik obiše svetišče štirikrat na mesec. Najpomembnejši mesec v letu je maj oziroma *vesak*, v katerem se je rodil Siddhartha Gautama Buda, v njem je doživel razsvetljenje in tudi vstopil v nirvano. Najpomembnejši budistični dan v mesecu je tako imenovani *poja dan* ob polni luni. Vsakomesečno praznovanje poja dneva je državni praznik, ki je dela prost dan. Praznovanje je posvečeno enemu od dogodkov iz Budovega življenja. Izvira še iz časov, ko je Buda pridigal o novi veri. Ker še ni bilo koledarja, so bile pridige ob vsaki polni luni. Ob poja dnevih v budističnih svetiščih in samostanih menihi še vedno razlagajo Budov nauk.

Pri tem poudarjajo pomen spoznanja štirih plemenitih resnic in plemenite osmerne ali osemčlenske poti, ki človeka od nevednosti vodijo k osvoboditvi od karme, to je spleta dobrih in slabih lastnosti. Plemenite štiri resnice povzemajo Budove izkušnje in spoznanja. Razkrivajo, da je trpljenje splošna človekova izkušnja od rojstva do smrti. Buda se je zavedal, da je vir trpljenja v hrepenenju in poželenju, ki sta posledici želje in nevednosti. Spoznal je tudi, da obstaja pot, ki vodi iz trpljenja. S trajno odrešitvijo iz trpljenja se človek lahko osvobodi neskončnega kroga ponovnih rojstev (*samsara*) in vstopi v blaženo stanje nirvane.

Pot iz trpljenja je mogoče doseči s spoštovanjem plemenite osmerne poti, ki je temeljni Budov nauk o budističnem življenjskem slogu. Osmerno pot bi lahko na kratko povzeli z življenjskimi pravili, ki poudarjajo zmernost in jih poznamo tudi v krščanstvu. Pot, po kateri naj hodi budist, temelji na priznavanju svetih resnic, miroljubnosti brez sovraštva, resnicoljubnem govorjenju brez laži, primernem obnašanju, ki prepoveduje krajo, prešuštvo in ubijanje, pravi zaposlitvi, ki ne sme biti na škodo drugih, pravem prizadevanju, tako da človek lahko razvije plemenite misli, besede in dejanja, pravi razsodnosti, ki preprečuje, da bi se človek podredil željam, ter na pravi zbranosti duha, ki jo človek doseže s koncentracijo in meditacijo. To vernika osvobodi vsega, kar ga ovira v njegovem iskanju pravilne poti.

Temelj budizma so za doseganje nirvane pomembna dobra dela in dejanja, kot so moralnost, meditacija, romanje in spoštovanje starejših. Čeprav večina Šrilančanov živi ob pomanjkanju dobrin, brez katerih si življenja na zahodu ni mogoče predstavljati, se na njihovih obrazih tudi zato zrcalita zadovoljstvo in mir. Na vprašanje, zakaj so tako mirni, odgovarjajo, da zato, ker so opustili vznemirjenost in zaskrbljenost: »*Če je kaj mogoče storiti, potem to stori. Ne skrbi. Če česa ni mogoče storiti, potem tega ne zmoreš. Ne skrbi.*« Kaj naj torej po njihovem storimo, ko se znajdemo pred veliko oviro? Na to vprašanje odgovarjajo: »*Ko se znajde pred menoj gora, bodisi stvarna bodisi v prispodobni, se lahko ali pobito usedem*



Sveti figovec v Anuradhapuri je neposredni potomec drevesa, pod katerim je Buda doživel razsvetljenje; njegovo starost ocenjujejo na okrog 2500 let. Foto: Drago Kladnik.



Sedeči Buda v meditativnem položaju uravnotežene notranjosti. Foto: Krištof Kranjc.

ali pa začnem plezati. Korak za korakom. Samo s plezanjem na goro postane človek dober plezalec. In to velja za vsak človekov položaj.»

Obredi poja potekajo v svetiščih od zore do mraka, k njim pa spadajo budistične pridige, daritve, nadzor svetih načel in gesel. Budizem je načeloma verstvo brez bogov in božanstev. Siddhartha Gautama Buda ni bog, ampak le učitelj. Ker je njegov nauk preveč abstrakten, da bi ga lahko dojeli preprosti ljudje, budisti častijo še nekatera nebudistična, tudi različna hinduistična božanstva, ki pa so podrejena nauku in kot taka ščitijo tako Budo kot budizem. Tako ima Višnu vlogo zaščitnika, Kataragama je bog vojne, Patini boginja čistosti in zdravja, Nata bdi nad svetom ...

Hinduizem (Tamilci): Hinduisti vir vsega verskega znanja črpajo iz zbirke več kot 1000 hvalnic, liturgičnih spisov in žrtvenih izrekov, imenovanih *vede*. Vede so opredelile politeistično verstvo, znano kot bramanizem, ki vse ljudi veže na boga Stvarnika, imenovanega Brama. Bramanizem kot predhodnik hinduizma utemeljuje strog kastni sistem, strožji od tistega, ki ga na Šrilanki prakticirajo budisti. Sodobni hinduizem ne vključuje le ene skupine verovanj, temveč več metafizičnih sistemov in stališč, ki so si lahko tudi nasprotujoča. Vsak hinduist se nato sam odloči za tako prepričanje in versko prakso, ki mu najbolj ustreza. Mahatma Gandhi je politeistični hinduizem označil kot »živ organizem, zavezan rasti in propadu ter podložen naravnim zakonom. Iz ene in nedeljive korenine se je razrasel v obsežno drevo z nepreštevimi vejami.«

Zaradi raznovrstnosti hinduizma nekateri o njem raje govorijo v množini, torej o hinduizmih in o hinduističnih veroizpovedih. Hinduizem nima ne formalnega verskega nauka ne formalne verske strukture. Številni hinduisti verujejo, da obstaja en sam bog Brama, ki ga častijo v različnih oblikah. Drugi trdijo, da je Bog trojen. Božjo trojico, imenovano Trimurti, sestavljajo stvarnik Brama, ohranjevalec Višnu in uničevalec Šiva, ki se vsi pojavljajo v različnih utelešenjih ali *avatarjih*.

Obenem z razraščanjem hinduističnega teizma se je širilo tudi sanskrtsko slovstvo. To v obliki pesniške pripovedi obravnava temeljne hinduistične nauke, kot so pomembnost darne, odgovorno ravnanje in ohranjanje družbene oziroma kaste ureditve, pa tudi čaščenje transcendence kot osebnega boga. Bramanski duhovniki delujejo kot duhovni svetovalci družin zgornjih kast, vsak posameznik pa si sam izbere način komuniciranja z božjim.

Za to religijo ima velik pomen usklajenost človeka z družino in družbo, pomembne pa so tudi obredne daritve kot izraz goreče vdanosti določenemu božanstvu. Daritve imenujejo *pudža*. Ker hinduisti verjamejo, da je celotno bivanje sestavljeno iz petih prvin, torej zemlje, vode, ognja, vetra in eteričnega elementa, naj bi vsako od naštetih prvin simbolizirala tudi daritev. Vse daritve potekajo v hinduističnih svetiščih v okviru daritvenih ur med zoro in mrakom. Spremljajo jih bobnanje, trobljenje v rog, zvonjenje in prepevanje hvalnic iz ved.

Večina hinduistov na Šrilanki je saivitov, kar pomeni, da je za njih najvišje božanstvo Šiva (še le nato sledita Brama in Višnu), ki ima vlogo uničevalca v kontekstu, da se mora vse prej ali slej končati, nakar iz konca izhaja nov začetek. Pomembni bogovi so še Šivova žena



Razgibana in živopisna plastika na hinduističnem svetišču v Kolombu. Foto: Krištof Kranjc.

Parvati (plodnost in izobilje), njuna sinova Skanda (moč in potrpljenje) in Ganeš (uspeh pri intelektualnih opravilih) ter Kali (uspeh pri tveganih poslih) in Aijanar (uspeh v kmetijstvu). Najvidnejša oblika hinduistične pripadnosti je božje oko oziroma *tika*, tudi *tilaka* ali *tilak*, obarvano znamenje na čelu, ki je simbol božje navzočnosti.

Kastni sistem

Singalska in tamilska skupnost sta tradicionalno razčlenjeni na več družbenih razredov ali kast. Čeprav na Šrilanki o kastah, ki uradno ne obstajajo več, ni na razpolago statističnih podatkov, so še vedno opazni sledovi tovrstnega družbenega razslojevanja. To velja še zlasti za podeželje, kjer se najbolj zaznavno odražajo v meddružinskih odnosih.

V vsaki kasti še vedno praviloma uporabljajo le določena osebna imena in določene izraze, po katerih se prepozna kastna pripadnost posameznika. Pripadniki nižjih kast pripadnike višjih ogovarjajo v spoštljivem tonu in pri tem uporabljajo častne nazive. V vaseh so posamezne ulice še vedno namenjene prebivanju pripadnikov izključno določene kaste. V bivališčih pripadnikov višjih kast še lahko opazimo tradicionalne nizke stole, imenovane *kolamba*. Namenjeni so obiskovalcem iz nižjih kast. Zunaj družin kastnih razlik praviloma ni mogoče zaznati, kar pa je slej ko prej le navidezno. Pravijo, da so še vedno navzoče tudi v vseh novodobnih institucijah in naj bi bile pomemben dejavnik tudi pri sicer demokratično izpeljanih državnih volitvah.

Singalska družba se tradicionalno deli na 14 kastnih skupin, ki določajo obredje, možnosti za poroko, deloma tudi poklicno izbiro. Nekaj več kot polovica Singalcev se prišteva v kasto *gajigama*. To je družbena plast poljedelcev, v katero spada večina preprostega podeželskega prebivalstva in tudi novodobnih zemljiških posestnikov. V Osrednjem višavju se je vse do osamosvojitve države ohranila kasta kraljevih uslužbencev ali *radžakarija*, katere pripadniki so se med seboj razlikovali glede na delo, ki so ga opravljali za kandyjskega vladarja. Tisti iz premožnejših slojev oziroma tisti, ki so opravljali pomembnejše funkcije na kraljevem dvoru, še vedno nosijo častni naziv *vasagama* ali *gedara*. Izoblikovala se je tudi kasta bobnarjev ali *berava*.

Povezanost dela in kastne pripadnosti je še vedno opazna na tradicionalnih prireditvah, tudi na največji med njimi, festivalu Perahera v Kandyju. Pomembna je kasta izdelovalcev palminega sladkorja ali *vahumpura*, ki je razširjena po celotnem otoku.

V jugozahodnem delu otoka so se izoblikovale tri pomembnejše kaste. To so kasta ribičev ali *karava*, kasta nabiralcev kokosovega nektarja ali *durava* in kasta nabiralcev cimetine skorje ali *salagama*. Čeprav vse tri spadajo v nižji družbeni sloj, se je v času kolonialnega gospodstva njihov položaj močno izboljšal. Najnižja družbena skupina so čistilci in pralci perila iz kaste *hena*. Ti še vedno opravljajo najmanj cenjena dela na otoku.

Kastni sistem tamilske skupnosti je precej podoben singalskemu. Bistvena razlika med njima je, da je tamilski bistveno bolj versko pogojen kot singalski. Tamilski kastni sistem izvira iz južne Indije, kjer v hinduistični družbi najvišji položaj pripada *bramanom*, kasti,



Singalski poljedelci so praviloma pripadniki kaste gojigama. Foto: Matjaž Napokoj.

ki je bila skozi tisočletja zadolžena za ohranjanje in razlago hinduističnih verskih besedil. Tudi med Tamilci je daleč najštevilčnejša kasta poljedelcev. V to kasto, ki jo Tamilci imenujejo *velala*, spada več kot polovica tamilskega prebivalstva. Iz nje izhaja premožnejša tamilska elita, ki se je v času britanske kolonialne nadoblasti povzpela na visoke upravne položaje. Del pripadnikov te kaste se je kot izobražen srednji razred ustalil v mestih po vsem otoku.

V tamlskem kastnem sistemu imajo visoko mesto tudi pripadniki kaste *karaija*, tradicionalnih ribičev, ki so se v 19. stoletju prebili v premožnejši trgovski sloj. Nižje na družbeni lestvici so pripadniki obrtnikov in kmetijskih delavcev, ki spadajo v kasto *pala*. Na nasprotnem polu od duhovno čistih bramanov, ki vodijo ljudi po poti k večni odrešitvi, so predstavniki nečiste kaste *paraijar* ali nedotakljivi, ki jih, tako kot v Indiji, tudi na Šrilanki neizmerno izkoriščajo.

Prazniki in festivali na Šrilanki

Šrilanka je dežela z bogatima kulturo in zgodovino. Življenje etnično in versko raznolikega prebivalstva bogatijo številni državni in verski prazniki. Pomembnejša verska praznovanja vseh štirih religij so dela prosti dnevi, saj so uvrščeni med državne praznike. Tako budisti praznujejo ob vsaki polni luni, hinduisti praznujejo deepavali ali praznik luči, muslimani na koncu postnega meseca ramadana eid ul fitr, kristjani božič in veliko noč. Šrilančani pa ne praznujejo našega novega leta. Ta dogodek slavijo aprila, ko je na tej zemljepisni širini zaključen sončni krog in je Sonce znova v zenitu. Januarja praznujejo šrilanški hinduisti, 14. januarja je festival thai pongal. Tedaj tla hiš okrasijo z barvitimi slikarjami iz moke, imenovanimi kolam. V kovilih se zberejo k posebnim molitvenim ceremonijam pudžam, s katerimi slavijo boga sonca. Običaj velewa, da je treba na thai pongal skuhati poseben obrok in si ga razdeliti s sosedi, še zlasti z nehinduisti.

Februarja slavijo državni praznik dan neodvisnosti. Glavna slovesnost je navadno ob stavbi parlamenta v Sri Jayawardenepuri in se je udeležijo politiki, diplomati, veljaki ... V tem mesecu je tudi hinduistični verski praznik maha shivaratri. Ta pomemben verski dogodek praznujejo od konca februarja do začetka marca. Po vsej deželi se zbirajo k molitvenim ceremonijam pudžam, ki trajajo vso noč in se dogajajo v posameznih gospodinjstvih.

Aprila praznujejo aluth avurudu, tradicionalno singalsko in tamilsko novo leto. Tako Singalci kot Tamilci namreč med 12. in 14. aprilom zaznamujejo čas, ko Sonce iz ozvezdja Rib preide v ozvezdje Oвна. To je tudi zahvalni dan ob žetvi, ki ga večinom praznujejo vaščani, pri čemer dosledno upoštevajo tradicijo. Novo leto je praznik vse dežele, čas za prijatelje in družino. V teh dneh upoštevajo običaje, skladne z astrološkim časom lito. Oblečejo se v nove obleke, zavrejo mleko in mize bogato obložijo s tradicionalnimi jedmi, mlečnim rižem in sladkarijami. Mladina preživi dan ob tradicionalnih igrah, kot so plezanje po naoljenem drogu, bojevanje z blazinami, ciljanje lonca z zavezanimi očmi. Ženske v novoletnih oblačilih udarjajo z dlanmi na tradicionalne bobne raban padha. Katoliki aprila praznujejo veliko noč.

Maja ob polni luni praznujejo vesak, najsvetejši budiistični praznik, ki obeležuje Budovo rojstvo, razsvetljenje in smrt. Slovesnosti se začnejo ob zori, ko se v belo oblečeni verniki odpravijo v tempelje, kjer nato ves dan meditirajo, berejo verska besedila in poslušajo pridige. Tempelji so tudi ponoči napolnjeni z verniki, ki prinašajo cvetje in daritve. Kljub svetosti je vesak vesel praznik, ki ga budisti slavijo z navdušenjem in domišljijo. Med brezštevilnimi okraski so tudi lampjioni najrazličnejših velikosti in



Na Šrilanki je toliko festivalov, da v desetih dneh popotovanja po otoku skoraj zagotovo naletiš na katerega, četudi lokalnega in manj pomembnega. Foto: Krištof Kranjc.

oblik ter na tisoče oljnih svetilk iz gline in kokosovih orehov (pol thel pahana). Njihova svetloba plapolala tako rekoč v vsakem koticu otoka. Posebnost vesaka so stojnice za miloščino, imenovane dansele. To so začasno postavljene obcestne kolibe z mizami in stoli, kjer domačini romarjem, pa tudi turistom delijo hrano in pijačo.

Julija je na vrsti slovita procesija esala perahera v Kandyju. Slovesnost z mnogimi plesalci in glasbeniki ter sprevodom slonov traja kar 10 zaporednih noči. Prvih šest se jih imenuje kumbal perahera, zadnje štiri, ki so še bolj sijajne, pa randoli perahera. Zaključno noč okrona parada slonov. Po kandyjskih ulicah paradira 100 slonov, okrašenih s svetilkami in dragocenimi pisanimi ogrinjali. S tem praznovanjem verniki izrazijo spoštovanje relikviji Sveti zob oziroma Diyawadani Nilameju, ki so ga izbrali za skrbnika Templja Budovega zoba. Vsakoletno praznovanje poteka že od 3. stoletja. Skoraj istočasno hinduisti v Kolombu praznujejo vel. To je sprevod, v katerem bog vojne po mestnih ulicah prenaša svoje orožje trizob ali vel iz kovila.

Avgusta katoliki praznujejo festival madhu in praznik sv. Ane. Cerkvi Madhu in sv. Ana imata status čudežnih krajev. Verniki ju obiskujejo kot romarji in podnevi preživljajo čas v molitvi, noč pa prespijo v taborih zunaj cerkva.

Novembra slavijo praznik deepavali, ki je za hinduistične Tamilce začetek finančnega leta. Med praznovanjem v domove, okrašene s kolamom in svetilkami, privabljajo boginjo bogastva.

Decembra praznujejo božič. Mesec december je zelo pomemben tudi za trgovanje. V tem času sklepajo številne kupčije.

Izobraževanje

Obvezno in brezplačno osnovnošolsko izobraževanje se odraža v velikem deležu pismenih, ki presega 91 %; leta 1966 jih je bilo le 77 %. Pismenih je več kot 92 % moških in malo manj kot 90 % žensk. Po pismenosti je Šrilanka v primerjavi z drugimi državami v razvoju v samem vrhu.

Sprva so bili za poučevanje zadolženi budistični menihi. V tempeljskih in samostanskih šolah, tako imenovanih *pirivenah*, se je mladina učila branja in pomnjenja svetih budističnih spisov. S prihodom Portugalcev in za njimi Nizozemcev so nastale prve cerkvene šole, v katerih so širili krščansko vero. Zaradi potreb po izobraženi delovni sili v upravi so Britanci po letu 1870 ustanavljali tako cerkvene kot državne šole, ki so imele leta 1900 že okrog 200.000 učencev, zlasti iz vrst Burgerjev in Tamilcev. Učni jezik je bil seveda angleški. Po letu 1930 so začeli vzpostavljati mrežo brezplačnih osnovnih in tehniških državnih šol. Leta 1942 je bila ustanovljena univerza v Kolombu.

Ob osamosvojitvi leta 1948 so bili že vzpostavljeni trdni temelji izobraževalnega sistema, vendar so bile v njem občutne geografske, etnične in spolne razlike. Sodobni izobraževalni sistem je začel nastajati z uvedbo obveznega brezplačnega šolanja. V posameznih okrožnih središčih so zgradili centralne šole in z bivanjem v internatih ponudili možnost šolanja tudi podeželskemu prebivalstvu iz odmaknjenih delov otoka. Zdaj obstajajo tako državne kot zasebne šole z enotnim učnim programom, ki je v pristojnosti ministrstva za



Osnovnošolsko poslopje na podeželju. Foto: Krištof Kranjc.



Kot povsod razposajeni šolarji, so praviloma oblečeni v šolske uniforme. Foto: Matjaž Napokoj.

šolstvo. Trenutno je na Šrilanki 9829 državnih oziroma provincialnih in nacionalnih šol, ki jih obiskuje 3,8 milijona učencev. Budističnih verskih šol piriven je 599, zasebnih pa 80.

Leta 1978 so z reformami decentralizirali tudi šolstvo in pristojnosti nad državnimi šolami prenesli na provincialne šolske urade, medtem ko je ministrstvo za šolstvo obdržalo upravljanje piriven ter šol, ki so nastale že v kolonialnem obdobju in so imele med ljudmi velik ugled. Te elitne nacionalne šole so v primerjavi s provincialnimi še vedno uglednejše in bolje opremljene.

V zadnjih štiridesetih letih se je število šol povečalo za več kot 50 %, število učencev je naraslo za 300 % in število učiteljev za kar 400 %. Kljub temu provincialne šole še vedno pesti pomanjkanje učiteljev. Vseh učiteljev je 212.441, kar pomeni, da so učitelji takoj za plantažnimi delavci druga najštevilčnejša skupina zaposlenih na otoku. Na učitelja pride v povprečju od 17 do 21 učencev. Največ učencev na učitelja je v najgosteje poseljenih provincah na zahodu otoka. Skupno se v 10.508 šolah izobražuje približno 4.180.000 učencev, kar je manj kot leta 1997, ko se jih je na 10.358 šolah šolalo 4.260.000. Posamezna šola ima povprečno 398 učencev. Zaradi zmanjšanja rodnosti se v zadnjih letih povečuje število šol z manj kot 50 učenci.

Šolski sistem je oblikovan po britanskem vzoru. V mestnem okolju so tako državne kot zasebne šole ločene za deklice in dečke, v manjših podeželskih šolskih okoliših pa so skupne za učence obeh spolov.

Med osemdesetimi zasebnimi šolami, ki so v učnih načrtih podrejene državnemu kurikulumu, so tudi mednarodne šole, v katerih poteka izobraževanje po tujih programih. Namenjene so pridobitvi mednarodnega maturitetnega spričevala, kot je Cambridgeov mednarodni izpit. Vpis na mednarodne šole si lahko privoščijo le otroci iz premožnejših slojev. Nekatere so cerkvene, zlasti katoliške in metodistične. Pouk v državnih in verskih šolah ter v večini zasebnih šol poteka v singalščini in tamilščini, na mednarodnih šolah pa v angleščini. V 6435 šolah z okrog 2.795.000 učenci je pouk v singalščini. V tamilščini poučujejo v 2804 šolah z malo manj kot milijonom učencev. Pouk v obeh jezikih je organiziran le v 38 šolah, medtem ko je šol, v katerih sta učna jezika tako singalščina kot angleščina, 298 skupno okrog 42.000 učenci.

Izobraževalni sistem je razčlenjen na pet ravni: primarno, sekundarno nižjo, višjo in kolegijalno ter terciarno. Prvo, primarno raven sestavljajo petletne osnovne šole za učence, stare od 5 do 10 let. Drugo, sekundarno raven sestavljajo srednje šole, ki se delijo na štiriletnje juniorske ali nižje srednje šole za učence, stare od 10 do 14 let, dveletne seniorske ali višje srednje šole za učence, stare 15 in 16 let, ter dveletne kolegijate za 17 in 18 let stare učence. Kolegijati so namenjeni tistim, ki po končani višji srednji šoli uspešno opravijo državni izpit in želijo nadaljevati študij.

Osnovno devetletno šolanje je za vse otroke obvezno. V prvi razred se jih vpiše 99 %, njihova uspešnost pa je v podeželskem in mestnem okolju precej različna. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bil na prehodu s primarne na sekundarno raven precejšen osip učencev, ki je v posameznih okoljih presegel 40 %. V zadnjem času se je uspešnost opazno

izboljšala. Delež učencev, ki so nadaljevali petletno osnovno šolanje na višji stopnji, se je povečal za skoraj tretjino.

Terciarna raven predstavlja nadaljevanje šolanja na eni od 15 državnih univerz. Ker je na univerzah število prostih mest omejeno, so sprejemni pogoji izjemno strogi. Letno se lahko vpiše le 16 % zainteresiranih kandidatov in le polovica med njimi jih študij konča uspešno. Ker zakon kljub velikemu povpraševanju in potrebam prepoveduje ustanavljanje zasebnih univerz, so nastale številne javne in zasebne višje šole, ki ponujajo možnost strokovnega izobraževanja zlasti na področjih računalništva, ekonomije in prava. Med študenti je 60 % moških in 40 % žensk.

Razvoj šolstva po osamosvojitvi Šrilanke je povzročil tudi neželene posledice, ki so se pozneje odrazile v etničnem konfliktu med večinskimi Singalci in manjšinskimi Tamilci. V prvih petnajstih letih po osamosvojitvi so izobraževali zlasti kadre, ki so jih potrebovali v državni upravi. Zaradi prevladujoče rabe angleščine na univerzi je bila možnost vpisa omejena. Študirali so lahko le Burgerji in Tamilci, ki so bili privilegirani že v času britanske kolonialne uprave in so znali angleško.

Po letu 1956, ko so sprejeli zloglasni zakon o singalščini kot edinem uradnem jeziku, so se možnosti Tamilcev, da bi pridobili oziroma obdržali delo v upravi, močno zmanjšale. Zato so na tamilskih srednjih šolah preusmerili učni program v naravoslovje. Učence so pripravljali za študij tehničnih znanj in medicine, kar je obrodilo sadove točno takrat, ko so Singalci ugotovili, da so delovna mesta v upravi že zapolnjena. Leta 1974 je bila večina študentov na naravoslovnih fakultetah tamilskega izvora. Iz neravnovesja je nastal politični problem, ko so želeli omejiti vpis Tamilcev na fakultete. Učni uspeh so upoštevali le za 40 % prostih mest, ostala pa so po regionalnem načelu zapolnili glede na deleže posamezne etnične skupine v določenih okrožjih, pri čemer so bili skoraj povsod v večini Singalci. Ta diskriminatorni način je mnogim odličnim tamilskim študentom preprečil vpis na univerzo, kar je konfliktu med obema etničnima skupinama dodatno prililo olje na tlečo žerjavico.

Zdravstvo

Na Šrilanki se radi pohvalijo, da imajo zelo učinkovit zdravstveni sistem, ki vsem ljudem zagotavlja brezplačne usluge. Tako so v obdobju med letoma 1950 in 2000 uspeli zmanjšati umrljivost s 13 na vsega 6 ‰. Cepljenja otrok proti najpogostejšim boleznim vključujejo že 94 % otroške populacije, zato je močno nazadovala tudi umrljivost otrok. Glede na število zdravnikov in porabljena sredstva za zdravje je podoba precej drugačna. Statistika pravi, da za zdravstveno varstvo potrošijo 213 USD na prebivalca, kar je le desetina vsote, ki jo v ta namen porabimo v Sloveniji. Za zdravstvo porabijo 4,2 % bruto domačega proizvoda, v Sloveniji pa mu namenimo 8 %.

Za izobraževanje medicinskega kadra skrbijo medicinske fakultete na univerzah v Kolombu, Peradeviyi pri Kandyju, Galleju, Kelaniyi in Sri Jayawardenepuri, na katerih je

vsako leto okrog 800 diplomantov. Kljub temu zdravnikov ni dovolj, saj statistični podatki kažejo, da na enega zdravnika pride več kot 4000 ljudi.

Poleg državnih zdravstvenih ustanov imajo tudi zasebni zdravstveni sektor, ki je razpršen po vsem otoku. Največ, kar 30 % zasebnih klinik je na širšem območju Kolomba.

Večina ljudi zaupa tradicionalni ajurvedski medicini, ki je na Šrilanki pod nadzorom ministrstva za tradicionalno medicino, v katerem je tudi oddelek za ajurvedo. Študentje po petinpolletnem študiju, ki obsega integrirane vsebine sodobne in tradicionalne medicine, vključuje pa tudi leto dni interne medicine, pridobijo naziv diplomant ajurvede, medicine in kirurgije. Študij ajurvedske medicine poteka na dveh univerzitetnih klinikah, tovrstno zdravljenje pa je ljudem na razpolago v 49 ajurvedskih bolnišnicah in 390 dispanzerjih. Poleg teh, namenjenih lokalnemu prebivalstvu, so v državi še številne hotelske klinike, namenjene premožnejšim pacientom.

Ajurvedska medicina

Izraz ajurveda je zloženka iz besed ajur v pomenu življenje in veda v pomenu nauk, učenje. Pomeni torej nauk o življenju, ki ima svoj izvor v filozofskih idejah bramaniзма. Gre za kombiniran sistem vzpodbujanja zdravja, preprečevanja bolezni in zdravljenja, katerega bistvene značilnosti so se izoblikovale že pred dobrimi 3000 leti. Ajurvedski zdravilski sistem je v rabi v Indiji in na Daljnem vzhodu, uveljavlja se tudi v razvitih državah sveta. Z ajurvedsko medicino se še vedno zdravita kar dve tretjini indijskega prebivalstva.

Po ajurvedskem nauku enotnost življenja sestoji iz telesa, čutnih zaznav, duha in duše. Tako naravo kot človeka sestavlja pet prvin: zemlja, ogenj, prostor, zrak in voda. Če so vse te prvine med seboj usklajene, izžarevamo zdravje in dobro počutje. Prvine se povezujejo v različnih strukturah in funkcijah telesa. Zanje so značilna tri temeljna načela, imenovana doša: nebo in zrak ali vata, ogenj in zemlja ali pita ter zemlja in voda ali kapa.

Vata je odločilna za gibanje in biološko dejavnost. Povezuje se z mišično dejavnostjo, srčno-krvožilnim sistemom, dihanjem in izločanjem. Uravnotežena vata zagotavlja več energije, budnosti in kreativnosti. Neuravnotežena vata lahko povzroči tesnobo, visok krvni tlak in probleme s spanjem. Pita je odgovorna za ustvarjanje telesne toplote in na splošno za presnovo. Uravnotežena pita omogoča dobro prebavo in zadovoljstvo, neuravnotežena pa lahko povzroči nestrpnost, kožne izpuščaje in čire. Kapa določa snovne lastnosti organov. Kadar je uravnotežena, imamo moč, vzdržljivost, visoko stopnjo odpornosti, stabilnost in uravnotežen temperament. Neuravnotežena kapa lahko povzroča otopelost, žalost, čezmerno težo, visok holesterol, alergije ...

Po ajurvedskem nauku bolezen nastane zaradi neuravnovešenosti temeljnih načel. Cilj zdravljenja je ponovna vzpostavitev ravnotežja, pri čemer se pomanjkljive prvine dodajajo in odstranjujejo presežne. Presežek je treba iz telesa odstraniti z raznimi ukrepi, na primer bljuvanjem, odvajanjem, znojenjem ali puščanjem krvi. Pri pomanjkanju se lahko uporabijo zdravila, ki so običajno kombinacija številnih sestavin, temeljne snovi pa so predvsem rastlinskega izvora. Enako kot človek so namreč tudi

rastline sestavljene iz petih provin in delujejo na podlagi treh temeljnih načel. S svojimi lastnostmi naj bi izravnavale motnje v sestavi človeškega telesa.

Po legendi so z ajurvedskim zdravilstvom začeli zdraviti pred več kot tremi tisočletji, ko sedmeri modreci niso več želeli gledati človeškega trpljenja. Podali so se k vznožju Himalaje, da bi bogove poprosili za pomoč. Vrhovni bog Brama, ki s svojimi štirimi glavami vidi vse vesolje, je v stotisoč verzih zapisal Ajurvedo, navodilo za življenje v soglasju s kozmičnimi zakoni, vedo o vzpostavljanju in ohranjanju telesnega, duševnega ter duhovnega zdravja. Ta sveti nauk so božanski sli prinesli božanskemu zdravniku Danvatariju, ta pa ga je izročil modrecem, ki so ves čas hrepenече čakali nanj.

Nekje okrog začetka našega štetja je nastala dodelana sistematika medicine in zdravilnih zelišč, ki so jo zapisali učenjaki Čaraka, Sušruta in pozneje še Vagbata. Nekoč je veliki Sušruta svoje učence razposlal naokrog z nalogo, naj naberejo toliko nekoristnih rastlin, kolikor le morejo. Prvi jih je prinesel tisoč, drugi sto, tretji deset in četrti eno samo. Toda njegov najljubši učenec Jevaka se je vrnil šele čez več tednov, ves razčepan, skrušen in obupan, ker pri sebi ni imel niti ene samcate zeli. Sušruta je prav njega razglasil za zmagovalca, saj naj bi bile učinkovite prav vse rastline – vsaka rastlina, ki jo človek pravilno uporabi, spremeni njegovo snovno energijo.

Na tej podlagi na stotinah univerz in v mnogih bolnišnicah na Indijski podcelini poučujejo ajurvedo, ki jo izvaja več kot 300.000 zdravnikov. Največ jih je v podeželskih predelih Indije in na Šrilanki. Uspeh te medicinske metode v zahodnem svetu je sčasoma prinesel celo neke vrste povratni učinek na zdravljenje v deželah, kjer se je prvotno razvila. Zdaj namreč tudi meščani in pripadniki višjih kast znova v čedalje večjem številu in pogosteje iščejo zdravniško pomoč pri tradicionalnih zdravilcih, potem ko so dolgo zaupali le zahodnjaški, znanstveni medicini.

Življenjske razmere

V življenjskih razmerah na Šrilanki se zrcalijo velike socialne razlike med posameznimi plastmi tamkajšnje družbe. Skozi stoletja sta se izoblikovala maloštevilna elita, ki živi v bogataških četrtih Kolomba, ter mnogo številčnejše revno prebivalstvo podeželja in mestnih barakarskih četrti. Življenjske razmere podeželanov so praviloma zelo skromne. Zaradi hitro rastočega prebivalstva nista prenaseljenosti jugozahodnega dela otoka in nizke življenjske ravni odpravili niti nacionalizacija v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja niti realizacija novih naselitvenih projektov.

Več kot polovica podeželskega prebivalstva prebiva v preprostih eno- ali dvosobnih bivališčih, zgrajenih iz lesa in gline; v posamezni hiški živi povprečno pet ljudi. Na podeželju so zidane hiše prej izjema kot pravilo, saj jih je manj kot četrtina.

Zaradi neustrezne oskrbe s pitno vodo so v preteklih desetletjih epidemije vzele številna življenja. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so s pomočjo Unicefa, ameriške Agencije za mednarodni razvoj ter humanitarnih organizacij iz Nemčije, Združenega kraljestva in Nizozemske začeli z različnimi projekti, katerih cilj je bil večini prebivalcev zagotoviti dostop do zdrave pitne vode. Kljub temu se še vedno okrog 85 % ljudi oskrbuje z vodo iz



Večina Šrilančanov živi v skromnih hišah na podeželju. Zidani objekti, kot je ta na sliki, niso ravno pogosti. Foto: Matjaž Napokoj.



V naselbinah obiralcev čajevca, kjer prebivajo večinoma indijski Tamilci, so življenjske razmere dokaj slabe. Foto: Krištof Kranjc.

Človekove pravice

Humanitarne organizacije, kot sta Amnesty International in Human Rights Watch, pa tudi državni urad ZDA ter poročevalci Evropske zveze nenehno poročajo o hudih kršitvah človekovih pravic na Šrilanki. V zadnjih treh desetletjih se je zvrstilo ogromno dogodkov, za katere je bila odgovorna aktualna šrilanška vlada.

Na spisku so pogrom leta 1983, v katerem je bilo ubitih od 1000 do 2000 nedolžnih šrilanških in indijskih Tamilcev, pa tudi preganjanja in poboji množice pristašev marksistično usmerjenih študentov ter njihovih simpatizerjev ali celo sorodnikov in prijateljev. V rekah, ki so odplavljale ustreljena trupla, je končalo neznano število ljudi, nekje med 10.000 in 60.000! Umore so z vednostjo in pristankom aktualne vlade izvajali pripadniki posebnih oddelkov smrti.

Šrilanka je država z drugim največjim številom pogrešanih oseb na svetu. Po poročanju delovne skupine Združenih narodov iz leta 1999 pogrešajo okrog 12.000 ljudi, ki so izginili, potem ko so jih aretirali pripadniki šrilanških varnostnih sil.

Šrilanko označujejo tudi kot totalitaristično državo, ki omejuje svobodo govora. Leta 2006 so v poročilu navedli številne politično motivirane umore. V nepojasnjenih razmerah je bilo ubitih več novinarjev in predstavnikov nepolitičnih humanitarnih organizacij, ki so nasprotovali vladnim stališčem in opozarjali na kršitve človekovih pravic. Vlado obtožujejo tudi političnega in vojaškega nasilja nad civilnim tamilskim prebivalstvom, zlasti tistim na vzhodu države. Prav tako so bila dokazana mučenja ter usmrtitve zajetih in priprtih Tamilcev.

Amnesty International in International Crisis Group sta znova pozvala k preiskavi dogajanja pred dokončnim zatrtjem tamilskega upora leta 2009. Po podatkih International Crisis Group, ki se sklicuje na lastno neodvisno preiskavo, je v zadnjih mesecih konflikta umrlo na desettisoče ljudi. Šrilanški vojaki naj bi v boju proti tamilskim upornikom streljali na vse, na civiliste, bolnišnično osebje in tudi humanitarne delavce. Razen tega šrilanška vlada tudi po letu dni od konca vojne v nekakšnih prehodnih taboriščih zadržuje okrog 10.000 Tamilcev, od katerih jih nekaj več kot 1300 uvršča med kriminalce.

vodnjakov. Kar tretjina vodnjakov ni zaščitena pred vdori odpadne fekalne vode. Večina gospodinjstev na podeželju tudi nima primerno urejenih stranišč. Najslabše razmere so na območjih plantaž z najrevnejšim kmečkim prebivalstvom.

Čeprav ima dostop do električne energije okrog tri četrtine gospodinjstev, se ta uporablja v glavnem le za razsvetlavo. Za kuhanje kar 82 % gospodinjstev še vedno uporablja drva. Življenjske razmere so izrazito slabe v ribiških vaseh in bivališčih plantažnih delavcev. Ti večinoma živijo v dolgih pločevinastih zgradbah, ki so pregrajene na 12 m² velike prostore, kjer se gnetejo posamezne družine, med katerimi jih kar 60 % nima dostopa do ustrezno kakovostne pitne vode.

Po uradnih podatkih statističnega urada iz leta 2007 živi pod pragom revščine, to je z manj kot dolarjem na dan, več kot 15 % oziroma 2.805.000 ljudi v 502.000 gospodinjstvih. To v primerjavi z letom 1991, ko je pod pragom revščine živel kar 26 % ljudi, pomeni občutno izboljšanje. Na podeželju se v skupino najrevnejšega prebivalstva uvršča precej več ljudi

kot v mestih. Največ revnih je med kmetijskimi delavci in njihovimi družinskimi člani na plantažah v Osrednji provinci, med katerimi vsak tretji živi pod pragom revščine.

Za večino novih predmestnih četrti je značilno priseljevanje revnega podeželskega prebivalstva in nastajanje barakarskih naselij, v katerih živi več kot polovica prebivalcev Kolomba. Po uradnih podatkih v tamkajšnjih 1506 slumih životari 66.022 družin. Barakarska naselja so začela nastajati že v času britanskega kolonializma. Največji priliv s podeželja je bil v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so si ljudje zaradi agrarne prenaseljenosti iskali zaposlitev v mestih.

Prebivalci barakarskih naselij nimajo dostopa do pitne vode in elektrike, njihova bivališča so sanitarno neurejena, brez stranišč in kanalizacije. Približno tretjina tamkajšnjih otrok je podhranjenih, 90 % dela zmožnih prebivalcev slumov je zaposlenih le občasno. Preživljajo se zlasti kot ulični prodajalci in občasni delavci v pristanišču.

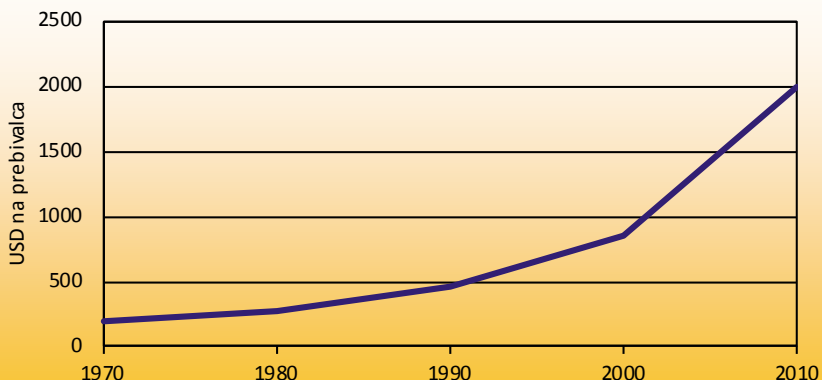
V predvolilnem času je šrilanška vlada obljubljala razne izboljšave. Tako so se v enem od najstarejših barakarskih naselij Vanathamulla v Kolombu, kjer živi 3500 družin, lotili izgradnje 15-nadstropne stanovanjske stavbe, kamor naj bi preselili dovršen del revnih priseljencev. Ti so morali plačati 25.000 rupij (320 USD) akontacije, čeprav kot priložnostni delavci ne zaslužijo niti 4000 rupij na mesec. Še preden so stolpnico dogradili, se je porušilo celotno prvo nadstropje. Za zdaj ni jasno, ali bo stolpnica sploh kdaj dobila stanovalce. Ljudje vedo le to, da bodo izgubili dragoceno zemljišče, na katerem trenutno živijo. Izkazalo se je namreč, da je zemljišče od mesta odkupil podjetnik, ki želi na mestu barakarskega naselja zgraditi nakupovalno središče.

GOSPODARSTVO

NAJPOMEMBNEJŠI GOSPODARSKI KAZALNIKI:	
Aktivno prebivalstvo leta 2009:	8.073.668 (37,5 %) (5.186.457 moških in 2.887.211 žensk)
Stopnja brezposelnosti leta 2009:	5,9 %
Kmetijstvo (delež BDP leta 2009; delež aktivnih leta 2008):	12,6 % BDP; 32,7 % aktivnih
Industrija in rudarstvo (delež BDP leta 2009; delež aktivnih leta 2008):	29,7 % BDP; 26,3 % aktivnih
Storitve (delež BDP leta 2009; delež aktivnih leta 2008):	57,7 % BDP; 41,0 % aktivnih
BDP (po kupni moči) leta 2009:	96,5 milijarde USD
BDP (nominalni) leta 2009:	42,2 milijarde USD
BDP (po kupni moči) na prebivalca leta 2009:	4485 USD
BDP (nominalni) na prebivalca:	1962 USD
Letna rast BDP leta 2009:	3,5 %
Stopnja inflacije leta 2009:	3,0 %
Delež prebivalstva pod mejo revščine leta 2008:	23,0 %
Državni proračun leta 2009 – dohodki:	6,3 milijarde USD
Državni proračun leta 2009 – izdatki:	10,4 milijarde USD
Višina zunanjega dolga kot delež BDP leta 2009:	41,3 %
Vrednost izvoza leta 2009:	7,1 milijarde USD
Vrednost uvoza leta 2009:	9,2 milijarde USD
Glavni izvozni artikli:	tekstil in oblačila, čaj in začimbe, dragulji – diamanti, safirji, smaragdi in rubini, kokosovi proizvodi, kavčuk in gumeni izdelki, ribe
Glavni izvozni partnerji leta 2009:	Združene države Amerike 20,6 %, Združeno kraljestvo 12,9 %, Italija 5,5 %, Nemčija 5,3 %, Indija 4,5 %
Glavni uvozni artikli:	tekstilna vlakna, mineralni proizvodi, nafta, hrana, strojna oprema, prometna sredstva
Glavni uvozni partnerji leta 2009:	Indija 20,7 %, Kitajska 13,5 %, Singapur 7,3 %, Iran 6,7 %, Južna Koreja 5,2 %

Glede na dosežen nominalni bruto domači proizvod (BDP) na prebivalca, ki je leta 2009 dosegel nekaj manj kot 2000 ameriških dolarjev (USD) na prebivalca, se Šrilanka uvršča med manj razvite države sveta. Kljub še vedno razmeroma skromnemu BDP na prebivalca,

RAST NOMINALNEGA BRUTO DOMAČEGA PROIZVODA NA PREBIVALCA V LETIH 1970–2010



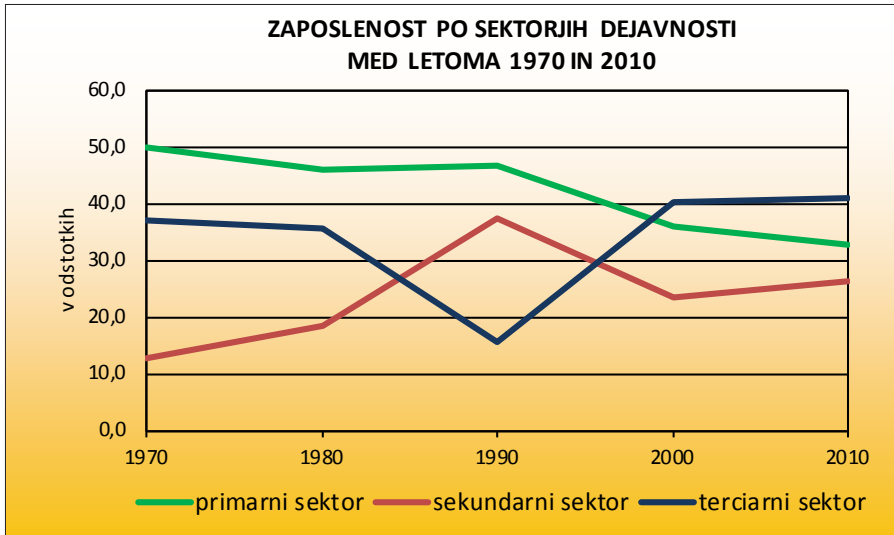
se ta v zadnjih dvajsetih letih ves čas povečuje s povprečno letno stopnjo 5 %: Zaradi svetovne gospodarske krize se je leta 2009 rast zmanjšala na manj kot 4 %.

Glede na deleže zaposlenih v posameznih sektorjih gospodarstva ima še vedno velik pomen kmetijstvo, saj je v njem zaposlena skoraj tretjina (32,7 %) aktivnega prebivalstva. Še več delovno aktivnih je zaposlenih v terciarnih oziroma storitvenih dejavnostih (41 %), preostalo dobro četrtino (26,3 %) pa zaposluje sekundarni oziroma proizvodni sektor, zlasti tekstilna in oblačilna industrija.

Do leta 1996 se je gospodarska podoba Šrilanke močno spremenila. Zaradi prestrukturiranja gospodarstva je država iz značilne kmetijske usmerjenosti najprej prešla v industrijsko razvojno fazo, ki se je končala s prevlado storitvenih dejavnosti. Najpomembnejše gospodarske panoge so tekstilna, oblačilna in živilska industrija, gradbeništvo, draguljarstvo, trgovina, promet, telekomunikacije, turizem, zavarovalništvo in bančništvo.

Kavčuk, čaj, kokosovi orehi in začimbe so še leta 1970 prispevali kar 93 % vrednosti izvoza, leta 1996 pa le še 20 %. Nazadovanje je posledica industrializacije ter hitro rastočega izvoza tekstilnih izdelkov in oblačil, ki prispevajo 63 % vrednosti celotnega izvoza. Dobra tretjina vrednosti izvoza je namenjena v Združene države Amerike in Združeno kraljestvo, ki sta najpomembnejša uvoznika industrijskih (zlasti tekstilnih) izdelkov in surovin (čaj, kavčuk). Pomembni uvozniki šrilanškega blaga so še Italija, Nemčija, Belgija in Indija.

Leta 2009 je Šrilanka izvozila za dobrih 7 milijard ameriških dolarjev blaga in storitev, vrednost uvoženih blaga in storitev pa je krepko preseгла 9 milijard dolarjev. Primanjkljaj so deloma pokrili s prihranki šrilanških delavcev na začasnem delu v tujini, za pokritje preostalega deficita pa so se morali dodatno zadolžiti z najemanjem tujih posojil, zato se je zunanji dolg še povečal. V tujini, zlasti z nafto in zemeljskim plinom bogatih državah Arab-



skega polotoka, je zaposlenih kar milijon in pol Šrilančanov, ki vsako leto pošljejo domov okrog tri milijarde dolarjev.

Gospodarstvo Šrilanke od osamosvojitve leta 1948 doživlja vzpone in padce, na katere vplivajo tako notranje- in zunanjepolitični razlogi kot naravne razmere. Leta 1977 so v državi opustili socialistično gospodarsko ureditev s poudarkom na državnem nadzoru, ki je ovirala gospodarsko rast v državi. Kljub temu so takrat dosegli velike uspehe pri opismenjevanju, izboljšali so zdravstveno varstvo in ženskam omogočili uveljavitev v gospodarskem ter političnem življenju, kar je ob ekonomskih reformah po letu 1977 pospešilo gospodarski razvoj. Tega je kljub liberalizaciji gospodarstva upočasnila 26 let trajajoča vojna med vladnimi silami in tamilskimi uporniki, za katero so porabili okrog 20 % proračunskih sredstev. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so šrilanško družbo močno pretresli še upori marksističnih skupin JVP (Janatha Vimukthi Peramuna), ki jih je vlada krvavo zadušila.

Zahvaljujoč tujim naložbam in privatizaciji je država v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja kljub vojni beležila povprečno petodstotno letno rast bruto domačega proizvoda, ki pa ni bila konstantna, saj so se izmenjevali vzponi in padci. Leta 1996 je šrilanško gospodarstvo močno prizadela suša. Znova so se okrepili spopadi, ki so izbruhnili po kršitvi šibkega premirja med sovražnima stranema, kar je zmanjšalo gospodarsko rast na vsega 3,8 %. Z vzpostavitvijo krhkega premirja in uvedbo novih gospodarskih reform, s katerimi so vzpostavili tržne odnose v kmetijstvu in finančnem sektorju, so začasno zaustavili skromno gospodarsko rast.

Toda že leta 2001 so se gospodarske razmere še bolj zaostrele in ugotovljena je bila celo negativna rast (-1,4 %) BDP. Dolg države je presegel letno vrednost bruto domačega proi-

zvoda in država se je znašla pred bankrotom. Tudi tokrat so na stanje gospodarstva vplivali nadaljevanje sovražnosti ter uspešno izvedeni teroristični napadi Tamilskih tigrov na civilne in vojaške cilje, storjene pa so bile tudi napake v gospodarski politiki. Sledila je zamenjava vlade, ki je nadaljevala z ekonomskimi in političnimi reformami. Nadaljevala so se mirovna pogajanja, zato je vlada lahko omejila izdatke za obrambo in zmanjšala javni dolg.

Država se je povsem umaknila iz gospodarstva, znižale so se obrestne mere in ponovno so se pojavili tuji investitorji. Tuja posojila so omogočila razvoj zasebnega sektorja in okreplila storitvene dejavnosti. Napore vlade za stabilizacijo gospodarskega položaja je tokrat ogrozila še naravna katastrofa. Decembra 2004 je obale Šrilanke opustošil cunami, ki je terjal 32.000 žrtev in več kot 400.000 ljudi je ostalo brez domov. Ocenjena škoda je preseгла milijardo dolarjev.

Po letu 2005 je vladna prizadevanja izničil vnovični izbruh vojaških spopadov na severu države, zato so se spet povečali izdatki za vojsko. Nasilje in kaos v političnem življenju sta spet zaustavila dotok tujega kapitala, kar je skupaj z rastjo cen uvožene nafte leta 2006 povzročilo dvajsetodstotno inflacijo. Kljub temu se je rast BDP nadaljevala in je tega leta dosegla 7,7 %.

Svetovna gospodarska kriza, ki je sledila, je k sreči sovpadla s končanjem skoraj tri desetletja trajajoče vojne leta 2009. Mir je odprl pot obnovitvenim in razvojnim načrtom, ki jih je Mednarodni denarni sklad (IMF) podprl z 2,5 milijarde USD posojila. Konec vojne in posojilo IMF sta opogumila tuje vlagatelje, čeprav se je država znašla na robu bankrota.

Po dveletni več kot šestodstotni gospodarski rasti se je ta leta 2009 zmanjšala na 3,5 %, kar je za leto viška svetovne gospodarske krize optimistična napoved za prihodnost. Vse kaže, da se bo BDP leta 2010 povečal za kar 7 %. A država ostaja (pre)zadolžena. Javni dolg znaša 86 % BDP, zunanji dolg 41,3 % BDP, država pa še vedno beleži velik proračunski primanjkljaj in ima preveliko število zaposlenih v javnem sektorju.

Predsednik države in nekdanji predsednik vlade Mahinda Rajapaksa želi obdržati lastništvo nad strateškimi panogami in objekti, kot so državne banke, infrastruktura (letališča, pristanišča) in elektrogospodarstvo. Ob tem si prizadeva okrepiti majhna in srednje velika podjetja, podpira tudi posodabljanje kmetijstva. Z izvajanjem velikopoteznih načrtov v posodabljanju infrastrukture ter gradnjo cest in pristanišč želi povečati tudi zaposlenost. Žal še vedno narašča zaposlovanje v javnem sektorju.

Uspešnost države bo odvisna zlasti od politične stabilnosti, spoštovanja političnih in človekovih pravic ter čim trdnjšega miru, brez katerih bodo vsa prizadevanja za napredek izpuhtela v nič. Ohraniti bo morala okrog 5-odstotno rast BDP, vrednost tujih investicij vsaj v višini 30 % BDP, zmanjšati brezposelnost in revščino. Razvite države, zlasti članice Evropske zveze, nadaljnje gospodarsko sodelovanje in brezcarinski uvoz pogojujejo s spoštovanjem človekovih pravic, ki pa jih šrilanške oblasti tudi po zmagi nad tamilskimi uporniki še vedno kršijo.

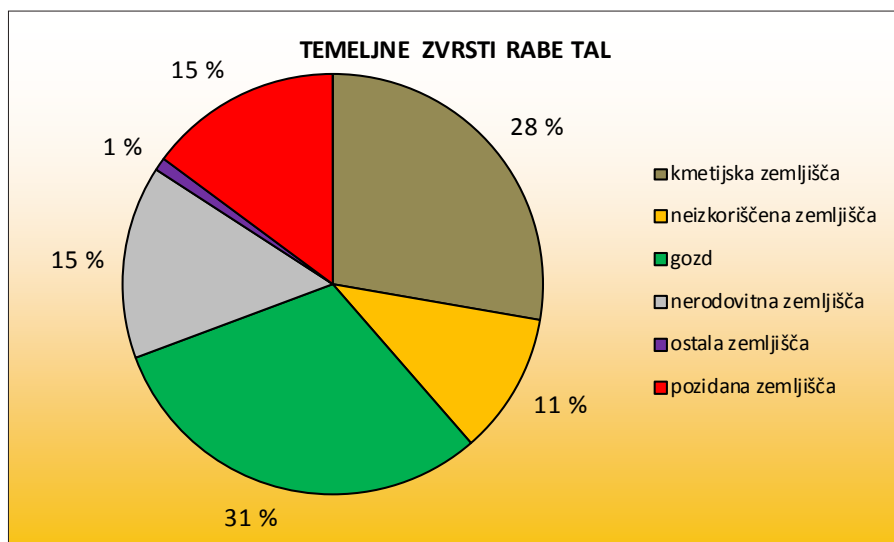
Šrilanško gospodarstvo je torej v veliki meri odvisno od denarne pomoči iz tujine. V prvem desetletju 21. stoletja je država poleg že omenjenega posojila Mednarodni denarnega sklada prejela tudi denarno pomoč Azijske banke za razvoj in Japonske v višini 1,4 mili-

jarde USD. Poleg neposredne denarne pomoči prejema tudi posredno denarno pomoč pri izvajanju različnih gospodarskih projektov. Tako je na primer Iran s 450 milijoni USD podprl realizacijo namakalnega sistema na reki Oya ter izgradnjo infrastrukturnega omrežja. Iranci kreditirajo tudi 700 milijonov USD vreden letni uvoz iranske nafte in posodabljanje edine šrilanške rafinerije. V pomoč se je vključila tudi Kitajska. Kitajci gradijo novo trgovsko pristanišče v Hambantoti na jugu otoka. Za na videz nesebično pomočjo se skrivajo različni politični in gospodarski interesi, ki jih spremljajo skrivni dogovori. V zadnjih letih so Kitajci kljub embargu na uvoz orožja šrilanško vojsko temeljito oskrbeli s težkim in lahkim orožjem, s katerim so šrilanške sile v zadnjih bojih s tamilskimi uporniki dosegle odločilno premoč in zmago. Iranska pomoč je morda povezana z novicami, da so v severnem delu šelfnega morja znotraj šrilanških ozemeljskih voda odkrili nahajališča nafte; pri njenem črpanju bo Šrilanka potrebovala tujo pomoč tako v znanju kot tehnologiji.

Kmetijstvo

Čeprav se Šrilanka postopoma industrializira in globalizira, ima kmetijstvo še vedno velik gospodarski pomen. Ustvarja osmino bruto domačega proizvoda in preživlja skoraj tretjino aktivnega prebivalstva. Poglavitni obliki kmetovanja sta tržno plantažno in samookrbrno intenzivno kmetijstvo, s katerim se še vedno preživlja skoraj dva milijona družin. Delež kmetijskih zemljišč se postopoma povečuje zlasti na račun gozda.

Raznovrstne razmere za kmetovanje se zrcalijo tudi v rabi tal. Razlike v reliefnih, podnebnih, pedoloških in hidroloških značilnostih so povzročile nastanek treh temeljnih agro-



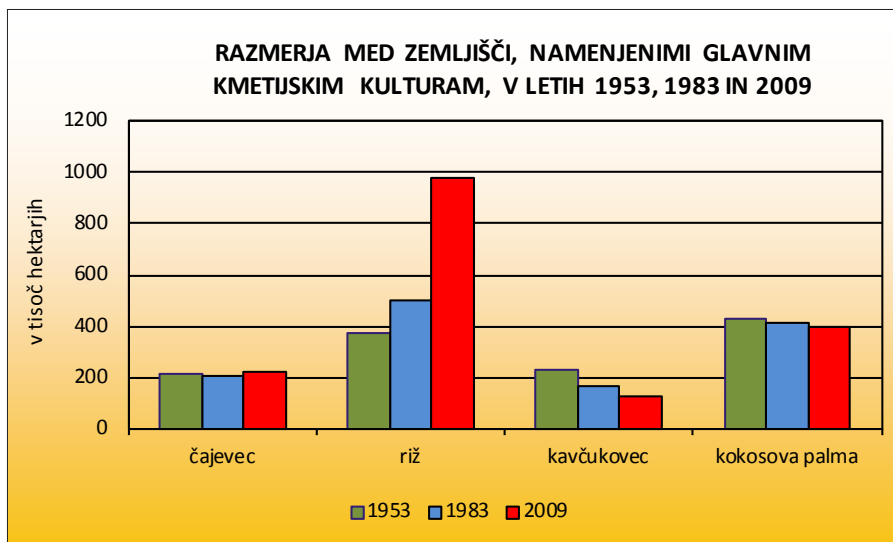


Kljub postopnemu uveljavljanju kmetijske mehanizacije večino kmetijskih del še vedno opravijo ročno in s pomočjo udomačenih vodnih bivolov. Foto: Matjaž Napokoj.

ekoloških con. Prvo predstavlja dobro namočeno hribovito in planotasto jugozahodno območje otoka, ki je gosto poseljeno in na njem prevladuje intenzivna zemljiška raba s prevlado tržno usmerjenega plantažnega kmetijstva. Druga agroekološka cona obsega severni in vzhodni bolj ravninski in bolj sušni del otoka s prevlado samooskrbnega kmetijstva. V njej se izvajajo obsežni namakalni projekti, med njimi tudi projekt na najdaljši reki Mahaweli, ki omogočajo načrtno naseljevanje na prej redko poseljenih območjih. Med sušno in vlažno cono je na obrobju Osrednjega višavja prehodna hribovita in gričevnata pokrajina z nadmorsko višino od 300 do 900 m, gosto poselitvijo in intenzivnim samooskrbnim kmetijstvom v rečnih dolinah.

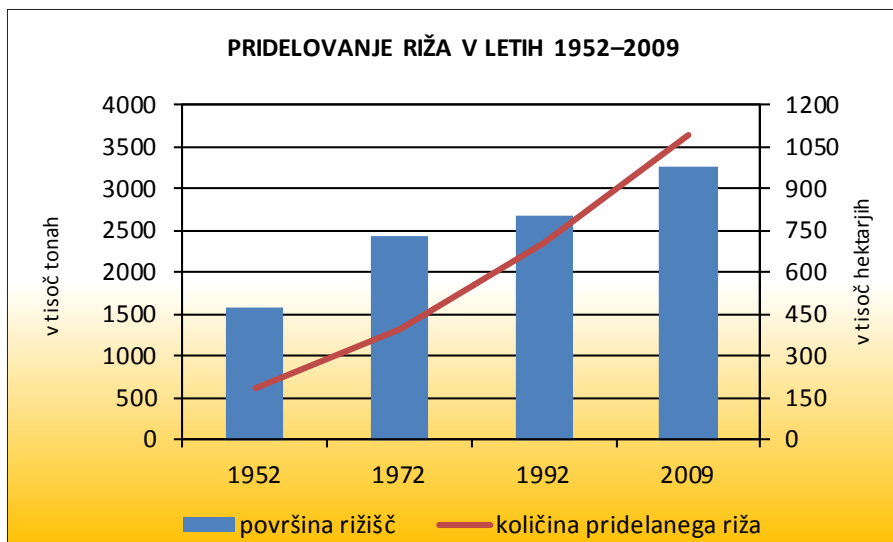
Glede na razpoložljivost vode sta se v teh conah izoblikovala dva tradicionalna tipa poljedelstva – sušno in vlažno. Sušno je tradicionalno temeljilo na požigalništvu, s katerim so pridobivali obdelovalna zemljišča. To ekstenzivno selilno poljedelstvo, imenovano *čena*, je dandanes že zelo redko, saj ga je izpodrinilo ustaljeno poljedelstvo s stalno obdelanimi zemljišči.

Pred nastankom prvih plantaž je na otoku prevladoval značilen vzorec kmetijske pridelave. Na dnu dolin in poplavnih ravníc so v vodnih bazenih, tako imenovanih *padijih*, pridelovali riž. Okrog rižišč so bili stalno obdelani vrtovi vaščanov in zemljišča, zasajena s sadnim drevjem, ki so prehajala v gozdove. Gozdnate predele so postopno izsekavali in



požigali, na novo pridobljena zemljišča pa namenili pridelovanju povrtnine in prosa ter paši živine. Leta 1840 so si Britanci prilastili vse gozdove in jih potem prodajali vsem, ki so jih bili pripravljene spremeniti v plantaže kulturnih rastlin, namenjenih izvozu, s katerim so želeli utrditi kolonialno gospodarstvo. Sprva so bili kupci le britanski državljani, ob koncu 19. stoletja pa so se jim pridružili posamezni domačini. Najprej so uredili plantaže za pridelavo kave in kokosovih orehov. Pozneje je kavo nadomestilo plantažno pridelovanje čaja. Da bi zagotovili vodo za namakanje v nižavju, so zasadili plantaže kavčuka. Vse tri plantažne kulture so bile do sredine 20. stoletja temelj šrilanškega gospodarstva. Pomen drugih plantažnih kultur se je povečal šele po letu 1970. Kljub temu je pridelava kavčuka, čaja in kokosovih orehov po pomenu še vedno daleč pred pridelavo sladkorja, kakava, tobaka, ananasa in raznih začimb, kot so cimet, poper, kardamon, vanilja, nageljnovc žbice in druge.

V vlažnem hribovitem osrčju otoka je plantažno kmetijstvo postopoma povsem izpodrinilo tradicionalne oblike kmetovanja. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so zaradi vladnih prizadevanj po samozadostnosti v pridelavi riža kmetijsko pridelavo pričeli usmerjati na slabo izkoriščena in redko poseljena območja v severnem delu osrednjega dela otoka. Pri tem so se spopadli s pomanjkanjem vode in delovne sile, medtem ko so nevarno malarijo uspešno zatrli že sredi 20. stoletja. Z izvajanjem namakalnih projektov so semkaj po letu 1980 uspešno preselili številne kmete iz prenaseljenega jugozahodnega dela otoka. S povečanjem površine kmetijskih zemljišč so pokrili domače potrebe po rižu. Istočasno se je zmanjševala površina zemljišč, namenjenih pridelavi kavčuka in čaja. Neposredno po osamosvojitvi plantaž niso obnavljali, saj so se v negotovih razmerah lastniki izogibali tveganih naložb. Po nacionalizaciji plantaž so padle cene na svetovnem trgu,



država pa za njihovo obnovo ni imela ne sredstev ne sadik, zato so jih dobršen del opustili. Kljub poznejši privatizaciji lastništvo zemljišč ni povsem definirano. Formalno je država še vedno lastnica od 70 do 80 % zemljišč, ki pa so dejansko v posesti oziroma zakupu domačih družb in zasebnikov, pa tudi velikih tujih družb, ki so zaradi slabega poslovanja državnih družb po nacionalizaciji zakupile pravice do njihovega dolgoletnega izkoriščanja.

Za prehrano prebivalstva je torej najpomembnejše pridelovanje riža; z njim se ukvarja okrog petina prebivalcev Šrilanke. Riževim poljem je namenjenih 997.000 ha zemljišč, ki so razpršena po vsem otoku, največ pa jih je v rečnih dolinah in na poplavnih ravninah, kjer je na razpolago dovolj vode za namakanje. Zemljišča, namenjena pridelavi riža, so se po osamosvojitvi države podvojila, pridelava pa se je v tem času povečala za kar šestkrat. V zadnjih letih dosega povprečni donos od 35 do 38 centov na hektar. Na Šrilanki pridelajo 3,6 milijona ton riža na leto oziroma 0,5 % od celotnega svetovnega pridelka, s čimer v celoti pokrivajo domače potrebe.

Večino novih riževih polj so pridobili z obsežnimi namakalnimi projekti. Samo z udeležanjem projekta na reki Mahaweli so pridobili 92.000 ha obdelovalnih zemljišč za pridelavo riža. Večino potrebnih opravil še vedno opravijo ročno. Na večanje pridelka vpliva tudi uporaba novih hibridnih sort. Te so manj odporne od tradicionalnih, zahtevajo dognojevanje z dragimi umetnimi gnojili in več zaščitnih sredstev, zato se mnogi kmetje vračajo k uporabi tradicionalnih sort. Na otoku imajo eno ali dve žetvi na leto, kar je odvisno od razpoložljivih vodnih virov. Na vlažnih območjih in povsod, kjer je možno umetno namakanje, sta dve žetvi, drugod le ena. V sušnejšem obdobju med septembrom in marcem opravijo tako imenovano veliko ali *maha* žetev, ki prispeva skoraj dve tretjini letnega pridelka. Riž posadijo med avgustom in oktobrom, požanjejo pa ga od pet do šest mesecev



Na vlažnih ravninah se pravilno oblikovane parcele rižišč prepletajo z nasadi kokosovih palm. Foto: Krištof Kranjc.



Riževe terase, ki so oblikovno prilagojene konturam pobočij, na Šrilanki niso tako pogoste kot v nekaterih drugih deželah južne in jugovzhodne Azije. Foto: Matjaž Napokoj.

pozneje. Drugo, tako imenovano majhno žetev imenujejo *jala* (izvorno *yala*). Takrat požeti riž posadijo aprila ali maja, to je na začetku poletnega monsuna, in požanjejo štiri do pet mesecev pozneje. V tem času pospravijo dobro tretjino letnega pridelka.

Preglednica 9: Letni pridelek riža in pokritost domačih potreb po njem v letih 1995–2006 (izračun temelji na povprečni letni porabi 104 kg na osebo).

leto	pridelek (milijonov ton)	pokritost potreb (%)
1995	2,81	94
1997	2,24	79
1999	2,86	94
2001	2,70	90
2003	3,07	97
2006	3,34	100

Vir: Agriculture and Environmental Statistics 2009.

Riž

Riž je ena najpomembnejših prehranskih rastlin na svetu, saj jo gojijo v več kot sto državah sveta. Ocenjujejo, da je od njega odvisna polovica človeštva. Zato niti ni čudno, da v nekaterih jezikih ne poznajo razlike med izrazoma »jesti« in »jesti riž«, v sanskrtu pa riž imenujejo tudi ohranjevalec človeštva.

V svetovnem merilu pridelavi riža namenjajo okrog 145 milijonov hektarjev zemljišč. Rastlina najbolje uspeva na območjih z visokimi temperaturami in precejšnjo količino vlage. Najugodnejše razmere so na območjih s tropskim in monsunskim podnebjem ter v dolinah in deltah nekaterih rek. Azijski kmetje pridelajo tri četrtine riža na svetu. Vodilni državi sta Kitajska in Indija, ki prispevata več kot pol svetovnega pridelka. Pomembne proizvajalke so tudi države Bangladeš, Mjanmar, Indonezija, Japonska, Tajska in Vietnam. Riž gojijo tudi v desetih evropskih državah. Zanimivo je, da skoraj ves pridelek pojedjo v matičnih državah, le 5 % je namenjenega mednarodni trgovini. Glavne svetovne izvoznice riža so Tajska, Pakistan, Kitajska in Združene države Amerike. Združene države izvozijo kar 40 % pridelanega riža.

Domnevajo, da divji riž izhaja iz jugovzhodne Azije. Arheologi so našli najstarejše dokaze o gojenju riža na jugu Kitajske ter na severu Tajske, Laosa in Vietnama. Od tam se je pred približno 7000 leti razširil po drugih delih Kitajske, na Japonsko, v Korejo, Indonezijo in Indijo. Okrog leta 300 pr. n. št. so ga poznali tudi v Perziji in Siriji.

Kot prvi Evropejci so prišli v stik z rižem grški vojaki, ki so leta 320 pr. n. št. spremljali Aleksandra Velikega na pohodu v Indijo. V Evropi so ga začeli gojiti okrog leta 700, ko so ga na Pirenejski polotok prinesli Mavri. Iz Španije so ga prenesli v Italijo in v nekaj stoletjih se je razširil proti jugovzhodni Evropi. Španski osvajalci so ga na svojih potovanjih v 15. in 16. stoletju zanesli v Srednjo in Južno Ameriko, medtem ko je v Severno Ameriko prispel v 17. stoletju.

Najpomembnejši korak pri gojenju riža je bil storjen v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so vladni uradi in zasebne fundacije ustanovile Mednarodni inštitut za raziskovanje riža na Filipinih. Prizadevanja tega inštituta se uvrščajo med največje dosežke tako imenovane zelene revolucije. Njegovi raziskovalci so uspeli razviti nove vrste

riža, katerih pridelek je občutno izdatnejši. Mnoge stare vrste riža so namreč zrasle tako visoko, da so se stebela zlomila, klasje pa poškodovalo, še preden je dozorelo zrnje, kar je zmanjševalo pridelek. Skušali so razviti tudi vrste riža, ki bi bile odpornejše na bolezni in bi za rast potrebovale manj vode. Raziskovalci so s križanjem ustvarili nekaj vrst hibridnega riža, vendar se kmetovalci zanj neradi odločajo, saj je zelo občutljiv, zahteva več dela ter uporabo umetnih gnojil in sredstev za varstvo rastlin.

Riž spada v družino trav (Poaceae, tudi Graminae), v posebni poddružini trav (Oryzoideae) pa je poleg rodu *Oryza* še enajst rodov. Znanstveniki so identificirali približno 20 vrst riža, danes pa pridelovalci riža po svetu gojijo predvsem azijski riž (*Oryza sativa*) in afriški riž (*Oryza glaberrima*). Afriški riž gojijo predvsem v zahodni Afriki, sicer pa tudi večino afriške pridelave predstavlja azijski riž, ki se deli na prevladujoče skupine *Indica*, *Japonica* in *Javanica*. Prvo vrsto gojijo v Indiji in na drugih tropskih območjih, drugo v hladnejših delih Azije (deli Japonske, Kitajske, Korejskega polotoka), pa tudi v Evropi, Severni Ameriki in Avstraliji. Tretjo vrsto gojijo predvsem v Indoneziji.

Pridelovalci razvrščajo riž glede na dolžino zrn. Razlikujejo kratkozrnati riž z zrnji, dolgimi do 5 mm, srednjezrnatega z zrnji dolžine 5 in 6 mm ter dolgozrnatega z zrnji, daljšimi od 6 mm. Dolgozrnati

riž vsebuje več amiloze, ki pri kuhanju preprečuje lepljenje zrn, zato je riž na videz suh.

Srednjezrnati in kratkozrnati riž vsebujeta manj amiloze, zato zrna vpijejo več vode, kuhan riž pa je lepljivejši.

Dolgozrnate vrste riža uspevajo zlasti v tropskem pasu, v zmernejših podnebnih pa gojijo predvsem srednjezrnate in kratkozrnate vrste.

Po načinu gojenja riža razlikujemo nižinski ali vodni riž in gorski ali suhi riž. Nižinski uspeva v nižinskih pokrajinah, kjer pridelovalci polja poplavi-jo. Nastale vodne bazene imenujejo padi (angleško paddy). Polja pravilnih oblik so obdana z zemeljskimi nasipi.

Padiji so tudi namakana rižišča na terasiranih pobočjih, kjer se voda med terasami od najvišje proti najnižji pretaka po načelu težnosti. Z namakanjem pridelajo večino riža tako na Šrilanki kot drugod po svetu. Gorski riž prispeva le okrog 4 % celotne svetovne količine pridelanega riža. Gojijo ga zlasti v goratih predelih južne in jugovzhodne Azije, povsod tam, kjer ni dovolj vlage za pridelovanje riža na namakanih zemljiščih. Ker sadike zasadijo v nepoplavljena tla, ki jim praviloma primanjkuje tako hranilnih snovi kot vlažnosti v rastni dobi, je pridelek dokaj skromen.

Riževo bilko sestavljajo korenine, stebela, listi in lati. Koreninski sistem je razvejen, da daje visokim stebлом dovolj stabilno oporo. Vse enokalčnice imajo šopaste korenine. Iz enega koreninskega sistema požene več stebel. Vsako steblo ima najmanj pet do šest kolenc, iz katerih poganjajo dolgi ozki listi. Na vrhu stebela se razvije klas. Steblo zraste



Zrel riž tik pred žetvijo. Foto: Drago Kladnik.

do 180 cm visoko in nosi do 30 cm dolg lat, v katerem je od 60 do 150 zrn. Riževo zrno je veliko do 10 mm. Njegov notranji del sestavljata seme in kalček, ki sta obdana s skupno semensko kožico. Pri obdelavi kalček in semensko kožico odstranijo, ostanek zrna (seme) pa je namenjen prehrani. Iz semena s kalčkom bi lahko vzgojili novo rastlino. Celotno zrno obdaja pleva, ki ni užitna, zato jo oluščijo.

Za gojenje riža so značilni štirje koraki: priprava tal in sadik, sajenje riža, nadzor rasti in žetev. V manj razvitih državah opravijo večino dela ročno ali s preprosto mehanizacijo. Uporabljajo malo gnojil in zaščitnih sredstev.

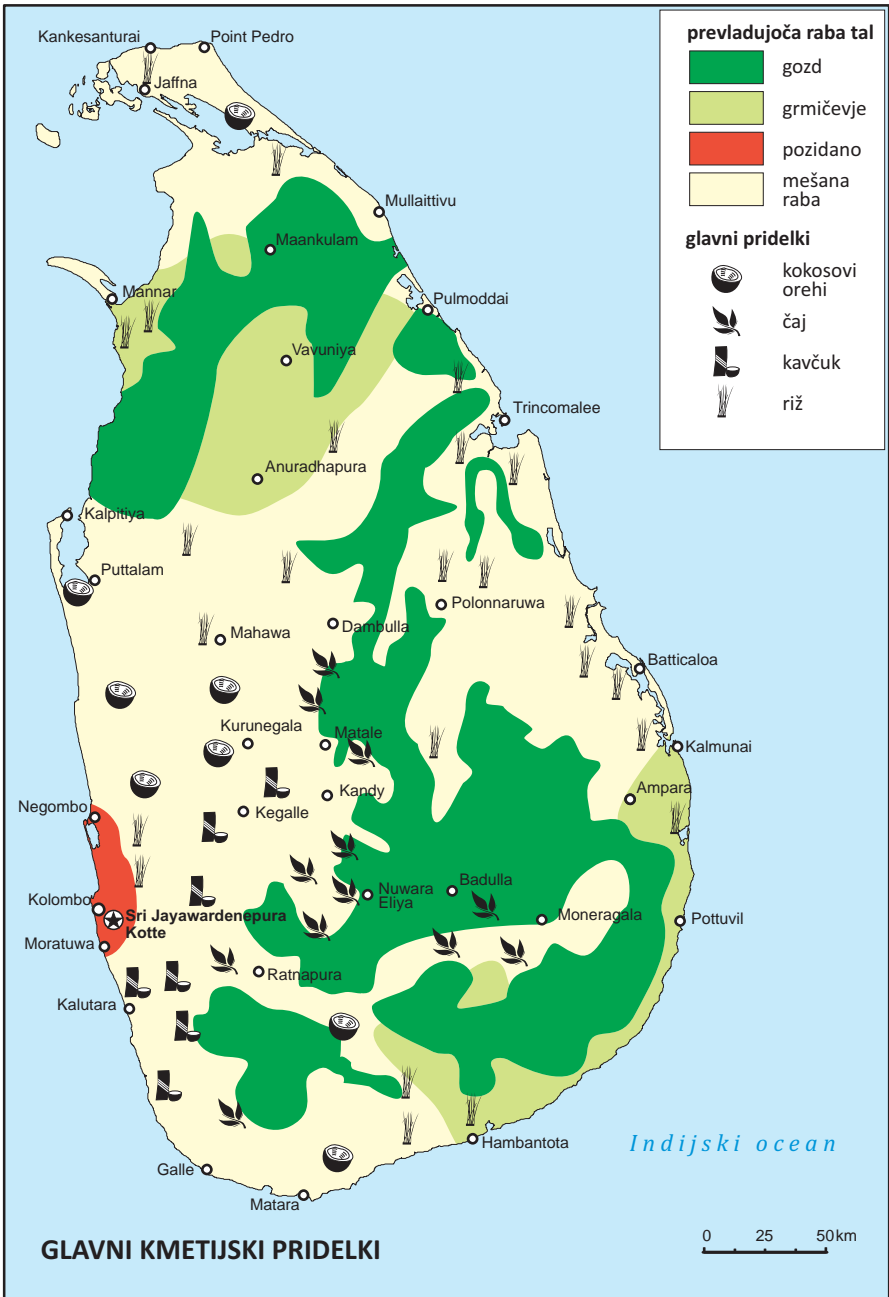
Riž najbolje raste na poljih, prekritih s stoječo vodo. Med posameznimi padji so naspri z odprtini, ki omogočajo pretakanje vode na sosednja ali nižja polja. Polja pred žetvijo izsušijo in po njej na njih ostanejo strnišča. Prvi korak pri pripravi polj za naslednjo letino riža je poplavitvev strnišč. Ob tem iz prej zbite prsti nastane rahla blatna zmes, prekrita s približno 15 cm vode. Ko se prst dovolj zmehča, strnišča preorjejo. V azijskih deželah polja orjejo s preprostimi plugi, ki jih vlečejo vodni bivoli, ali s preprostimi traktorji, ponekod tudi z motokultivatorji.

Na delu poplavljenega polja posejejo riž, saj večina kmetov sama vzgaja riževe sadike. Zemljišča za vzgojo sadik prepoznamo po tem, da je porasel le del bazena in po neobičajno veliki gostoti mladih riževih bilk. Riževo seme vzkali, ko je več dni izpostavljeno visoki temperaturi in veliki količini vlage. Prvi poganjki se pojavijo pet do deset dni po začetku kaljenja. Pri nekaterih vrstah riža iz enega semena požene tudi 50 poganjkov, pri večini vrst pa bistveno manj.

Sadike, ki so jih kmetje vzgojili sami, po dveh do treh tednih izpulijo in presadijo na preorana in poplavljena polja. Tradicionalno sajenje riža poteka ročno. Šopki presajenih sadik so med seboj oddaljeni od 10 do 20 cm. Sadilec hkrati sadi šest vrst šopkov, dve pri levi nogi, dve v sredini in dve pri desni nogi, pomika pa se zadenjsko, da ne pohodi že zasajenega riža. Ko pride do roba polja, se vrne na drugo stran in ponovno začne saditi po šest vrst.

Po presaditvi riža ostanejo polja poplavljena s 5 do 20 cm vode vse do nekaj tednov pred žetvijo. Starejše vrste riža, ki krepko presega višino meter in pol, se zelo rade lomijo. Zato so agronomi sčasoma vzgojili novejše vrste, ki dosežejo le višino od 80 do 100 cm. Kratka stebila so bolj odporna, zato se na poljih osuje manj latov. V času zorenja je glavna skrb kmetovalcev varovanje rižišč pred pticami, na Šrilanki tudi pred sloni. Dva do tri tedne pred žetvijo kmetje poskrbijo za osušitev polj. Ko riž dozori, postanejo polja zlatorumena. To se zgodi v 110 do 180 dneh po presaditvi. Riž je najprimernejši za žetev, ko je v zrnu od 18 do 25 % vlage. V manj razvitih državah žanjejo ročno. Riž povežejo v šope, ki jih sušijo na soncu. Šope morajo večkrat obrniti, da se dobro posušijo, sicer bi riž lahko začel plesniti. Omlatijo ga šele pozneje. Dobro posušena riževa zrna zatem oluščijo in s tem odstranijo pleve, nato obrusijo ter odstranijo semensko kožico in kalček. Nazadnje ga s poliranjem očistijo.

Riž večini azijskega prebivalstva vsakodnevno zagotavlja polovico kalorične vrednosti hrane. Je odličen vir ogljikovih hidratov, ki telo oskrbujejo z energijo. Čeprav vsebuje malo proteinov, lahko postane njihov pomemben vir, če ga jemo v izdatnih količinah. Riž vsebuje majhne količine B vitaminov (niacina, riboflavina, tiamina) in mineralov, kot so železo, fosfor, soda. Vsebuje malo maščob in je enostavno prebavljiv. Kjer je poglaviti vir prehrane, se pogosto pojavlja bolezen beriberi, ki je posledica pomanjkanja tiamina. Rjavi riž ima odstranjeno plevo, ne pa tudi semenske kožice, ki vsebuje največ vitaminov in mineralov, zato je ta riž bolj hranljiv.



Plantažno kmetijstvo: Med tržnimi kulturnimi rastlinami je najpomembnejša pridelava čaja, kavčuka in kokosovih orehov. Za plantažno kmetijstvo je značilno, da zavzema velike sklenjene površine monokultur, zaposluje veliko število poceni delovne sile, je izvozno usmerjeno in večinoma pod vplivom velikih multinacionalnih družb.

Prve plantaže kokosove palme so zasadili že v 13. stoletju, čajevca in kavčukoveca pa so prinesli šele v drugi polovici 19. stoletja, v obdobju britanskega kolonialnega gospodarstva. Zemljišča, namenjena posameznim kulturnim rastlinam, so razporejena v značilne agrokološke cone vlažnejšega jugozahodnega dela otoka. Medtem ko so s čajevcem zasadili zlasti več kot 600 m visoke planote in hribovja v Osrednjem višavju, so plantaže kavču-

Preglednica 10: Nekatere značilnosti pridelave čaja, kavčuka in kokosovih orehov.

pridelek	čaj	kavčuk	kokos
rastlina	čajevca (<i>Camellia sinensis</i>)	kavčukovec (<i>Hevea brasiliensis</i>)	kokosova palma (<i>Cocos nucifera</i>)
izvirno območje	Asam	Brazilijska	Indijska podcelina
lastnosti rastline	vednozeleni grmovnik, visoka od 5 do 6 m	do 25 m visoko tropsko listnato drevo z gosto krošnjo	do 30 m visoko drevo z velikimi pernatimi listi
prve plantaže	leta 1867	leta 1876	13. stoletje
glavna rastišča	namočena pobočja z dobrim odvodnjavanjem, nad 600 m nadmorske višine	predgorje, pod 400 m nadmorske višine z več kot 2000 mm padavinami na leto	nižavja s 1500 do 2000 mm padavinami na leto
območja plantaž	planote v Osrednjem višavju (Hatton, hribovje Knuckles)	jugozahodni del otoka (Kalutara–Kolombo– Kegalle)	doline in nižavja na zahodu otoka (S in SV od Kolomba)
produktivna doba rastline	100 let	40 let	do 60 let
število rastlin na hektar	12.500 grmov	500 dreves	200 dreves
letni pridelek na hektar	830 kg	714 kg	6500 orehov
celotna pridelana količina leta 2009	290.000 ton	137.000 ton	2,2 milijona ton
zasajena površina leta 2009	221.969 ha	124.000 ha	394.836 ha
stroški pridelave leta 2009	269 rupij/kg	1356 rupij/kg	9 rupij/oreh
število potrebnih delavcev na hektar	5	1	0,25
količina uporabljenih mineralnih gnojil	120.000 ton	15.000 ton	34.000 ton
delež domače porabe	10 %	33 %	64 %
delež v vrednosti BDP	2,3 %	0,8 %	2,1 %
delež v vrednosti izvoza	15 %	0,5 %	1 %

Vir: Agriculture and Environmental Statistics 2009.



Nasad kavčukovca na jugozahodu Šrilanke. Foto: Matjaž Napokoj.

kovca na nadmorski višini pod 400 m v bolj namočenem jugozahodnem delu otoka, plantaže kokosove palme pa v nižinskem pasu zahodnega dela otoka, severno in severovzhodno od Kolomba.

Po deležih svetovne pridelave teh kultur se Šrilanka uvršča med prvih deset držav na svetu. Na otoku pridelajo skoraj 300.000 ton čaja ali 8 % svetovne pridelave, kar uvršča Šrilanko v svetovnem merilu na četrto mesto. Več ga pridelajo le na Kitajskem, v Indiji in Keniji. Na Šrilanki pridelajo 2,2 milijona ton kokosovih orehov ali 4 % svetovne količine. S tem je Šrilanka za Filipini, Indonezijo, Indijo in Brazilijo na petem mestu. V pridelavi kavčuka je s 137.000 tonami oziroma 1,5 % svetovnega pridelka na sedmem mestu. Kar 90 % kavčuka pridelajo v državah jugovzhodne Azije.

Kavčukovec (*Hevea brasiliensis*) je tropsko drevo iz družine mlečkovk (Euphorbiaceae). Prvo plantažo kavčukovca na Šrilanki so leta 1876 zasadili britanski kolonialisti. Gospodarski pomen drevesa je povezan z lateksom, belim drevesnim sokom, iz katerega z vulkanizacijo pridobijo mehko ali trdo gumo. Ker je kavčukovec prvotno rasel le v njegovi domovini Braziliji, si je ta prilastila monopol nad pridobivanjem gume. Britanci so njegove sadike večkrat poskušali pretihotapiti iz te države, a jim je uspelo šele leta 1875, ko je britanski raziskovalec in biopirat Henry Wickham zasegel 70.000 sadik in jih pripeljal v Kra-



Iztekanje lateksa v lovilno posodico. Foto: Krištof Kranjc.

ljevi botanični vrt v Londonu. Tam je Britancem uspelo vzgajati 2000 drevesc, ki so jih nato zasadili južno od Kolomba na tedanjem Cejlonu in v Singapuru. Brazilski monopol je bil s tem razbit, kavčukovec pa se je hitro razširil po celotnem tropskem območju Azije.

Drevo zahteva veliko vlage in visoke temperature. V naravi zraste do 40 m visoko, na plantažah pa njegovo višino zadržujejo na višini 25 m. Za izkoriščanje postane zrelo po petih do šestih letih. Starejša drevesa izločajo večje količine lateksa, ki priteče iz spiralaste zareze v skorji drevesa, zato kavčukovec imenujejo tudi jokajoče drevo. Drevo zarezajo vsaka dva do tri dni. To storijo ponoči ali v zgodnjih jutranjih urah, saj podnevi lateks zaradi višjih temperatur prehitro koagulira in zaceli rano. V posebnih posodicah ga zbirajo deset mesecev v letu, dva meseca pa pustijo, da drevo počiva. Eno

drevo izloči od 6 do 12 litrov lateksa na leto, iz katerega pridobijo dva do tri kilograme surovega kavčuka. Izkoriščanje posameznega kavčukovca je gospodarno okrog 40 let.

Kokosova palma (*Cocos nucifera*) spada v družino palmovk (Arecaceae), v kateri je 2600 vrst, razvrščenih v 220 rodov. Je visokoraslo drevo, ki zraste do višine 30 m in uspeva v vročem tropskem pasu povsod po svetu, razen v notranjosti Afrike in Južne Amerike. Drevo potrebuje več kot 1000 mm padavin na leto in povprečne temperature okrog 20° C. Mraza ne prenaša.

Hindujski pregovor pravi, da bo tisti, ki vidi navpično rastočo kokosovo palmo, prišel v nebesa. V obalnem pasu, kjer se večina dreves res nagiba k morju, so menili, da se dogaja zaradi potreb po slani vodi, v resnici pa drevesa tako ujamajo več sonca in se umaknejo ostalim rastlinam. Zato lahko kokosova palma v notranjosti uspeva le na obdelanih in vzdrževanih zemljiščih. Na Šrilanki pravijo, da kokosova palma ljubi ljudi in da umre, če

ne sliši človeškega glasu. Bolj kot človeški glas ji daje moč dejstvo, da v tekmi z ostalim rastlinjem brez pomoči človeških rok ne preživi.

Drevo prvič vzcveti po petih do šestih letih. Rastlina je enodoma. Vsak cvetni izrastek ima pri dnu le nekaj ženskih cvetov in na koncu množico moških. Ko moški cvetovi že odcvetijo, se ženski šele odprejo. Plodovi dozoriijo v enajstih do dvanajstih mesecih. Plod je sestavljen iz trde lupine, pod katero je debel sloj vlaknatega tkiva, v katerem se skriva koščica oziroma seme kokosove palme. To ima trdo lupino, pod katero je belo meso, prav v sredini pa je prozorna tekočina, znana kot kokosovo mleko. Sadež, ki je naprodaj v evropskih trgovinah, ni cel plod, ampak le koščica.

Koščica ima na trdi lupini tri očesca, zato so jo Španci poimenovali *coco*, kar pomeni spaka oziroma opičji obraz. V sanskrtu se kokosova palma

imenuje *kalpa vrisha* ali v prevodu drevo, ki daje življenje. To poimenovanje je več kot primerno, saj je uporabnost kokosove palme in njenih plodov izjemno raznovrstna. Plodovi in listni poganjki so uporabni v prehrani, listi in deblo v gradbeništvu. Cvetni nektar dobijo tako, da cvetne liste najprej povežejo in jih nato odrežejo. V povezanih cvetnih listih se nabere sladka tekočina, ki s fermentiranjem postane palmovo vino *todi*. Z destilacijo todija izdelujejo žgano pijačo *arak*. V prehrani pa je najpomembnejši kokosov oreh. Belo meso vsebuje veliko proteinov. Iz posušenega mesnatega semena pridobivajo kopro, ki je osnova za predelavo v kokosovo moko, izdelavo kokosovega olja, sveč, mila ...

Čajni grm ali **čajevc** (*Camellia sinensis*) je gojena oblika majhnega vednozelenega drevesa z bleščočimi se temnimi listi. Uvršča se v rod kamelij (*Camellia*) iz družine čajevk (*Theaceae*). Cvetovi so bele ali roza barve, na vsakem stebelu obrodijo po trije sadeži v



V zrelih kokosovih orehih, ki jih ponuja ulični prodajalec, se skriva težko dosegljiv osvežujoč napitek. Foto: Krištof Kranjc.



Obcestni reklamni izvesek vabi k obisku čajne tovarnice. Foto: Matjaž Napokoj.



Obiranje čajnih grmov je še vedno povsem ročno opravilo. Foto: Matjaž Napokoj.



V fazi predelave čaj segrejejo v sušilnikih in zaustavijo fermentacijo. Foto: Krištof Kranjc.



Po sortiranju posamezne kakovostne razrede čaja razvrstijo v plastične posode. Foto: Krištof Kranjc.

velikosti češnjeve koščice. V divjini lahko rastlina zraste tudi do 10 m visoko, kultivirano rastlino pa nenehno obrezujejo, tako da zraste največ do meter in pol visoko. Tako jo lažje obirajo ter spodbujajo rast novih listov. Čajevec najbolje uspeva v tropskem in subtropskem pasu. Uspeva tudi v zmernejših podnebnih razmerah, saj prenese temperature do 3° C, zato ga v tropskem pasu marsikje najdemo na nadmorski višini več kot 1500 m. V nižinah raste hitreje, zato pa je kakovost njegovih lističev slabša od čajnih lističev z višjih leg, kjer rastejo počasneje, in imajo izrazitejšo aromo. Rastlina potrebuje za rast s humusom bogate, rahle, globoke in nekoliko kisle prsti. Čajne grme za pridobivanje vrhunskega čaja gojijo v senci.

Zasajeni so enakomerno, do meter in pol drug od drugega. Rastlina zraste v štirih letih meter visoko. Tedaj postane godna za obiranje lističev. Po petih letih obiranja grm obrežejo do olesenelega stebela in ga s tem pomladijo. Nasade obnovijo s podtaknjenci na vsakih štirideset do šestdeset let. Preden mlado rastlino prenesejo na plantažo, od 12 do 15 mesecev preživi v razsadniku.

Strokovnjaki še vedno niso našli zadovoljivega odgovora na dilemo, ali je domovina čaja Indija ali Kitajska. Kitajci so čajevec gojili že pred 2000 leti. Do leta 800 se je razširil na Japonsko. Kmalu zatem so začele manjše količine čaja po perzijskih karavanskih poteh romati na zahod. Sredi 16. stoletja so ga spoznali Benečani. Uporabljali so ga samo za lajšanje želodčnih tegob in protina. Preostala Evropa ga je spoznala šele prek njihovih uspešnih trgovskih tekmecev Nizozemcev. To se je zgodilo leta 1606, ko je v Amsterdam z ladjo prispela prva pošiljka kitajskega čaja. Čaj je kmalu postal najbolj priljubljena pijača na Nizozemskem. Angleži so novo modno muho sprejeli počasi, a s toliko večjim navdušenjem. Leta 1689 so ga začeli uvažati neposredno iz Kitajske, leta 1721 pa si je Vzhodnoindijska družba zagotovila monopol nad trgovino s čajem in ga obdržala vse do svojega propada leta 1834.

Šrilanka je postala dežela čaja šele v drugi polovici 19. stoletja, potem ko je bolezen preprečila nadaljnjo pridelavo kave. Še leta 1870 je bila takoj za Brazilijo med največjimi svetovnimi pridelovalkami kave, potem pa so kavne nasade najprej napadle podgane, ki so obzrle liste in cvetove, pozneje pa cele grme. Tej nadlogi je sledila glivična bolezen kavovčeva rja, ki je bila za kavovce usodna. Rešitev je prišla s Škotom Jamesom Taylorjem, ki je na otok iz Kitajske in Asama prinesel sadike čajevca ter z njimi nadomestil uničene nasade kavovca na plantaži Loolecanda. Zgradil je tudi prvo tovarno za predelavo čaja, ki je kmalu zaslovela po celotni Šrilanki. Čeprav Taylor ni vzdržal boja z večjimi plantažniki in družbami, je njegov uspeh vzpodbudil odprtje prve čajne družbe v Kolombu. Razočarani Taylor je na svoji plantaži vztrajal do smrti leta 1892.

Sčasoma so propadli tudi drugi mali pridelovalci in povečala se je koncentracija kapitala v rokah velikih družb s sedežem v Veliki Britaniji. K utrditvi pridelovanja čaja je veliko prispeval londonski trgovec s čajem Thomas Lipton, ki je poceni odkupil več plantaž kavovca, jih preuredil za pridelavo čaja ter tako prevzel monopol nad njegovo pridelavo in prodajo. Šrilanka je v nekaj letih postala ena najpomembnejših pridelovalk čaja na svetu. Leta 1891 je združenje plantažnikov poslalo pošiljke čaja vsem evropskim vladarjem, kar je pripo-

The World's most Popular Beverage

CEYLON TEA
SINCE 1867
The World's Finest

CEYLON TEA
NUWARA-ELIYA
UVA
DIMBULA
UDAPUSSELLAWA
DICKOYA
KANDY
MATALE
RUHUNU

PREMIUM DARJEELING TEA
AN EXCLUSIVE TEA

Indian Tea
ASSAM
DARJEELING
NILGIRI
DOOARS
KANGRA
CACHAR

GREEN TEA
PREPARE: BOILING TO AN ANCIENT CHINESE RECIPE

RARE WHITE TEAS
SILVER TIP
YIN-CHEN
PAI-MU TA
YING-MEI
DRAGON TEARS

CHINA TEA
CHINA BLACK
CHING WO
HU-KIWA
KEEMUN
LAPSANG-SOUCHONG
YUNNAN
OOLONG
POUCHONG
RUNCHI
SHOU-MEI
YOUNG-HYSON
GUN POWDER

SENCHA
JAPANESE TEA
SENCHA
MATCHA
GEN MAI CHA
GYOKURA
SPIDER LEG

TO MAKE A FINE CUP OF TEA

- Use fresh spring water to boil until bubbling.
- Use 1 teaspoon per cup in a porcelain tea pot.
- Pour boiling water into the tea pot, stir gently and leave between 2-3 minutes with lid closed.
- Strain and remove immersed leaf from tea pot.
- Serve Hot.
- If desired serve with Lemon or milk add sugar to taste.

Plakat z regionalno, deloma tudi vrstno členitvijo azijskih čajev. Foto: Krištof Kranjc.

Vrste čaja

Čaj se po načinu pridelave in predelave deli na več vrst. Najbolj razširjen je črni čaj, ki gre skozi vse stopnje predelave. Ime je povezano s temno, skoraj črno barvo popolnoma fermentiranih čajnih lističev. Tovrstni čaj Kitajci po barvi napitka imenujejo rdeči čaj. Zeleni čaj je iz nefermentiranih finih lističev, ki zato obdržijo barvo. Tako imenovani čaj oolong imenujejo tudi modri čaj. Pri njem prekinejo postopek fermentacije in oksidacije nekako na polovici običajnega časa. Beli čaj pridobijo iz odtrganih cvetnih popkov in vrhnjih lističev, ki so zoreli v senci, zato vsebujejo manj klorofila. Njegova pridelava je redka in cena zelo visoka.

Kakovost čaja je pogojena tudi s številom s posamezne vejice obranih čajnih lističev in njihovo velikostjo oziroma gradacijo. Temeljna gradacija se imenuje Orange Pekoe ali okrajšano OP. Izraz orange (oranžen) verjetno izvira iz značilne barve kuhanega čaja, izraz pekoe pa je popačenka iz mandarinsčine v pomenu beli cvet. Glede na gradacijo se čaji razlikujejo tudi po zdobljenosti lističev (angleško broken). Čaji iz zdobljenih lističev so Broken Orange Pekoe, Broken Pekoe, Flowery Orange Pekoe, ki vsebuje posamezne čajevce popke. Najkakovostnejši čaj je iz zdobljenih popkov in ima oznako FTGFOP, kar je kratica za *Finest Tippy Golden Flowery Orange Pekoe*. Oznako *tol-mačijo* tudi kot *far too good for ordinary people* (precej predober za navadne ljudi). Za čaj iz drobnih delcev se uporablja oznaka *fannings*, iz zelo drobnih pa *dust*.

moglo k večji prepoznavnosti šrilanškega čaja. Njegova pridelava je skupaj s pridelavo kavčuka in kokosovih orehov postala temelj šrilanškega gospodarstva.

Na Šrilanki so tri velika območja pridelovanja čaja: Uva na vzhodu, Dambulla na severu ter višavje na območju Nuware Eliye, kjer uspeva najboljši in najbolj aromatičen čajevce. Čajni nasadi so na nadmorski višini od 300 do 2000 m. Nižinski, manj kakovostni čaj natrgajo iz čajnih grmov na nadmorski višini med 300 in 600 m (nizkorastoči oziroma *low grown*), kakovostnejšega s čajnih grmov na nadmorski višini med 600 in 1200 m (srednjerastoči oziroma *medium grown*), najkakovostnejšega pa iz gorskega čajevca na več kot 1200 m nadmorske višine (visokorastoči oziroma *high grown*). Čajevce iz prve skupine raste med tropskim deževnim gozdom, čaj iz druge skupine je močnejši in ima značilno barvo, čaj iz najvišjih leg pa je svetlejši in blažjega okusa. V deževni dobi je rast čajnih grmov hitrejša, kakovost čaja pa slabša. Višavje na območju Nuware Eliye ima dokaj ustaljeno podnebje z enakomerno namočenostjo prek celega leta. Tam poleti pridelujejo čaj dobre kakovosti, v zimskih mesecih, še zlasti od januarja do marca, pa čaj vrhunske kakovosti.

Kavo pridelujejo iz plodov **kavovca** (*Coffea robusta* in *Coffea arabica*), ki uspeva v predelih z rodovitnimi in zračnimi prstmi na tropskih in subtropskih območjih z enakomerno razporejenimi padavinami čez leto in enakomernimi temperaturami okrog 20° C. Kavovec je grm ali drevo z belimi dišečimi cvetovi in usnjatimi listi. Spada v družino broščevk (Rubiaceae). Drevesca lahko zrastejo do osem metrov visoko, vendar jih prirezujejo pri treh metrih. Na vejah dozorijo češnjam podobne temno rdeče jagode, v katerih sta večinoma po dve zrni. Plodove oluščijo, preberejo in sprajžijo, tako dobi kava svoj značilni vonj.

Kava uspeva na dveh sorodnih drevescih, katerih pridelek se razlikuje po kakovosti. To sta kavovca *robusta* in *arabica*. Bolj kakovostna je kava s kavovca *arabica*, ki daje skoraj 70 %

celotnega svetovnega pridelka kave. Kava, ki jo pridelujejo v sedemdesetih državah sveta, najverjetneje izhaja iz Etiopije. Izraz kava je podomačenka iz arabske besede qahwah v pomenu izguba apetita, ki so jo v Evropo zanesli turški osvajalci. Nastal naj bi v veri, da pitje kave poteši lakoto.

V prvi polovici 18. stoletja je bila Šrilanka znana po obilnem pridelku kave na plantažah v notranjosti otoka. Čeprav so kavovec na otok že stoletja pred prihodom evropskih osvajalcev zanesli arabski trgovci, kave niso pridelovali vse do 18. stoletja. Prej so domačini uporabljali kavovčevo listje in cvetove le za dekoracijo. Nizozemci so opazili, da kavovec zlasti dobro uspeva v zahodnem delu otoka, a njegovega gojenja na Šrilanki niso vzpodbujali, saj niso želeli ogroziti plantaž kavovca na svojih posestvih na Javi. S komercialnim gojenjem kavovca arabica so začeli šele Britanci, ki so izkrčili obsežne predele tropskega gozda in na njih zasadili kavovčeve plantaže. Letine so bile obilne in kakovostne, tako da je sredi 18. stoletja pridelovanje kave ob pridelovanju cimeta postalo steber kolonialnega gospodarstva.

Na obsežnih odprtih nasadih monokulture kavovca so sčasoma nastale tudi dobre razmere za rast in širjenje glivic, na kar so opozarjali vodilni biologi tedanjega časa, med njimi Harry Marshall Ward, ki so ga na tedanji Cejlon poslali z namenom, da reši plantaže pred propadom. Njegovih opozoril niso upoštevali in kavovčeva rja (*Hemileia vastatrix*), ki so jo prvič opazili leta 1869, se je razširila na večino plantaž in postopno uničila večino kavovcev in pridelka. Zato so pridelovanje kave nadomestili s pridelovanjem čaja. Smrtni udarec plantažam kavovca pa je zadal padec cen kave na svetovnem trgu v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. Kljub temu pridelave kave na Šrilanki niso popolnoma opustili. Leta 2006 so je pridelali 3600 ton. Čeprav jo večino izvozijo, kava ne predstavlja pomembnejšega izvoznega artikla.

Sladkorni trs (*Saccharum officinarum*) je tako kot riž rastlina iz družine trav (Poaceae). Njegovo trdno steblo je do šest metrov visoko in pet centimetrov debelo. Stržen stebela vsebuje do 16 % sladkorja saharoze. Pred žetvijo nasade požgejo in trsnim stebлом z ognjem odstranijo liste, tako da ostanejo le srednji deli stebel. Posekane morajo predelati v dveh dneh, sicer se na njih naredi goba in postanejo neuporabna. Ko iz trsa iztisnejo sok, mu najprej odstranijo primesi (kisline, beljakovine, barvila) in nato raztopino izparijo. Pri tem se izloči oziroma kristalizira čisti sladkor.

Domovina sladkornega trsa je jugovzhodna Azija, od koder so ga zanesli v druge dele sveta. Pridelava sladkornega trsa na Šrilanki sega v drugo polovico 19. stoletja, ko so uredili manjše plantaže med Gallejem in Kurunegalo na jugozahodu otoka. Večje plantaže so nastale šele po letu 1950, v sodobnosti pa se površina zemljišč, namenjenih pridelavi sladkornega trsa, zmanjšuje. Proizvedeni sladkor pokriva le desetino domačih potreb.

Kavovec (*Theobroma cacao*) je nizko zimzeleno drevo iz družine kakavovčevk (Sterculiaceae). Izraz theobroma dobesedno pomeni jed bogov, kar gre pripisati izjemnemu okusu strtih semen njegovih plodov. Drevo je visoko do 8 m. Raste v vlažnem in vročem tropskem podnebju, najbolje pod gostimi krošnjami višjega tropskega drevja. Prve plodove obrodi v štirih do petih letih. Cvetove ima neposredno na deblu, da jih žuželke in druge



Veliki plodovi kakavovca rastejo neposredno iz debla in vej. Foto: Matjaž Napokoj.

živali lažje dosežejo, oprashijo ali raznesejo semena. Do 35 cm dolgi, strokom podobni plodovi rastejo naravnost iz debla in vej. V vsakem je od trideset do štirideset semen. Plodove posekajo in s težkimi noži ali sekirami odprejo, da izpade seme. Seme osušijo in pustijo vreti teden dni, pri čemer se njegova barva spremeni iz škrlatne v rjavordečo in dobi čokoladni okus. Po fermentaciji zrna posušijo na soncu ali v sušilnicah, nato jih očistijo in pošljejo v predelovalnice. Jedrca kakavovca sprashijo in stisnejo, da dobijo olje – maslo kakavovca. Za kilogram kakavovega masla potrebujejo od 300 do 600 semen, torej več kot deset plodov. Krema, ki ostane, je surovina za izdelavo čokolade. Domovina kakavovca je tropska Amerika (bodisi jug Mehike bodisi Amazonsko nižavje), od koder se je po kolonialnem osvajanju razširil v ostale tropske dele sveta. Na Šrilanko so ga leta 1844 prinesli Britanci.

Poprovec (*Piper nigra*) je večletna tropska ovijalka iz družine poprovc (Piperaceae), ki se vzpenja po drevesih ali podpornih ste-

brih. Zraste od pet do deset metrov visoko. Ima gladko steblo s temnozelenimi jajčastimi, na koncu nekoliko zašiljenimi lističi in majhne cvetove, iz katerih se razvijejo okrogli plodovi. Ti so sprva zeleni, nato rumeni in ko popolnoma dozori, rdeči. Rastejo podobno kot plodovi ribeza; od 20 do 30 jagod je nanizanih v grozdu. Poper zahteva vlažno in toplo podnebje. Uspeva do nadmorske višine 1200 m. Razmnožuje se s potaknjenci, ki jih tri do štiri mesece negujejo pod streho, na začetku monsunskega obdobja pa jih prenesejo na prsto. Ob vsako drevo ali podporni steber posadijo od dve do tri rastline in jih zavarujejo pred soncem. Ko dosežejo višino enega metra, jih obrežejo, da bi pospešili rast stranskih poganjkov in tako dobili čim večje število plodnih vejic. Za črni poper potrgajo še zelene jagode in jih pet do šest dni sušijo razprostrte na soncu. Beli poper dobijo iz dozorelih rumenih jagod, katerih barva že prehaja v rdečo. Obrane jagode zatem v vrečkah okrog osem dni namakajo v tekoči vodi, razmehčano lupino nato odstranijo, olupljene jagode pa operejo in posušijo.

Vanilja (*Vanilla planifolia*) je tropska ovijalka iz družine lepih orhidij (Orchidaceae). Vzpenja se po drevesih ali podpornih stebrih. Listi so izmenični, ovalni, debelejši in svetlo zeleni. Cvetovi enake barve sestavljajo cvetni klas, teh pa je na plezalki do dvesto. Vsakega



Poprovec je tropska ovijalka. Foto: Krištof Kranjc.



Vanilja spada med orhideje. Foto: Krištof Kranjc.

krasi od petnajst do dvajset lepih cvetov, iz katerih se razvijejo fižolovim strokom podobni plodovi, ki jih predelujejo v začimbo. Ime izhaja iz španske besede vainilla, kar pomeni majhen strok. Domovina vanilje je Srednja Amerika. Ker to pomembno dišavnico lahko gojijo tudi na družinskih kmetijah in na tržišču dosega visoko ceno, šrilanška vlada pospešuje njeno pridelavo. Najugodnejša za njeno rast so vlažna območja okrog mest Mataleja, Kandyja, Kegalleja, Nuware Eliye in Kurunegale.

Bananovci (*Musa spp*) spadajo v družino bananovčevk (Musaceae), ki je razdeljena v rodova *Musa* in *Ensete* s skupaj približno 50 vrstami. Večina bananovcev z užitnimi sadeži spada v rod *Musa*. So do 9 m visoke zelnate trajnice. Sicer redki, a kar do 3 m veliki listi zrastejo iz podzemne gomoljaste korenike. Steblo sestavljajo listne nožnice. Pozneje veter listno ploskev razcepi, zato se rastlina ob močnem deževju ali vetru ne prelomi. Socvetje zraste iz sredine stebela, plodovi pa zrastejo v velikih šopih z več kot 100 sadeži. Plodovi imajo pri vseh vrstah podobno obliko, razlikujejo se po velikosti in barvi. Med okrog 100 vrstami je komercialnih več kot dvajset, ki se med seboj razlikujejo po okusu, velikosti in načinu priprave.

Domovina bananovcev je verjetno jugovzhodna in južna Azija, kjer so našli celo fosilizirane ostanke rastlin iz terciarja, kultivirali pa so jih verjetno na Novi Gvineji. Antični Grki in Rimljani sadeža niso poznali. V Starem svetu so bananovce razširjali Arabci, na ostale celine



Nekatere šrilanške banane so za Evropejca zelo nenavadno obarvane. Foto: Krištof Kranjc.

pa so jih precej pozneje prenesli evropski kolonialisti. Volofsko besedo banana so v Evropo najbrž zanesli Portugalci, ki so na bananovce naleteli v Gvineji. Možno je tudi, da je beseda banana izpeljana iz arabskega izraza banan v pomenu prst (na roki). Leta 1510 so bananovce prinesli na Kanarske otoke in od tam prek Santa Dominga v Južno Ameriko. V srednjeveški Evropi so bananam rekli fige. Bananovec je namreč v Koranu rajsko drevo, ki ima podoben pomen kot svetopisemsko drevo spoznanja.

Na Šrilanki so nasadi banan vse-

povsod po otoku, razen na večjih nadmorskih višinah. Povprečno pridelajo 13 ton sadežev na hektar, kar je v primerjavi z drugimi svetovnimi izvoznici, ki so usmerjene v pridelavo vrste cavendish, zelo malo. Pridelek je namenjen tako domačemu kot tujemu trgu, zlasti državam jugozahodne Azije.

Ananas (*Ananas comosus*) je tropska rastlina iz družine bromelijevk (Bromeliaceae). Zraste do meter visoko. Ima kratko steblo s spiralno nameščenimi velikimi sabljastimi listi, ki imajo bodičaste robove. Steblo nosi na vrhu od sto do dvesto cvetov, katerih plodovi so združeni v en sam storžasto oblikovan plod sladkega okusa. Ko 18 mesecev po sejnanju plodovi dozori, rastlina odmre. Ker gojeni ananas nima semen, ga razmnožujejo s poganjki, ki zrastejo iz stebelnega dna, iz stebela pod sadežem ali pa iz listne rozete nad njim.

Beseda ananas izvira iz njegove domovine Južne Amerike, kjer je samorodno rasel na obrežju reke Parane, od koder se je po kultivaciji razširil po vsej tropski Ameriki. Prvi ga je opisal Krištof Kolumb. Ananasovi plodovi spominjajo na artičoko in imajo obliko velikega storža, zato Španci ananas imenujejo *piña*, kar pomeni tudi borov ali smrekov storž. Iz te asociacije izhaja tudi angleška beseda pineapple, kar bi lahko prevedli kot borovo jabolko. Izraz ananas je izpeljanka iz jezika indijanskega ljudstva Gvarani, ki je poleg španščine uradni jezik v Paragvaju. Gvaraniji so sadež imenovali *nana*, kar naj bi pomenilo odličen sadež.

Ko so v 16. stoletju ugotovili, kako hitro se ananas udomači na novem območju s primernimi podnebnimi razmerami, so ga sadili povsod, kjer je bilo to mogoče. Leta 1550 so ga zanesli v južno Indijo, od tam pa tudi na Šrilanko, kjer ga najpogosteje sadijo na plantažah kokosovih palm. To pomeni, da ga največ, okrog 90 %, pridelajo na območju tako imenovanega *kokosovega trikotnika*, torej med Kurunegalo, Puttalamom, Gampaho in Kolom-



Nasadi ananasa so največkrat kar v nasadih kokosovih palm. Foto: Matjaž Napokoj.

bom. Skupno je z ananasom zasajenih 4825 ha zemljišč, na katerih pridelajo 35.000 ton ananasa na leto, zlasti sorte mauritius. Dobršen del pridelka izvozijo v ZDA in na Maldive.

Papaja (*Carica papaya*) je približno 6 m visoka zel iz družine papajevk (*Caricaceae*), ki je po videzu podobna palmi. Zeljnatemu strženu podobno deblo je nerazvejeno. Na njegovem vrhu je šop listov, med katerimi so sadeži. Rastlina raste hitro in rodi že prvo leto. Na plantažah jo vsaka tri leta zasajajo na novo, saj se po kakih treh letih rada začne sušiti. Sadež je od 7 do 30 cm dolga mesnata jagoda, ki tehta tudi do dva kilograma. Nezrel sadež je zelen, z zorenjem pa postaja rumen. Meso oranžne do rdečkaste barve tako po okusu kot videzu spominja na melono. Sredi sadeža je vdolbina, napolnjena s temnozelenimi neužitnimi semeni. Tudi papaja prihaja iz Južne Amerike, kjer so jo nekatera ljudstva zaradi zdravilnih učinkov tako sadeža kot listov imenovala drevo življenja. V Indijo in tudi na Šrilanko so jo razširili v 16. stoletju. Dandanes jo gojijo v vseh tropskih deželah. Na Šrilanki je zlasti za domače potrebe zasajena na 3123 hektarjih. Leta 2000 so v Nemčijo, Bangladeš, Bahrajn in na Maldive izvozili skupno 2184 ton sadežev papaje.

Mangovec (*Mangifera indica*) spada v družino rujev (Anacardiaceae). Je vedno zeleno tropsko drevo, ki zraste od deset do štirideset metrov visoko in rodi več kot sto let. Ima pomembno vlogo v hinduistični mitologiji, saj naj bi po enem od mitov zraslo iz pepela

hčere boga Sonca, to pa pomeni, da naj bi bil reinkarnacija Stvarnika. Domovina mangovca je verjetno severovzhodna Indija, kjer naj bi ga gojili že pred 4000 leti. V Evropi so ga spoznali šele po odkritju pomorske poti okrog Afrike. Portugalci so drevo prenesli v zahodno Afriko in od tam v Brazilijo. Mangovec uspeva do nadmorske višine 1000 m, še najbolje na območjih, kjer sta deževna in sušna doba jasno ločeni in v času cvetenja ne dežuje. Drevesna krošnja je gosta in kupolaste oblike. Plodovi so okrogle ali podolgovate oblike, zato se mango imenuje tudi tropsko jabolko. Lupina sadeža je gladka, njena barva pa je v zelenih, rumenih in rdečih odtenkih. Vlakenasto meso rumeno-oranžne barve je sladkega okusa. Za Šrilančane je kralj sadežev. Največ mangovcev raste v okrožjih Kuru-negala, Puttalam, Anuradhapura in Jaffna v sušnem severnem delu otoka, v okrožjih Hambantota in Moneragala na jugovzhodu ter na območju namakalnega sistema reke Mahaweli na vzhodu otoka. Večino manga pridelajo za lastne potrebe, izvozijo ga okrog 80.000 ton na leto.

Durian je sadež, ki raste na vitkem, od 20 do 40 m visokem istoimenskem drevesu (*Durio zibethinus*) iz družine slezenovk (Malvaceae). Zanj je značilna krošnja s skoraj vodoravnimi vejami. Drevo obrodi dvakrat na leto. Sadež je dolg od 15 do 30 cm, ima premer 15 cm in tehta do 3 kg. Razdeljen je na pet prekatov, v katerih so poleg mesa kot kostanj velike temnorjave peške. Meso je svetlorumeno. Ko sadež dozori, je užiten le pet do šest dni, potem pa dobi neprijeten priokus po česnu. Ker slovi kot dober afrodizijak, je povpraševanje po njem zelo veliko. Čeprav nekateri njegov kremast okus zelo hvalijo, se mu drugi zaradi neprijetnega vonja po človeškem blatu raje odrečejo. Neprijeten vonj je posledica vsebnosti žvepla. Domovina duriana je jugovzhodna Azija, verjetno Malezija. Na Šrilanki najbolje uspeva na območjih Kandyja, Mataleja, Kalutare in Kegalleja.

Avokado je vedno zelen sadež s temno lupino. Plod obdaja tanka zelena, zeleno-rjava ali vijolična lupina. Meso je rumenkastozeleno, zrelo je mehko kot maslo. Divja drevesa iz družine lovorovk (Lauraceae) so visoka do 35 m, gojena pa največ do 10 m. Domovina avokadovca (*Persea americana*) so tropski gozdovi v južni Mehiki in Venezueli, od koder se je razširil po Južni Ameriki in v 16. stoletju tudi drugod po svetu. Na Šrilanko so ga prinesli Britanci verjetno šele leta 1927. Avokado ima številne zdravilne učinke, med drugim znižuje raven holesterola. Na Šrilanki je njegova pridelava omejena na vlažna območja Kandyja, Mataleja, Nuware Eliye, Badulle in Kegalleja. Pridelujejo ga v glavnem na manjših družinskih vrtovih, na skupni površini 826 ha. Skromna pridelava je namenjena izključno domačim potrebam.

Nageljnovе žbice ali klinčki so močno dišeči in pekoči posušeni cvetni popki dišečega klinčevca z botaničnim imenom *Syzygium aromaticum* iz družine mirtovk (Myrtaceae). To zimzeleno drevo zraste v višino približno 12 m. Ime nageljnova žbica ustreza obliki cvetnega popka, ki je podoben žebličku. Žbice so pomembna začimba v kulinariki in zaradi terapevtskih učinkov tudi v medicini. Vsebujejo veliko eteričnega olja, ki je skoraj čisti evgenol. Ta substanca učinkuje kot razkužilo in pomirjevalo. Dodaja se v zobne paste, ustne vode, v zobozdravstvu pa je sestavina izpolnjevalnih mas in je namenjena zdravljenju zobnih korenin. Domačini sušijo popke tri dni, pri čemer se njihova prvotna rožnata

Žvečenje betelovih listov

Betel (*Piper betle*) je vzpenjavka iz družine poprovc (*Piperaceae*), ki jo sestavlja kar 3610 različnih vrst cvetočih rastlin, med katerimi je najbolj znan poprovec. Vednozelena rastlina ima značilne srčasto oblikovane liste in belo socvetje. Potrebuje dobro namočene rodovitne prsti in kot vzpenjavka oporo ter senco višjih dreves. V ugodnih razmerah v treh do šestih mesecih zraste 180 cm visoko. Listi so godni za nabiranje že po letu rasti. Betel je izvorno iz južne in jugovzhodne Azije. Na Šrilanki je njegovo gojenje tradicionalna dejavnost.

Betelov list, ki ga žvečijo v južni in jugovzhodni Aziji ter na Novi Gvineji, sprošča snovi, ki delujejo stimulativno. Domačini na Šrilanki ga imenujejo *bulath* (singalsko) ali *vetrilai* (tamilsko), v sosednji Indiji je znan kot *paan*. V betelov list zavijejo še tobak, sodo bikarbono in orešček areko, ki zraste na palmi areki (*Areca catechu*).

Palma areka z značilnim tankim deblom, ki jo imenujejo tudi betelova palma, spada v družino palmovk (*Arecaceae*). V naravnem okolju zraste do 30 m visoko. Obrodi jajčasto oblikovane, do 5 cm velike oranžno-rdeče orehe, v katerih je seme v mehkem ovoju, ki vsebuje barvilo.

Ti oreščki in tobak poleg ostalih snovi vsebujejo še tanin in nikotin, zato žvečenje betelovih listov primerjajo s pitjem kave. Žvečenje pripravka sprošča snovi, ki na telo delujejo kot poživilo. Žvečenje tudi značilno rdeče obarva slino, osvežuje dah in po mnenju mnogih deluje kot dober afrodisiak. Uživalci obarvano slino vseprek pljuvajo na tla, ki so marsikje, zlasti pa v bližini stojnic, kjer postrežejo z betelovimi listi, rdečkasto obarvana. Pogosto žvečenje pa lahko tudi negativno vpliva na zdravje, saj uničuje zobne dlesni in lahko povzroči nastanek raka ustne votline.



Betelovi listi s sestavinami za pripravo zvitka za žvečenje. Foto: Matjaž Napokoj.

barva spremeni v rjavo. Pri kuhanju se uporabljajo posušeni, tik pred cvetenjem obrani cvetni popki. Domovina dišečega klinčevca je Indonezija, kjer pridelajo kar okrog štiri petine svetovne količine nageljnovih žbic. Med pomembnejšimi pridelovalkami sta še Madagaskar in Tanzanija. Uspeva tudi v Indiji in na Šrilanki.

Industrija in rudarstvo

Šrilanška industrija zaposluje več kot milijon ljudi in ustvarja 24 % vrednosti bruto domačega proizvoda. V zadnjem času se je ponovno povečal dotok tujega kapitala. Z njim so zlasti v osemdesetih letih 20. stoletja na območjih za spodbujanje naložb (prostocarinske cone) gradili tovarne za dodelavne posle, delujoče na podlagi uvoženih surovin in polizdelkov ter cenene in zanesljive domače delovne sile.

Prvo območje za spodbujanje naložb je leta 1979 nastalo v okraju Katunayake severno od Kolomba in drugo leta 1986 v okraju Biyagama v samem Kolombu. Tuja podjetja, ki so gradila tovarne znotraj prostocarinskih con, so bila deležna velikodušnih davčnih olajšav, s katerimi so pritegnili tuje investitorje iz Hongkonga, Singapurja, Južne Koreje in nekaterih drugih, zlasti azijskih držav.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so kljub liberalizaciji gospodarstva in tujim naložbam več kot polovico industrijske proizvodnje še vedno ustvarjala državna podjetja, ki so zaradi neučinkovitega vodenja, tehnološke zaostalosti in prevelikega števila zaposlenih ves čas poslovala z izgubo. Po letu 1990 so večino med njimi privatizirali.

Največ, kar 92 %, je majhnih industrijskih obratov z do desetimi zaposlenimi, preostalih 8 % pa je srednje velikih in velikih podjetij, ki pa zaposlujejo skoraj tri četrtine delavcev v industrijskih dejavnostih. Približno 80 % industrijskih podjetij je lociranih v Zahodni provinci, zlasti v okolici Kolomba, Gampahi in Kalutari.



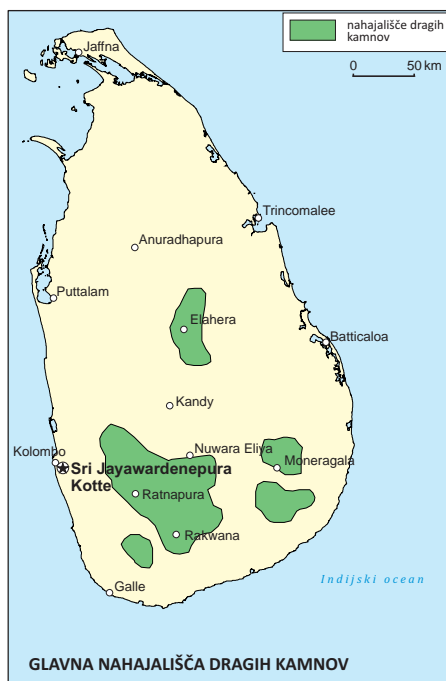
Na Šrilanki je tako kot drugod v južni Aziji razvita drobna obrt. Krojači lahko na primer v nekaj dneh sešijejo oblačila po meri. Foto: Matjaž Napokoj.

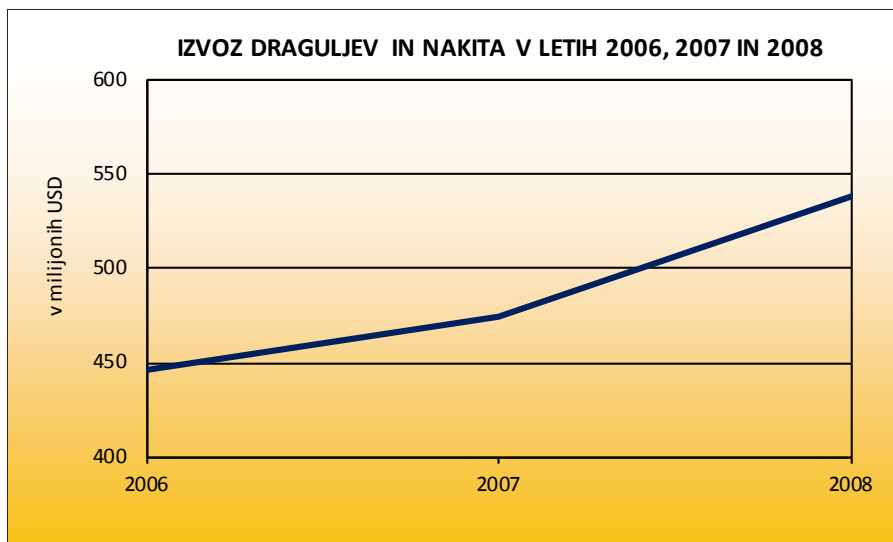
Izvozno najpomembnejša je tekstilna, zlasti oblačilna industrija, ki ustvarja 48 % vrednosti izvoza Šrilanke. Več kot tri četrtine izdelkov izvozijo v ZDA. V 900 podjetjih je kar 350.000 zaposlenih, med njimi prevladujejo ženske. Majhna in srednje velika podjetja so v lasti domačinov, večja pa so bodisi v mešani lasti bodisi v lasti velikih multinacionalk, kakršni sta na primer MAS in Brandix. Prva omogoča delo 16.000 in druga 25.000 zaposlenim. Pomembnejše izvezno naravnane industrijske panoge so še gumarska industrija ter elektronska in elektrotehnična industrija, usmerjena v izdelavo sestavnih delov. Za domači trg so pomembne industrija predelave plastičnih mas, živilska in tobačna industrija ter industrija gradbenega materiala.

Rudnega bogastva je malo. V manjših količinah pridobivajo grafit, ki ga v celoti izvažajo nepredelanega. Kopljejo ga v rudnikih v Bogali, Kahatagahi in Kalangahi. Pridobivajo tudi manjše količine titana in ilmenita, minerala, ki ga uporabljajo v industriji barvil. Odkrili so tudi manjša najdišča železove rude.

Zelo pomembna dejavnost pa je pridobivanje dragih in poldragih kamnov. Najdonosnejše je pridobivanje safirjev in rubinov. V prvih desetletjih po osamosvojitvi so večino dragih kamnov pretihotapili v tujino. Trgovanje je bilo tradicionalno v rokah mavrske skupnosti. Z vzpostavitvijo državne draguljarske korporacije leta 1971 in državnih vzpodbud za legalen izvoz so se razmere uredile. Industrija obdelave dragih in poldragih kamnov ter izdelovanje nakita ustvarja 5 % vrednosti izvoza, čeprav menijo, da dobršen del trgovanja še vedno poteka po nelegalnih poteh. Vrednost izvoza nakita narašča tudi zato, ker dovoljujejo prost uvoz dragih kamov, zlasti diamantov. Uvažajo predvsem manjše diamante, ki jih spretni brusilci obrusijo, spolirajo in vdelaajo v nakit. Na Šrilanki je 14 večjih in 15 manjših obratov za obdelavo uvoženih diamantov, ki zaposlujejo 5000 delavcev.

Šrilanka ima zelo dolgo tradicijo pridobivanja draguljev, predvsem rubinov, safirjev in smaragdov. Glede na bogata najdišča dragih kamnov se je otoka oprijel vzdevek Skrinja draguljev Indijskega oceana. Najstarejši zapisi o pridobivanju dragih kamnov iz rečnih naplavin so že iz 5. stoletja pr. n. št. Beneški popotnik Marko Polo je opisal, kako je med potovanjem po otoku na kraljevem dvoru videl rubin, »... dolg kot palma in debel kot človeška roka...« Kronske dragulji, rubini, safirji, smaragdi in





špineli mnogih monarhov izvirajo prav s Šrilanke. Britansko kraljevo krono krasí 170-karatni (1 karat tehta 0,2 g) špinel velikosti kurjega jajca, znan kot Črni princ. S Šrilanke sta tudi največji modri safir na svetu, to je 422-karatni Loganov safir, ki ga hranijo v Smithsoniani ustanovi v ameriškem glavnem mestu Washingtonu, in največji, 563-karatni zvezdasti safir Indijska zvezda, ki ga hrani Ameriški muzej naravne zgodovine v New Yorku.

Rdeči rubini in večinoma modri safirji spadajo med korunde. Korund je kot mineral zelo pogost. Po kemijski sestavi je aluminijev oksid (Al_2O_3) in je za diamantom drugi najtrši naravni mineral s trdoto 9 po Mohsovi desetstopenjski trdotni lestvici. Kristalizira v magmatskih kamninah, zlasti v granitu in bazaltu. Pogost je tudi v metamorfnih kamninah, zlasti v gnajskih, skrilavcih ali marmorju. Največ komercialnih nahajališč korundov je v sekundarnih nanosih rek in potokov oziroma v nanosih, ki so nastali z erozijo primarnih nahajališč.

Če je korund popolnoma brezbarven ali pa izrazito obarvan, se pojavlja v draguljarski kakovosti in ga imenujemo rubin ali safir. Rubin je značilno rdeče obarvan. Za drugače obarvane različke korunda se uporablja izraz safir.

Raznobarvni špineli spadajo med alumosilikate s primesjo magnezija in trdoto 8 po Mohsovi lestvici, zeleni smaragdi pa so minerali berila s trdoto med 7,5 in 8.

Nahajališča šrilanških korundov so na območjih metamorfnih kamnin predkambrijske starosti, ki gradijo Osrednje višavje. Zastopana so v Osrednji in Južni provinci ter v provincah Uwa in Sabara-Gamuwa. V vseh nahajališčih pridobivajo korunde s spiranjem iz rečnih nanosov. Najbogatejša najdišča dragih kamnov so v rečnih naplavinah okrog Ratnapure, mesta, katerega ime v prevodu pomeni Mesto draguljev (ratna pomeni dragulj, pura pa mesto).



Neobdelani dragi kamni in obdelani dragulji. Foto: Krištof Kranjc.

Zaradi negativnih vplivov, ki ga z izkopavanjem povzročajo v okolju, iskalci dragih kamnov lokalno skupnost pritegnejo k sodelovanju, tako da lastnikom zemljišč kot odškodnino za nastalo škodo izplačajo določen delež od dobička.

Drage kamne še vedno izkopavajo na tradicionalni način. Sprva so površinsko sledili plastem modre in rumene gline tik pod površjem, ki jo domačini imenujejo illam. Ko so izčrpali lažje dostopne plasti, so začeli slediti fosilnim tokovom rek od 7 pa vse do 30 m pod površjem aluvialnih ravnin. Ker so s površinskim izkopavanjem povzročali opustošenje rodovitnih zemljišč, so začeli kopati globoke navpične jaške, od katerih na določeni globini izkopljejo prečni rov, ki sledi rudonosnemu sloju v naplavini. S peskom in prodrom napolnjene koše s škripcem potegnejo na površino, kjer s spiranjem izločijo drage kamne. Nato jih ocenijo in prodajo poverjenim družbam, ki lahko trgujejo le prek državnega urada za drage kamne in draguljarstvo.

Drage kamne od poverjenih družb odkupijo draguljarji in jih obdelajo v dragulje. Glavni postopki obdelave so čiščenje, segrevanje in tudi površinska obdelava. Z njimi vplivajo na videz kamna, njegovo obarvanost, trdnost in uporabnost. Tako obdelane dragulje po potrebi polirajo in brusijo ter vdelaajo v nakit. Poskrbijo tudi za njegovo prodajo. Prodaja draguljev je še vedno pomembna postavka v šrilanškem izvozu. Najbolj sloveči so draguljarji iz Ratnapure.

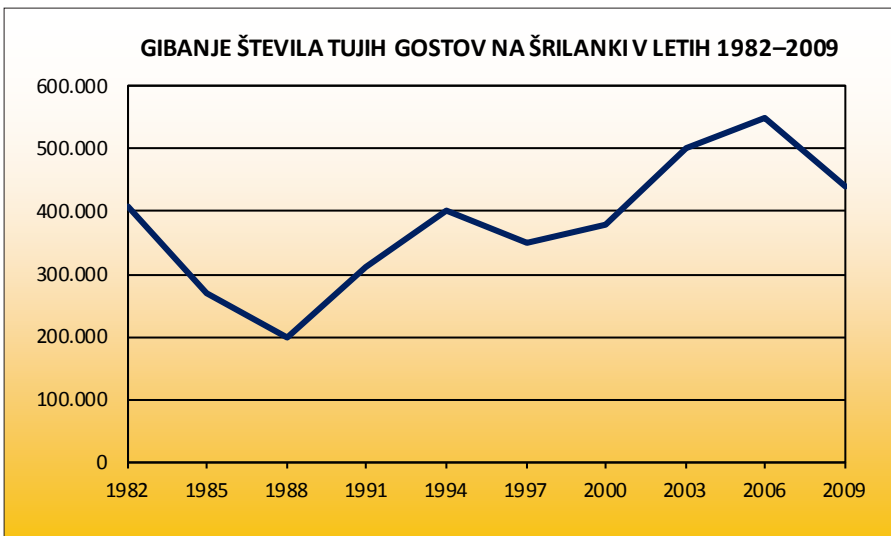
Turizem

Turizem je pomembna gospodarska dejavnost in pomemben vir dohodka tako za državo kot za ljudi, ki se ukvarjajo z njim. Neposredno zaposlenih v turizmu je 40.000 ljudi, še okrog 50.000 je z njim povezanih posredno. Leta 2009 je Šrilanko obiskalo 440.000 tujih gostov. S turizmom so iztržili 384 milijonov USD, kar je 12 % več kot leta 2008. Zaslugek je prispeval k letni rasti BDP 1,4 %. Hoteli so v povprečju zabeležili od 50 do 100 % večji prihodek kot leto poprej.

Do leta 2009 je bil turistični obisk zaradi vojne omejen le na južne, zahodne in osrednje dele države. Po končani vojni s tamilskimi uporniki pričakujejo, da se bo turizem razširil tudi v vzhodne in severne dele otoka, ki so bili doslej zaradi bojov s tamilskimi uporniki za turiste nedostopni.

Šrilanka privlači s številnimi naravnimi in kulturnimi zanimivostmi. Privlačne peščene plaže na južni in jugozahodni strani otoka ter zelo dobro ohranjeni arheološki spomeniki z velikim kulturnozgodovinskim pomenom v notranjosti severnega dela otoka dopolnjuje slikovita gorata in hribovita pokrajina z nasadi čaja v njegovem osrčju. V Unescov seznam svetovne kulturne dediščine je vključenih kar šest otoških znamenitosti: antične prestolnice Anuradhapura, Polonnaruwa, Sigiriya in Kandy, jamsko svetišče v Dambulli ter pristaniško mesto Galle z mogočno nizozemsko trdnjavo in stavbami, zgrajenimi v nizozemskem kolonialnem slogu. V naravno dediščino Unesca je kot narodni park vključen del tropskega deževnega gozda, imenovan Sinharaja.

Na več kot 2500-letno civilizacijo otoka spominja na stotine svetišč, samostanov in palač. Kljub vsem znamenitostim turistični obisk omejuje več dejavnikov. Poleg neustrezne infra-





Na jugozahodni obali ima Šrilanka precej dobro turistično infrastrukturo. Foto: Krištof Kranjc.

strukture na slab izkupiček vplivajo omejene nastanitvene zmogljivosti, saj je po vsem otoku na razpolago le 15.000 turističnih ležišč. Število tujih turistov se že več desetletij spreminja skladno z aktualnimi varnostno-političnimi razmerami na otoku. Pred izbruhom sovražnosti med singalskim in tamilskim prebivalstvom je med letoma 1962 in 1983 število turistov naraščalo za 20 % na leto, tako da se je že leta 1982 povzpelo na 407.000. Po začetku vojne leta 1983 je prišlo do zastoja in celo nazadovanja. Stanje se je začelo izboljševati šele na začetku devetdesetih let. Leta 1995 je Šrilanko spet obiskalo 400.000 tujih gostov, vendar se je število zaradi neugodnega varnostno-političnega položaja v naslednjih letih znova zmanjšalo.

Zanimivo je, da katastrofa, ki jo je na otoku konec leta 2004 povzročil cunami, ni bistveno vplivala na obisk tujih gostov. Medtem ko so leta 2004 našli rekordnih 500.000 tujih turistov, se je leta 2005 obisk zmanjšal le za 10.000 gostov. V letih zaključnih bojov je zaradi zaostrovanja razmer nazadoval za petino, vendar se je že leto po koncu vojaških operacij na severu otoka, v katerih so šrilanške sile maja 2009 porazile tamilske borce in ubile voditelja tamilskih sil, pokazal občuten napredek. Do oktobra 2010 se je delež tujih gostov v primerjavi z letom poprej povečal kar za 45 %, v celem letu 2010 pa naj bi Šrilanko predvidoma obiskalo več kot 550.000 tujih gostov.

Tuji turisti prihajajo z vsega sveta. Do leta 2005 jih je bilo dve tretjini iz zahodne Evrope (največ iz Združenega kraljestva in Nemčije), po tem letu pa se je delež gostov iz zahodne Evrope številčno izenačil z deležem turistov iz Azije (največ iz Indije). Obe območji k sku-

pnemu številu prispevata po 30 % obiskovalcev. Sledijo gostje iz vzhodne Evrope (največ iz Rusije), Avstralije in Severne Amerike. Število slednjih se je leta 2010 povečalo za 70 %, število gostov iz Evrope je naraslo za 50 % in število gostov iz Azije za 30 %.

Večina turistov iz Severne Amerike in Evrope obišče Šrilanko v hladni polovici leta, med oktobrom in marcem. Skoraj tri četrtine jih otok obišče zaradi oddiha in rekreacije ter spoznavanja kulturnih in naravnih zanimivosti, okrog desetina jih pride zaradi poslovnih vzgibov. Večina od teh, kar 63 %, jih je iz azijskih držav.

Šrilanška vlada si je za prihodnje desetletje zastavila smele cilje. Načrt turističnega razvoja so poimenovali po predsedniku države Mahindi Rajapaksi. Načrt Mahinda Chintaya predvideva načrten ter nadzorovan razvoj turistične in prometne infrastrukture, ki naj bi ga realizirali z zasebnim kapitalom. Tega bodo pritegnili z obsežnimi davčnimi olajšavami. Tako naj bi število tujih turistov že leta 2016 preseglo 2 milijona. Računajo zlasti na občutno povečanje obiskovalcev iz azijskih držav Japonske, Južne Koreje in Kitajske, pa tudi iz Avstralije. S posodobitvijo in povečanjem turističnih zmogljivosti bodo predvidoma uspeli pritegniti turiste višjega srednjega razreda, ki so boljši potrošniki. S širjenjem turistične ponudbe se bo povečalo tudi število delovnih mest, s tem pa naj bi omilili brezposelnost kot enega od najbolj perečih razvojnih problemov.

Promet

Na Šrilanki so imeli in imajo še vedno dobre temelje za razvoj prometnih povezav, ki so jih postavili že kolonialni oblastniki v prejšnjih stoletjih. Na otoku imajo razvejen sistem železniških povezav, zgrajen še v času britanske kolonialne nadoblasti. Ker ga niso posodabljali, je zastarel in ne zadostuje sodobnim potrebam ter razvojnim pričakovanjem.

Portugalci in za njimi Nizozemci so v priobalnem pasu zahodnega dela otoka zgradili rečne kanale, ki so uporabni le še na posameznih odsekih. V ustju reke Kelani so Britanci zgradili pristanišče za izvoz pridelkov s plantaž v Veliko Britanijo, okrog katerega se je razvilo največje mesto in ekonomsko središče države Kolombo. Nasploh so bile železniške in kanalske poti prilagojene potrebam kolonialnega gospodarstva in so povezovale središča pridelave čaja, kavčuka ter kokosovih orehov z izvoznim pristaniščem v Kolombu, kar je za sodobno Šrilanko precejšnja pomanjkljivost. Zato je dandanes večji del tovornega in potniškega prometa navezan na ceste. Po statističnih podatkih po njih opravijo kar 93 % tovornega in potniškega prometa.

Na otoku je skupno 91.907 km cest, od tega je okrog 11.000 km asfaltiranih. Ceste so razvrščene v razreda A in B. Ceste razreda A praviloma povezujejo središča posameznih provinc. Cestišča so večinoma ozka, luknjasta in ne dovoljujejo večjih hitrosti. Promet je tako kot povsod v južni Aziji precej kaotičen. Povprečna potovalna hitrost tudi na boljših cestah ne presega od 40 do 50 km/h. Nekatere ceste so že obnovili in razširili. Začeli so tudi z obnovitvenimi deli na 126 km dolgi južni avtocesti med Kolombom in Mataro, načrtujejo pa še posodobitev cestne povezave med Kolombom in Kandyjem ter Kolombom in Katu-





Za krajše prevoze je najbolj priljubljeno prevozno sredstvo motorna rikša. Foto: Matjaž Napokoj.

nayako. Zgraditi nameravajo tudi prepotreben avtocestni obroč okrog Kolomba. Prebivalstvo se večinoma prevaža z lokalnimi avtobusi. Avtobusne povezave vzdržujejo tako državni kot zasebni avtoprevozniki, med katerimi ni večjih razlik. Večina njihovega voznega parka namreč bolj kot na cesto spada med staro železo. Nekoliko boljši so turistični avtobusi. Čeprav so tudi ti praviloma rabljeni, so bolje vzdrževani in zato varnejši.

Železniški sistem je, kot rečeno, iz 19. stoletja. Prvo železnico med Kolombom in Kandyjem so dogradili že leta 1867. Pozneje so zgradili še več železniških prog, s katerimi so povezali vseh devet provincialnih središč. Skupna dolžina železniškega omrežja je 1449 km. V vojaških spopadih sta bili uničeni progi med Kolombom in Jaffno ter odcepom s te proge do mesta Mannar. Širina večine železniških tirov je 1676 mm, kar je precej več od običajne razdalje med tiroma v Evropi, ki je 1435 mm. Še vedno je ohranjen del ozkotirne železnice v dolžini 59 km.

Šrilanka ima več pristanišč. Največje trgovsko pristanišče je v Kolombu, precej manjše je v Galleju. Eno od najugodnejših naravnih pristanišč Trincomale je bilo zaradi bojev v tem delu otoka dolgo namenjeno skoraj izključno vojaškim potrebam. Prav tako je bilo zaradi vojne ustavljeno delo v pristanišču Jaffna na severu otoka. V Hambantoti na jugu otoka s kitajskim kapitalom gradijo sodobno trgovsko pristanišče, ki bo namenjeno zlasti pretovoru blaga.

Edino mednarodno letališče je v bližini Negomba severno od Kolomba, na Šrilanki pa je še 13 manjših letališč z asfaltirano stezo.



Za turiste je zlasti slikovita vožnja z vlakom med nasadi čajevca v osrju otoka. Foto: Krištof Kranjc.



Nazorna informacijska tabla z voznim redom. Foto: Krištof Kranjc.

PRIPOROČENA POT

Devetdnevno potovanje po Šrilanki je pripravljeno tako, da zagotavlja celovit vpogled v naravne in družbene značilnosti za dobre tri Slovenije velikega tropskega otoka, ki se ponša s starodavno civilizacijo in kulturo. Začne se v gospodarskem središču otoka Kolombu, od koder nas pot popelje proti severu, v središče tako imenovanega arheološkega trikotnika. Tam sta tudi starodavni prestolnici Šrilanke Anuradhapura in Pollonaruwa, vpisani v Unescovem seznamu svetovne kulturne dediščine. Sledi vzpon na planote Osrednjega višavja z obsežnimi plantažami čajevca, na katerih so kot obiralke zaposlene zlasti tamilske ženske. V vaseh se je mogoče seznaniti s tradicionalnima obrtoma izdelovanja lesenih mask in batik tiskanja tkanin ter z ajurvedskimi vrtovi začimb. Ob poti so tudi riževa polja padiji, ki jih večinoma še vedno obdelujejo ročno. Z Nurelijske planote se pot spusti v nižavje na jugozahodu otoka, kjer so plantaže kavčukovcev in kokosovih palm. Na jugozahodni obali, ki jo je decembra 2004 opustošil cunami, je pristaniško mesto Galle z nizozemsko kolonialno arhitekturo.

1. dan: Kolombo

Z več kot 650.000 prebivalci je Kolombo največje mesto v državi in njeno nesporno gospodarsko središče. V njegovo metropolitansko območje spadata tudi okrožji Gampaha in Kalutara. Vsa tri okrožja merijo 3694 km², na katerih živi 5,5 milijona ljudi.

Zaradi pomembne strateške lege vzdolž pomembnih pomorskih trgovskih poti in dobrega naravnega pristanišča ima Kolombo dolgo zgodovino. Prek pristanišča v ustju reke Kelani so trgovali že rimski in nato arabski ter kitajski trgovci. Arabski popotnik Ibn Batuta je v svojih opisih pristanišče imenoval Kalanpu. Arabski trgovci so tu postavili trgovske postojanke in se za stalno naselili že v 8. stoletju. Njihovi potomci so pripadniki skupnosti šrilanških Mavrov. V 14. in 15. stoletju, ko je kralju Parakramabahuju VI. ponovno uspelo vzpostaviti oblast na celotnem otoku, je bila prestolnica mesto Kotte (Utrdba).

Tudi zaradi nesposobnosti njegovih naslednikov so leta 1593 nadzor nad obalnimi pokrajinami prevzeli Portugalci, ki so od lokalnih vladarjev sprva dobili pravice do trgovanja z začimbami, nato pa so skladno s svojo kolonialno politiko začeli širiti politični in verski vpliv. Zaradi nenehnih napadov domačinov so Portugalci Kotte zapustili in postojanko prestavili na polotok v ustju reke Kelani.

Ob reki Kelani je bilo pristanišče, ki so ga domačini imenovali Kolon thota, kar pomeni

pristanišče ob reki Kelani. Po njem naj bi pozneje Portugalci poimenovali pristanišče in trgovsko postojanko na polotoku in nastalo je ime Kolombo. Leta 1656, dvajset let po sporazumu o zavezništvu med kandyjskim vladarjem Rajasinghom in Nizozemsko vzhodno-indijsko družbo v boju proti Portugalcem, so bili ti pregnani iz Kolomba. Nizozemci se določil sporazuma niso držali in so obdržali nadzor nad obalnimi območji z nasadi cimetovca, Kolombo pa je postal upravno središče nizozemskih čezmorskih ozemelj v tem delu Azije. Nizozemci so ga leta 1796 zaradi vojn s Francozi predali Britancem. Ti so ga sprva uporabljali kot vojaško postojanko, iz katere so napadali uporne Kandyjce in jih leta 1815 dokončno porazili. Takrat je Kolombo postal prestolnica britanske kronske kolonije Cejlon. Britanci so nemudoma začeli spreminjati mestno podobo. Zrasle so velike trgovske in bančne hiše, saj je Kolombo postal tudi trgovsko in poslovno središče otoka. Število prebivalcev je hitro naraščalo in leta 1866 doseglo 80.000.

Po osamosvojitvi države leta 1948 je Kolombo postal glavno mesto neodvisne države Cejlon. Leta 1978 so po dograditvi novega parlamenta upravne in politične funkcije prenesli v vzhodno predmestje Kolomba Kotte, ki je preraslo v politično središče države in so ga po nekdanjem ministrskem predsedniku Juniusu Jayawardeneju preimenovali v Sri Jayawardenepura, kar v prevodu pomeni utrjeno mesto velike zmage. Vladne funkcije so 29. aprila 1982 tudi formalno prenesli v novo prestolnico, ki šteje 115.000 prebivalcev; 87 % jih je singalske narodnosti.

V Kolombu je najzanimivejši ogled utrjenega dela mesta, ki ga domačini še vedno imenujejo Fort, in trgovske četrti Pettah. Ta dva dela sestavljata zgodovinsko jedro mesta. Ogleda vredna je tudi ugledna četrt, znana pod imenom Cimetovi vrtovi. Med ogledom se je treba zavedati nekaterih nevarnosti. Obiskovalca ogrožajo kaotičen promet, v katerem pešci nimajo nobenih pravic, pa tudi žeparji in ponudniki raznovrstnih storitev, ki ga v motornih taksijih kaj hitro zwabijo v prodajalne, kamor si sam niti približno ne želi. Ker so Kolombo že večkrat pretresli teroristični napadi, so na vseh vhodih v mesto in povsod po starem delu utrdb vojaške kontrole. Do turistov sicer prijazni vojaki so pri svojem delu dosledni. Zaradi osebnih pregledov se lahko ogledi močno zavlečejo.

Fort ohranja spomin na kolonialno preteklost, zlasti na obdobje britanske kolonialne uprave. Utrdba stoji na polotoku med Indijskim oceanom, pristaniščem in umetnim jezerom Beira. Jezero so z morjem povezali s prekopom in tako dobili vodni jarek, ki je utrdbo varoval pred napadi s kopnega. Promet skozi središče Forta je zaradi nevarnosti terorističnih napadov žal močno omejen. Leta 1996 so namreč Črni tigri v njem izvedli samomorilski napad na Centralno banko, v katerem je bilo ubitih 90 in ranjenih kar 1400 ljudi, leta 1997 pa so le nekaj mesecev po odprtju postavili bombo še v šrilanškem svetovnem trgovinskem centru. Svetovni trgovinski center v Fortu sestavljata dve 152 m visoki stolpnici, ki veljata za drugi najvišji zgradbi v južni Aziji. Dostop do predsedniške palače zaradi groženj s terorističnimi napadi ni mogoč, okolica banke in trgovskega centra pa je obdana z vojaškimi postojankami in kontrolnimi točkami.

Predsedniško palačo so zgradili v drugi polovici 18. stoletja kot sedež guvernerjev otoka. V ta namen so jo kot kraljičino palačo uporabljali tudi Britanci. Zdaj je v njej rezidenca pred-



Živahna trgovska ulica v središču Kolomba. Foto: Matjaž Napokoj.



Nova mestna hiša. Foto: Krištof Kranjc.



Stolpnici svetovnega trgovinskega centra sta tudi dobra orientacijska točka. Foto: Krištof Kranjc.

sednika države, zato je v tem delu mesta vojaški nadzor še toliko bolj oster. Najstarejša trgovska hiša iz leta 1844 Cargil, ki so jo nekoč imenovali Beli velikan, je zaradi omejenega dostopa v mestno središče opuščena.

Do nekdanjega svetilnika, zdajšnjega slovitega stolpa z uro, se lahko mimo barikad prebijemo le po temeljitem osebnem pregledu. Svetilnik je svojo nalogo opravljal med letoma 1857 in 1950, ko so neposredno na obali zgradili novega, starega pa zakrili z novimi stavbami. V južnem delu Forta je poslopje nekdanjega parlamenta, kjer so zdaj državni uradi in finančno ministrstvo. Pred poslopjem, zgrajenim v novobaročnem slogu, stojijo trije kipi, posvečeni prvemu predsedniku samostojne države Senanayakeju in drugim borcem za neodvisnost.

Stavba parlamenta stoji ob prekopu, ki Indijski ocean povezuje z umetnim jezerom Beira. Jezero so Nizozemci tudi proti notranjosti otoka povezali s sistemom prekopov, po katerih so prevažali začimbe in oskrbovali posamezne dele kolonije. Na majhnem otočku v jezeru so imeli zaprte sužnje, ki so jih večinoma pripeljali iz Afrike. Njihove pobege so preprečevali z naselitvijo krokodilov v jezero. Če se je kljub temu komu posrečilo pobegniti, so ga ob prijettu po prvem poskusu bega prebičali, po drugem pa obesili. Britanci so iz jezera odstranili krokodile in ga namenili rekreaciji. Pozneje je Šrilanko večina temnopolnih sužnjev zapustila, ostal jih je le manjši del. Ti sestavljajo skupnost, imenovano šrilanški Kafirji. Na otoku so pozneje namestili odred malajskih vojakov. Zdaj so v okolici jezera številne mošeje, pa tudi hinduistična svetišča, ki so jih v času britanske nadvlade postavili za potrebe bogoslužja malajskih in indijskih vojakov. Jezero obkrožajo tudi poslovne zgradbe, na otoku pa je budistično svetišče Seema Malakaya.

Južno od utrdbe je pol kilometra dolga promenada, imenovana Galle Face Green, ki poteka vzdolž obale Indijskega oceana. Med oceanom in obalno cesto so Britanci leta 1859 uredili konjsko dirkališče in igrišče za golf, po osamosvojitvi pa je prostor postal priljubljeno sprehajališče domačinov, ki v sušnem delu leta spremeni barvo iz zelene v rjavo. Cesta vzdolž promenade se nadaljuje v eno najpomembnejših in najprometnejših cest na otoku, ki Kolombo povezuje s pristaniščem Galle na jugu otoka.

Mestni bazar Pettah je stara trgovska četrt vzhodno od Forta. Njeno ime izvira iz kolonialnega obdobja, ko so jo domačini imenovali Pita kotuwa, kar pomeni zunaj utrdbe. V arhitekturi Pettaha je ohranjen spomin na vsa obdobja iz zgodovine otoka. Ob vhodu v četrt je stolp z uro iz leta 1924, imenovan Khanov urni stolp (Khan Clock Tower). Postavitvi ga je dala premožna parsovska družina iz Bombaja. Mošejo Jami-Ul-Alfar, ki stoji severno od glavne ceste, so zgradili potomci arabskih trgovcev. Na Nizozemce spominja poslopje Stare pošte, v katerem je zdaj muzej nizozemskega kolonializma. Bližnja stavba železniške postaje je zgrajena v britanskem kolonialnem slogu. Pettah se razprostira med glavno cesto ter železniško in avtobusno postajo. Prečne ulice so namenjene prodaji določenih zvrsti izdelkov. Tako je v prvi prečni ulici mogoče kupiti elektro- in fotoopremo, v drugi dragulje, v tretji železnilino, v četrti mešano blago ter v zadnji, peti, čaje in začimbe.

Ena od najprestižnejših mestnih četrti je zgrajena na območju nekdanjih nasadov cimetočevca, zato jo še vedno imenujejo Cimetovi vrtovi (Cinamon Gardens). V njenem središču

Šrilanka in gibanje neuvrščenih

Šrilanka spada med ustanoviteljce gibanja neuvrščenih. Njeni predstavniki so sodelovali na vseh svetovnih konferencah gibanja. V Kolombu so pripravili več sestankov njegovih voditeljev, avgusta 1976 pa je bila država gostiteljica pete konference gibanja neuvrščenih, na kateri je sodelovalo 86 polnopravnih članic, 10 opazovalk, 7 gostij ter 12 delegacij osvobodilnih gibanj in mednarodnih organizacij.

Uvodni govor je imela tedanja ministrska predsednica Sirimavo Bandaranaike, ki je poudarila, da politike ni mogoče ločevati od gospodarstva, saj ima vsaka politična akcija za posledico tudi gospodarsko dimenzijo. Žato bi moralo gibanje neuvrščenih v svojih prizadevanjih za vzpostavitev pravičnega političnega sistema posvečati večjo pozornost gospodarskim potrebam svojih članic in se zavzemati za zmanjševanje razlik med revnimi in bogatimi državami.

Konferenca v Kolombu je bila eden od pomembnih mejnikov v zgodovini gibanja. Sprejeli so politično in gospodarsko deklaracijo ter akcijski program gospodarskega sodelovanja. Dopolnili so zasnovano popuščanja napetosti ter utemljili sodelovanje neuvrščenih v kulturi, znanosti, izobraževanju in obveščanju. Na konferenci so sprejeli merila in smernice neuvrščenega gibanja, ki so od držav članic zahtevala vodenje neodvisne politike skladno z načeli aktivnega in miroljubnega sožitja, podpiranje boja za narodno osvoboditev, nevstopanje v vojaške zveze pod okriljem velesil ter zavračanje tujih vojaških oporišč na svojih ozemljih.

Sirimavo Bandaranaike je predlagala resolucijo o razglasitvi Indijskega oceana za območje miru, ki jo je gibanje tudi sprejelo. Obsodili so apartheid v Južnoafriški republiki in izpostavili palestinsko vprašanje. Na pobudo jugoslovanskega predsednika Josipa Broza Tita so pozneje sklicali prvo posebno zasedanje skupščine Združenih narodov, namenjeno svetovni razorožitvi. Konferenca v Kolombu se je udeležil tudi takratni generalni sekretar OŽN Kurt Waldheim, ki je v pozdravnem govoru gibanju neuvrščenih izrazil priznanje v boju za mir in pravičnost na svetu.

Šrilanka je aktivno sodelovala tudi na ostalih konferencah neuvrščenih. Na beograjski konferenci julija 1978 se je v iskanju najboljše poti za mirno reševanje sporov med neuvrščenimi državami pridružila Jugoslaviji, ki je zagovarjala stališče, da mora filozofija neuvrščenosti dosledno odklanjati vojno kot največji zločin proti človeštvu, zato se morajo vse države vzdržati uporabe sile ali grožnje z njo.

Pozneje se je izkazalo, da so se zlasti zaradi neurejenih meja in ozemljiskih sporov prav neuvrščene države zapletale v hude medsebojne spopade, ki so v nekaterih primerih prerasli v prave vojne. Kljub temu da se je število članic gibanja pozneje povzpelo na več kot sto, državam članicam ni uspelo uresničiti ideologije in ciljev neuvrščenega gibanja. Zagotovo pa je prav to gibanje v določenem času pripomoglo k politiki popuščanja in mnogim narodom prineslo edino upanje v boju proti hegemoniji velikih sil.



Palača, kjer je leta 1976 peta konferenca gibanja neuvrščenih držav, je preurejena v spominski muzej Solomona Bandaranaikeja. Foto: Matjaž Napokoj.

je park Viharamahadevi, okrog katerega so nanizani stara in nova mestna hiša, knjižnica, spominski park žrtvam druge svetovne vojne ter Narodni muzej. Park so zasnovali že Britanci in ga posvetili kraljici Viktoriji. Po osamosvojitvi so ga domačini preimenovali in ga v čast antičnemu vladarju Dutugemunuju poimenovali po njegovi materi Viharamahadevi. V bližini sta kongresna dvorana in spominski muzej prvega predsednika Solomona Bandaranaikeja, imenovan Bandaranaike Memorial International Conference Hall, ki so ga leta 1971 zgradili s kitajskim kapitalom. V tej palači je bila leta 1976 peta konferenca gibanja neuvrščenih držav.

2. dan: Kolombo – Habarana (172 km)

Ozka in luknjasta cesta proti severovzhodu otoka vodi skozi manjša naselja, v katerih katoliške cerkve ter imena na izveskih obcestnih trgovin in obrtnih delavnic, kot na primer Da Silva, opozarjajo na dediščino kolonialnega obdobja, ko se je zaradi mešanih zakonov izoblikoval poseben sloj »hlačnega razreda«.

Sedemintrideset kilometrov severno od Kolomba je mesto Negombo z ribiškim pristaniščem, kjer je vredna ogleda ribja tržnica na prostem. V okolici Negomba so številni hoteli, med katerimi so nekateri zaradi nekdanje otroške prostitucije, ki je bila tod zelo razširjena, še vedno na slabem glasu.

Cesta proti lokalnemu središču Kurunegali vodi skozi tako imenovani kokosov trikotnik, v



Ribiška flota v Negombu. Foto: Krištof Kranjc.

katerem so največji nasadi kokosovih palm in ananasa na otoku. V preprostih obcestnih prodajalnicah, zbitih iz surovo pooblahnih desk, domačini ponujajo sveže kokosovo mleko in ananas. Razlika v okusu, sočnosti in vonju med ananasom, ki ga lahko kupimo v Sloveniji, in ananasom iz tukajšnje obcestne kolibe, je precejšnja.

Severno od Kurunegale se pokrajina spremeni. Vlažno tropsko rastje obalnega nižavja, kjer pade več kot 2500 mm dežja na leto, postopno zamenjajo nasadi tikovca in riževa polja. V tem sušnejšem severnem in severovzhodnem delu otoka je poljedelstvo odvisno od namakanja, kar omogočajo številni manjši in večji vodni zadrževalniki. Kurunegala je glavno mesto Severozahodne province in središče okrožja. Ima 30.000 prebivalcev in se razvija na križišču, kjer se cesta iz Kolomba razcepi proti Kandyju na jugovzhodu, do koder je še 42 km, in 80 km oddaljeni Habarani na severu.

V okolici so plantaže kokosovih palm in kavčukovca, mesto samo pa obdaja osem graničnih gričev, med katerimi največji po obliki spominja na slonji hrbet. Imenujejo ga Slonji grič, ki je dal ime tudi mestu; Kurunegala namreč v prevodu pomeni Slonja skala (v singalščini slonu z velikimi okli pravijo *kurune*, skali pa *gala*). Tudi preostali griči so poimenovani po živalih.

V drugi polovici 13. stoletja je bila Kurunegala prestolnica otoka, kar je postala, potem ko je princ Parakramabahu III. ponovno zasegel Budov zob, ki so si ga pred tem nasilno prilastili južnoindijski Čolanci. Njegovi nasledniki so tu vztrajali do leta 1335, ko so si za novo prestolnico izbrali Dambadeniyo zahodno od Kurunegale. Ostanki Kurunegalinih palač in svetišč so slabo ohranjeni. Simbol mesta je stolp z uro, posvečen žrtvam padlih vojakov v prvi in drugi svetovni vojni.

Med drevesnimi vrstami sušnega severa so tudi gospodarsko pomembne vrste mahagoni, tikovec in ebenovec. Vlažni in sušni monsunki gozdovi proti severozahodu in jugovzhodu prehajajo v grmovno rastje z akacijami, prilagojenimi pomanjkanju vode. Pravi tikovec (*Tectona grandis*) spada v družino sporiševk (Verbenaceae). Doma je v vzhodni Aziji, Indiji in Indoneziji. Ime azijskega izvora izhaja iz besede *tekka*. Drevo z ravnim deblom in kroglasto krošnjo lahko zraste do 60 m visoko. Listi so ovalni, dolgi okrog 60 cm, široki okrog 30 cm in po spodnji strani gosto porasli z drobnimi dlačicami. Pod sivkasto skorjo je beljava, ki jo zelo radi napadejo termite in pogosto tudi gniloba. V sredini debla je črnjava, ki pa je proti škodljivcem zelo odporna. Prijetno dišeč les se ne krči. S staranjem spreminja barvo od rumene do kostanjeve s temnejšimi progami. Njegovo trgovsko ime je tikovina, ki je zelo iskana zaradi svoje odpornosti in trajnosti ter lahke obdelave. Iz nje izdelujejo pohištvo, parket in obloge. Tikovec uspeva v toplem in vlažnem tropskem pasu, na Šrilanki pa v osrednjem in severnem delu otoka, poraslim z monsunkim gozdom.

Pravi ebenovec (*Diospyros ebenum*) je tropsko drevo iz družine ebenovčevk (Ebenaceae). Njegovo znanstveno ime je zloženka iz grških besed *dios* in *pyros* v pomenu božanski plod, kar se nanaša na užitne plodove. Uspeva na Šrilanki, v Indiji, Maleziji in Indoneziji. Najvišje zraste prav na Šrilanki, kjer raste v osredju severnega dela otoka. Ima sivo skorjo ter podolgovate, jajčaste, usnjate, celorobe in svetleče liste na kratkih pecljih. Plod ima obliko ovalne jagode. Gost in trd les črne barve se da lepo spolirati. Črna barva lesa, ime-



V Habarani turistom ponujajo izlete na slonjih hrbtih. Foto: Krištof Kranjc.

novanega ebenovina, je posledica rastlinskega barvila v *parenhimu*. Iz ebenovine izdelujejo le dragocene predmete, intarzije in dele glasbenih inštrumentov, na primer tipke za klavirje in flavte. Pod imenom ebenovina so v prodaji tudi številne sorodne vrste lesa iz istega rodu, pa tudi razni ponaredk. Ebenovino ponarejajo tako, da črno obarvajo manj kakovostne in pogostejše vrste lesa z drobno teksturo, na primer les hruške.

Od Kolomba do Habarane je dobrih šest ur vožnje. Naselje z manj kot 10.000 prebivalci je pripravno izhodišče za ogled tako imenovanega arheološkega trikotnika v severovzhodnem delu otoka in tudi za slonji safari. Oglišča trikotnika so zgodnje šrilanške prestolnice Anuradhapura, Polonnaruwa in Kandy, v njegovi notranjosti pa sta Sigiriya z ostanki mogočne palače iz 5. stoletja in jamsko budistično svetišče v Dambulli. Nad obnovitvenimi in vzdrževalnimi deli bdita tako šrilanška vlada kot Unesco, ki je vse te kraje in njihove znamenitosti uvrstil na seznam svetovne kulturne dediščine.

Najznačilnejši in največji objekti budistične sakralne arhitekture so veličastna kupolasta svetišča, v katera so shranjevali posmrtno ostanke Bude in drugih budističnih verskih pomembnežev. Na Šrilanki jim pravijo *dagobe*, v drugih delih Azije pa *stupe*. Najvišje dagobe so gradili v Anuradhapuri, kjer nekatere presegajo višino 100 m. Po smrti Siddharte Gautame Bude so njegovo truplo kremirali ter pepel in posmrtno ostanke shranili v desetih stupah v Indiji. Potem ko je severnoindijski vladar Ašoka prevzel budistično vero, je ukazal stupe odpreti in posmrtno ostanke iz njih (kosti, lase, zobe, nohte, ostanke oblačil, pepel ...) razdeliti med več tisoč stup, ki so jih zgradili medtem. Nekatere od njih so



Cvet izvorno južnoameriškega zimzelenega tropskega drevesa *Couroupita guianensis* je za Singalce svet, saj se v njegovi sredici skriva majhna bela dagoba. Foto: Drago Kladnik.

prenesli tudi na Šrilanko. Dagobe so simbol predanosti Singalcev budizmu. Predstavljajo kozmično goro, ob kateri ljudje v meditaciji očistijo duha.

Razen dagob so ohranjeni tudi ostanki krožnih svetišč, imenovanih *vatadage*, ki imajo v središču manjšo dagobo, okrašeno s štirimi podobami Bude, ki zrejo v glavne smeri neba. Osrednji del *vatadageja* obdaja kamnito stebrišče, ki je nekdanje nosilo leseno ostrešje. Značilna zidana svetišča so poslikani templji ali *gadige*. To so opečnate obokane stavbe z več metrov debelimi zidovi, ki se proti vrhu kupolasto zožujejo. Poslikani templji so pomembna dediščina budizma na otoku. V Anuradhapuri so poleg dagob vidni tudi ostanki samostanov ali *piriven*, v katerih je bivalo več tisoč menihov. Med ohranjene spomenike kulturne

dediščine spadajo tudi ostanki kraljevih palač ali *radža vihar*. Med najbolj ohranjenimi sta palači v Sigiriyi in Polonnaruwi. Lepo ohranjena so tudi kopališča in rezervoarji pitne vode, imenovani *pokune*. Ostali bivalni objekti so bili iz lesa, zato niso ohranjeni.

Med ogledom svetišč in ostalih verskih objektov je treba upoštevati pravila o oblačenju. Pred vstopom v svetišče se je treba sezuti in si sneti pokrivalo. Vstop v kratkih hlačah in majicah brez rokavov ni dovoljen ne ženskam ne moškim. Zato si pred vstopom praviloma za majhen denar lahko sposodimo sarong, krilu podobno oblačilo, ki si ga ovijemo ali ogr-nemo okrog pasu.

3. dan: Habarana – Anuradhapura – Habarana (120 km)

Anuradhapura je najstarejša prestolnica Šrilanke. Poimenovana je po ministru kralja Vidžaje Anuradhi (ime je zloženska iz osebne imena *Anuradha* in občnoimenskega izraza *pura* v pomenu mesto). Leži v bližini nove Anuradhature, ki je nastala v britanskem kolonialnem obdobju. Ostanke arheološkega kompleksa se razprostirajo med tremi umetnimi jezeri, največjim Nuwarawewo iz 1. stoletja pr. n. št. na vzhodu, Tisawewo na jugu ter najstarejšim Bassawakulamom iz 4. stoletja pr. n. št. na severu.

Zgodnje civilizacije na Šrilanki so temeljile na gradnji obsežnih namakalnih sistemov z velikimi vodnimi zbiralniki na večjih rekah in njihovih pritokih, iz katerih so v sušnem obdobju črpali vodo. Zbiralniki so omogočili ne le obstoj zgodnjih civilizacij, temveč preživetje ljudi v dolgotrajnem sušnem obdobju. Najstarejši vodni zbiralniki so iz 5. stoletja pr. n. št., njihovo urejanje pa je doseglo vrhunec v 12. stoletju. Od takrat pa do propada antičnih civilizacij Anuradhature in Polonnaruwe v 13. stoletju so skladno s slovitim izrekom vladarja Polonnaruwe Parakramabahuja iz 12. stoletja, da »*nobena kaplja dežja ne sme doseči oceana, ne da bi pred tem služila ljudem*«, zgradili več tisoč vodnih zbiralnikov ali vev, kot jim pravijo na otoku. Povprečno velik vodni zbiralnik je zadoščal za namakanje okrog 42 ha padijev. Največje namakalne sisteme so sestavljale mogočne pregrade in mreža kanalov, po katerih so odvajali vodo na izsušena riževa polja. Kanal, po katerem so tok reke Kalu preusmerili v vodni zbiralnik na reki Malwatu v bližini Anuradhature, je dolg kar 87 km. Prvih 27 km ima padec manj kot 10 m na 1 km dolžine, kar je preprečevalo spodjedanje bregov in tudi zasipanje dna kanala. Z vodo iz umetnih jezer so prek podzemnih kanalov oskrbovali tudi kopališča in rezervoarje s pitno vodo v mestu.

Anuradhapursko kraljestvo je bilo eno od najmogočnejših centrov politične moči v južni Aziji, Anuradhapura pa je bila versko in upravno središče kraljestva. Kraljestvo iz 4. stoletja pr. n. št. je dinastičnim spopadom in invazijam južnoindijskih tamilskih ljudstev kljubovalo skoraj 1500 let, vse do 12. stoletja, ko so prestolnico zaradi napada Čolancev iz južne Indije preselili v 120 km oddaljeno Polonnaruwo. Takrat je mesto propadlo in počasi utonilo v pozabo. Ostanke nekdanjih palač, samostanov in svetišč je preraslo rastlinje. Kompleks so leta 1820 ponovno odkrili Britanci, ki so leta 1890 začeli s prvimi arheološkimi deli. Z zanimanjem za zgodovino otoka so navdušili tudi domačine. Izkopavanja so izkoristili tudi kot

pomemben dejavnik krepitve politične moči. Zato so pospešili obnovo kraja in ga postopno spremenili v regionalno središče, obnovljena svetišča pa v pomembno versko središče. Veličino mesta, ki je bilo obdano z mogočnim obzidjem in je v času največjega obsega merilo 4 krat 26 km, razkrivajo arheološki ostanki zdaj bolj ali manj obnovljenih svetišč, namakalni kanali in vodni zbiralniki.

Znamenitosti Anuradhature lahko razdelimo na tri območja, znotraj katerih so ostanki palač (maha vihara), samostanov (pirivena), svetišč (dagoba, vatadage), kopališč (pokuna) in parkov, med katerimi so v nadaljevanju omenjeni le bolj znani in pomembni.

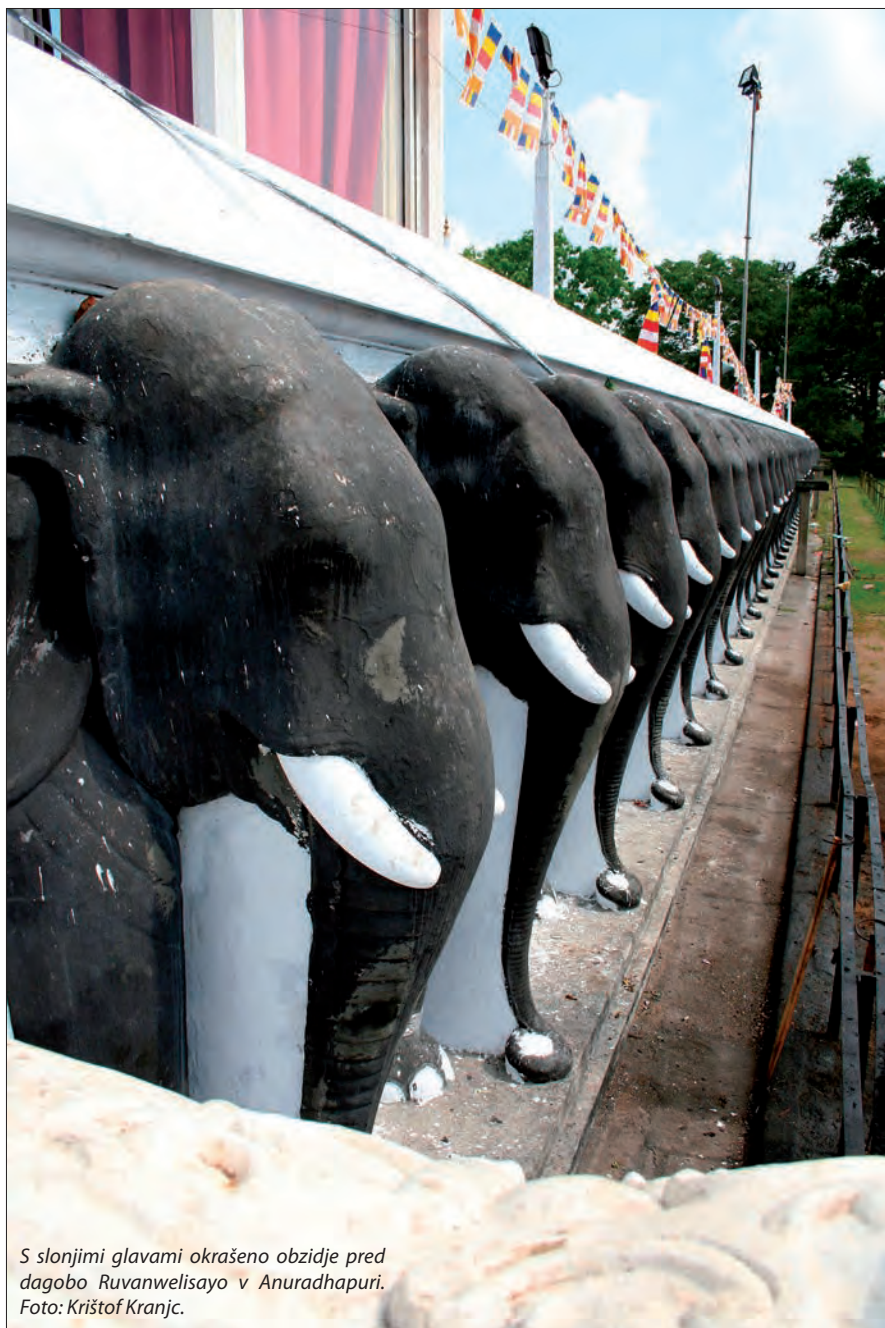
Prvo območje je v južnem predmestju nekdanje prestolnice, kjer so bili pomembni samostani in verska svetišča. Najpomembnejše med njimi je Svetišče svetega drevesa razsvetljenja, originalno Sri maha bodi. Svetišče, kjer ohranjajo sveti fikusovec (*Ficus religiosa*), je versko središče z več kot dvatisočletno zgodovino. Drevo je bilo vzgojeno iz sadike drevesa, pod katerim je Buda v severnoindijskem kraju Bodhgaya doživel razsvetljenje. Budistično vero je v 3. stoletju pr. n. št. na Šrilanki razširil Mahinda, sin mogočnega indijskega vladarja Ašoke. Njegova sestra Sangamita je pozneje, ko se je budizem že utrdil, na otok prinesla še sadiko svetega drevesa, ki so jo zasadili leta 288 pr. n. št. Po triindvajsetih stoletjih drevo, zaščiteno z železno ograjo in podprto z bronastimi podporniki, še vedno raste. Anuradhatura je prav zaradi njega eden od najsvetejših budističnih krajev na svetu.

Sveti figovec (tudi sveto figovo drevo in drevo razsvetljenja) spada v družino murvovk (Moraceae). Vrstno ime *religiosa* v pomenu veren je povezano z budističnim verskim izročilom, ki pravi, da je pod tem drevesom Buda doživel razsvetljenje. Običajno ga sadijo pred indijskimi templji. Izvira iz Indije, kjer ga imenujejo *peepul tree* (od tod tudi ponášenska pipalovo drevo), ponekod tudi *bo tree* ali drevo razsvetljenja. Je eden izmed pagodastih fikusov, med katere prištevamo vse tiste, ki imajo zračne korenine vraščene v zemljo navpično okrog debla. Tako se hkrati s spremembo koreninskega tkiva razvijejo dodatna fikusova debela. Do 30 m visoko drevo je zelo razvejano, njegova krošnja je precej gosta. Celorobi listi, ki v sušnem obdobju odpadejo z vej, so na dolgih pecljih, s podaljšanim in koničastim vrhom. Žile mladih listov so rožnate, pri odraslih postane listna ploskev zelenkastomodra, žile pa so slonokoščene barve. Plodovi so drobni in škrlatno rdeči.

Po propadu Anuradhature so svetišča in samostani propadli, za sveto drevo pa so ves čas skrbele generacije dednih čuvajev, ki so bili posvečeni za to delo. Ker prvotnega drevesa v Indiji ni več, je prav to drevo najsvetejše od vseh njegovih svetih potomcev.

V bližini so ostanki samostana Bronasta palača (Brazen Palace). Njegovo velikost ponazarja 1600 kamnitih stebrov, ki so bili nekoč opora devetnadstropni stavbi, v kateri je bivalo 1000 menihov in njihovih služabnikov. V tako imenovani piriveni so bile osrednja obredna dvorana, dvorana za meditacije in bivalne celice menihov. Samostan je bil prekrit z bronasto streho, po kateri je palača dobila ime. Zgrajen je bil v obdobju vladarja Dutugemunuja v 2. stoletju pr. n. št. V spopadih je bil večkrat uničen in nato obnovljen. Po obnovah žal ni dosegel prvotnega blišča. Samostan je bil zadnjič obnovljen tik pred zatonom Anuradhature v 12. stoletju.

Nedaleč od Bronaste palače je arheološki muzej z zanimivimi modeli dagob in vatadage-



*S slonjimi glavami okrašeno obzidje pred dagobo Ruvanwelisayo v Anuradhapuri.
Foto: Krištof Kranjc.*



*Šop listov svetega fikusovca (Ficus religiosa).
Foto: Krištof Kranjc.*



Ker dagobe Abhayagiri dolgo niso vzdrževali, jo je na gosto preraslo grmičevje. Foto: Drago Kladnik.



Dagoba Abhayagiri med temeljitim odstranjevanjem prstene in rastlinske odeje. Foto: Krištof Kranjc.



Polkrožni mesečevi kamni imajo v budizmu izjemen simbolni pomen. Foto: Matjaž Napokoj.



Dvojni vodni bazen Kuttam Pokuna je bil namenjen obrednim kopelim. Foto: Krištof Kranjc.

jev. Hrani tudi različne vire, ki pripovedujejo o življenju v samostanih. Na območju Anuradhapure stoji tudi najstarejša dagoba, imenovana Tuparama. Čeprav je veliko nižja od ostalih, je ena od najpomembnejših, saj naj bi bila v njej shranjena ključnica samega Bude. Prvotna dagoba v obliki riževe kopice je bila večkrat poškodovana in celo razrušena. Zdajšnja zvonasto podoba je dobila leta 1862. Stebrišče okrog nje nakazuje, da je bila grajena kot krožno kupolasto svetišče vatadage. Ob poti proti Svetišču svetega drevesa razsvetljenja ne moremo zgrešiti 92 m visoke dagobe Ruvanwelisaye v obliki vodnega mehurčka. Dagobo z obsegom 292 m so zgradili v 2. stoletju pr. n. št., za časa vladarja Dutugemunuja. Opečno dagobo pod belim ometom so postavili na ploščadi, ki jo obdaja nizko obzidje, okrašeno s podobami slonov. Sloni naj bi kot izredno močne živali utrdili tamkajšnje zemljišče in s tem preprečili posedanje mogočnega svetišča.

Anuradhapurski vladarji so očitno tekmovali, komu bo uspelo postaviti višjo dagobo. Najvišjo, imenovano Jetavanarama, so zgradili v času vladarja Mahasene v drugi polovici 3. stoletja. Visoka je kar 120 m in velja za najvišjo opečnato zgradbo antičnega časa. V premeru meri 111 m in je postavljena na 8 m globokih temeljih. V njej naj bi shranili prepasnico, ki jo je uporabljal Siddharta Gautama Buda. Z izgradnjo Jetavanarame se je končalo obdobje graditve veličastnih dagob. Leta 2009 so končali obnovitvena dela, s katerimi so odstranili rastlinje, ki je pred tem v celoti poraščalo prej zanemarjeno dagobo.

V severnem delu arheološkega kompleksa so ostanki kraljeve palače in samostana. V samostanskem kompleksu, kjer je bivalo okrog 5000 menihov, stoji še ena orjaška dagoba, imenovana Abhayagiri, kar v prevodu pomeni Neustrašni Giri; poimenovana je namreč po puščavniku, ki je nekoč bival na tem kraju. Zgradili so jo v 1. stoletju pr. n. št., za časa vladarja Valagambe, ki se je pred sovražniki iz južne Indije, ki so takrat zasedli Anuradhapuro, zatekel v jamsko svetišče v bližini Dambulle. Po ponovnem prevzemu oblasti je velel zgraditi več kot 100 m visoko dagobo, ki zdaj meri le še 75 m.

V bližini so ostanki temeljev palače vladarja Mahasene. Ob vznožju stopnic, ki vodijo k njenim ostankom, je eden od najbolje ohranjenih mesečevih kamnov (*sandakada pahana* ali *moonstone*). Ti imajo velik simbolni pomen, saj naj bi obiskovalce pred vstopom v palačo ali svetišče simbolično očistili slabih misli. V polkrožno oblikovane kamne so vklesane podobe živali, ki ponazarjajo budistični pogled na življenje. V polkrogu se zvrstijo slon (rojstvo), konj (bolezen), lev (starost) in bik (smrt), ki simbolizirajo trpljenje. Sledi cvetni venec, ki ponazarja vzrok trpljenja, nato pa pas gosi, ki kažejo na pravilno pot modrosti (osmerna pot) skozi plamene očiščenja do lotosovega cveta v središču, ki simbolizira dokončno očiščenje ali nirvano. V tem delu je tudi lepo ohranjen dvojni vodni bazen Kuttam Pokuna, ki je bil namenjen obrednim očiščevalnim kopelim vladarja in menihov. Večji bazen je dolg 40 m, manjši pa 28 m. Voda je po podzemnem kanalu najprej pritekala v manjšega, od koder je bila speljana v večjega.

Tretje arheološko območje antične Anuradhapure je vzdolž jezera Tisawewa. Tu sta dobro ohranjena dagoba Mirisavatiya, zgrajena v času vladarja Dutugemunuja, ter skalnato svetišče Isurumuniya Vihara, v katerem so vklesani liki slona, zaljubljenec in vladarja Dutugemunuja. Like so vklesali v različnih obdobjih anuradhapurske zgodovine.

V bližini arheološkega kompleksa so še številna druga svetišča, med katerimi je zlasti zanimiv 12 km oddaljeni kompleks svetišč Mihintale. Na tem mestu naj bi se leta 247 pr. n. št. anuradhapurski vladar Devanampija Tisa srečal z odposlancem kralja Aškoke Mahindo, ki je vladarja spreobrnil v budistično vero. Svetišča in Budovi kipi stojijo na pobočju in vrhu hriba, kamor vodi veličastno stopnišče s 1840 stopnicami, izdelanimi iz granitnih blokov.

4. dan: Habarana – Polonnaruwa – Habarana (90 km)

Polonnaruwa je bila najprej prestolnica tamilske države (med letoma 993 in 1070), zatem še singalske (med letoma 1070 in 1236). V ta del otoka so se singalski vladarji umaknili ne le zaradi pritiska Tamilcev, ampak tudi zaradi malarije, ki je pogosto pestila prebivalstvo prvotne prestolnice Anuradhapure.

Čolanski osvajalci, Tamilci iz južne Indije, so iz Polonnaruwe dobrih sedem desetletij obvladovali severni del otoka. Konec 11. stoletja je singalskemu vladarju Vidžajabahuju uspelo zediniti dotlej sprte vladarje na otoku, ki so z združenimi močmi pregnali tamilske zavojevalce. Vidžajabahu je v Polonnaruwi zasnoval močno dinastijo, ki je do 13. stoletja vladala večjemu delu otoka. Polonnaruwa je imela v primerjavi z Anuradhapuro nekatere prednosti. Za otoško gospodarstvo je bila pomembna njena lega ob pritoku reke Mahaweli. To je omogočalo izgradnjo velikega umetnega jezera za namakanje polj v sušnem času. Polonnaruwa je imela tudi pomembno strateško lego. Vzdolž reke so potekale pomembne pro-



Parakramsko morje iz 12. stoletja je med največjimi umetnimi jezeri na Šrilanki. Foto: Drago Kladnik.

metne poti iz pristanišč na vzhodu otoka v njegovo notranjost, ki so jih učinkovito nadzorovali iz prestolnice.

Zaradi pomanjkanja padavin je vnuk vladarja Vidžjabahuja Parakramabahu I. v 12. stoletju ukazal zgraditi vodni zbiralnik s površino 24 km², da bi omogočil razvoj mesta. Vodo v njem je zadržala 15 km dolga in 12 m visoka pregrada. Za njo nastalo umetno jezero se še vedno imenuje Parakrama Samudra ali poslovenjeno Parakramsko morje in z njegovo vodo še namakajo okoliška polja. Zgodovinska kronika otoka Mahavamsa, zapisana v starodavnem jeziku pali, kot že povedano govori o Parakramabahujevem ukazu, da ne sme niti kaplja vode doseči oceana, ne da bi pred tem služila ljudem. Vladar je ukazal zgraditi ali obnoviti skupno 165 pregrad, 3910 kanalov ter 163 večjih in 2376 manjših umetnih jezer, tako imenovanih *vev*. Po zatonu Polonnaruwe v 13. stoletju so ti objekti začeli propadati.

Preglednica 11: Največji starodobni vodni zbiralniki.

Kalawewa	2583 ha
Kaudulla	2550 ha
Padaviya	2357 ha
Huruluwewa	2125 ha
Parakramsko morje	2100 ha
Mahakanadarawa	1457 ha

Vir: Waterworld – Modern irrigation Projects of Sri Lanka.

Propadanje antičnih rezervoarjev se je nadaljevalo tudi v času britanske kolonialne nadoblasti. Britanci so namenili vso pozornost plantažnemu gospodarjenju v vlažnejšem delu otoka; pridelovanje riža, odvisno od namakanja in rednega vzdrževanja vodnih zajetij, zanje ni bilo zanimivo. Čas vladanja Parakramabahuja kronike opisujejo kot zlato obdobje Polonnaruwe. Cvetela je trgovina in pridelali so dovolj hrane. Parakramabahu je z vojaškimi pohodi posegel celo v Burmo in Indijo.

Njegovi nasledniki so želeli biti še mogočnejši, a so državo pripeljali na rob bankrota. Kralj Nisanka Mala, ki si je prizadeval, da bi presegel Parakramabahujevo veličino, je od ljudi zahteval preveč. Obubožano gospodarstvo po njegovi smrti ni več zmoglo učinkovite obrambe. Dinastične spopade so izkoristili Tamilci, ki so se jim pridružili malajski pirati. Ti so opleni in požgali prestolnico. Z njenim uničenjem se je začelo temno obdobje, ki je trajalo naslednjih sto let. Prestolnica singalskih vladarjev se je umikala čedalje bolj proti jugu in v notranjost otoka. V 13. stoletju je prišlo do zatona civilizacij, ki so temeljile na namakalništvu. Poleg zgodovinskih razlogov je na to pomembno vplival tudi izrazit tektonski premik, ki so ga ugotovili na podlagi analiz letalskih in satelitskih posnetkov. Tektonski premik je povzročil spremembo toka najdaljše šrilanške reke Mahaweli. Vasi ob nekdanjem rečnem toku so ostale brez vodne oskrbe, kar je prisililo njihove prebivalce, da so se preselili na bolj namočena območja v osrednjem delu otoka.

Arheološki ostanki Polonnaruwe so uvrščeni med Unescovo svetovno kulturno dediščino. Arheološki park sestavlja več kompleksov: kraljeva palača s kopalščem in vladarsko spre-

jemno dvorano, versko središče Štirikotnik (Quadrangle), kjer so drug ob drugem hinduistična in budistična svetišča, templja Lankatilaka Vihara in Thivanka ter tempelj Gal Vihara. V kraljevem kompleksu pritegne največjo pozornost nekdanja sedemnadstropna kraljeva palača iz časa vladarja Parakramabahuja. Imenuje se Vejayanta Pasada in naj bi imela kar tisoč sob, namenjenih dvorjanom in kraljevim priležnicam. Ohranjeni so ostanki mogočnih zidov, ki so nosili spodnja tri nadstropja. Zgornja nadstropja so bila lesena. Dvorjani so živeli v velikem udobju. V osrednjem delu nekdanjega kraljevega vrta užitek je izjemno dobro ohranjeno kraljevo kopaljšče Kumara Pokuna v obliki lotosovega cveta. V bližini kraljeve palače so tudi dobro ohranjeni ostanki sprejemne dvorane. V njenih temeljih so vklesane podobe slonov in levov ter pritlikavcev, ki po legendi podpirajo svet. Vhod v dvorano varuje mitološka pošast Makara. Kamniti stebri nakazujejo, da je bila dvorana, v kateri je bil mogočen kraljevi prestol v obliki leva, nekoč pokrita. Na njih so še vedno vidna vklesana imena kraljevih ministrov.

Izjemno privlačno je versko središče, po glavnem svetišču poimenovano Štirikotnik. V njem so tako hinduistična kot budistična svetišča, kar dokazuje, da so pred stoletji pripadniki obeh verskih skupnosti živeli v miru in slogi. V verskem kompleksu stoji hinduistični tempelj Siva Devalaya in v njegovi bližini budistično svetišče Štirikotnik (v ožjem pomenu besede), v katerem so hranili Budov zob. Poimenovano je po ploščadi pravokotne oblike, na kateri je svetišče Budovega zoba, ki ga sestavlja več objektov. Budov zob so hranili v Atadageju.

Legenda o čaščenju Budovega zoba pravi, da so do 4. stoletja njegov levi kočnik hranili potomci indijskega vladarja Kalinge. Ko so razmere postale prenevarne, so se odločili, da bodo zob poslali v hrambo šrilanškemu vladarju v Anuradhapuri. To dejanje je uspelo hčeri indijskega vladarja Guhašive Hemamali, ki je v lase vpleten zob uspela skrivoma pretihotapiti mimo sovražnih vrst. Odtlej so bili za hrambo zoba zadolženi šrilanški vladarji in postal je simbol vladarske avtoritete. Vladarji so hrambo zoba poverili posebnemu redu budističnih menihov, ki še vedno skrbi za njegovo varnost. Zdaj je shranjen v Templju Budovega zoba v Kandyju.

V Štirikotniku je tudi lepo ohranjeno budistično svetišče Vatadage. Krožno oblikovano svetišče razkriva budistični pogled na svet. Pred vsakim od štirih vhodov v njegovo notranjost je mesečev kamen očiščenja, ki z vklesanimi živalmi simbolično prikazuje štiri plemenite resnice: bolečino ob rojstvu, bolezen, starost in smrt. Kača predstavlja hrepenenje, ki je vir trpljenja. Vrsta gosi simbolizira tiste, ki iščejo pot modrosti, in lotos v središču predstavlja očiščenje. Nad mesečevimi kamni se proti vrhu vzpenja osmero stopnic; te simbolično predstavljajo osmerno pot, ki vodi v odrešitev od trpljenja in nirvano. Vrh stopnic so podobe sedečega Bude, ki zrejo v vse štiri smeri, iz katerih vstopajo verniki. Svetišče je simbol svetega jezera Anotate v Himalaji, katerega vode iz telesa očistijo vse grehe. Poleg svetišča je kamnita knjiga Gal Pota. Na vrhu devet metrov dolge in kar 25 ton težke granitne klade so vklesana dejanja vladarja Nisanke Male, njegovi vojni pohodi, stiki s tujimi vladarji ter razna pravila in odredbe.

Znamenito kamnito svetišče Gal Vihara sestavljajo štiri v granitni blok vklesane podobe



Ostanki mogočne sedemnadstropne kraljeve palače Vejayanta Pasada v Polonnaruwi. Foto: Krištof Kranjc.



Kamnití stebri na sprejemni dvorani pričajo, da je bila stavba nekoč pokrita. Foto: Krištof Kranjc.



25-tonska kamnita knjiga je podrobna kronika o vladanju kralja Nisanke Male. Foto: Krištof Kranjc.



Del znamenitega kompleksa Gal Vihara s kipoma ležečega in stoječega Bude. Foto: Drago Kladnik.

Bude v različnih položajih. Nekdaj je bilo svetišče v celoti pokrito, vse kamnite podobe pa so bile obarvane in pozlačene. Najimpresivnejša je 14 m dolga skulptura Bude v ležečem položaju, ki nakazuje vstop v nirvano. Na njeni levi je 7 m visoka podoba na lotosovem cvetu stoječega Bude, ki simbolizira njegovo zahvalo pred svetim drevesom, pod katerim je doživel razsvetljenje. Dolgotrajna prerekanja o tem, ali vklesana podoba prikazuje Budo ali za njim žalujočega učenca Anando, so razrešili z ugotovitvijo, da na lotosovem podstavku, simbolu čistosti, lahko stoji le Buda. Še bolj proti levi je slab meter in pol visoka skulptura sedečega Bude v umetni vdolbini, povsem na drugi strani bloka pa je vklesana 4,6 m visoka podoba v globoko meditacijo zamaknjene sedečega Bude. Buda sedi na prestolu, okrašenem z vklesanimi podobami slonov.

5. dan: Habarana – Sigiriya – Dambula – Kandy (120 km)

Sigiriya je prepadni granitni osamelec, vrh katerega so v 5. stoletju zgradili razkošno palačo in neosvojljivo utrdbo. Vrh, visok 370 m, se vzpenja dobrih 180 m nad okoliško ravnico. Pot nanj vodi najprej skozi urejen vrt z vodnimi zbiralniki. Med štirimi simetrično razporejenimi ribniki z majhnimi otočki so bila bivališča, ki jih je vladar Kasyapa uporabljal v sušnem obdobju. Njihovi ostanki sicer niso ohranjeni, ohranjen pa je še delujoči sistem kanalov in vodnjakov.

Mimo skalnatih balvanov, v katerih so še vidni sledovi ometa in poslikav, se po opečnatem stopnišču vzpenjamo do »levje« ploščadi na vznožju stene, kjer je glavni vhod v palačo. Vhod v obliki levjega žrela je dal ime celotnemu kompleksu, saj Sigiriya v prevodu pomeni Levje žrelo. Stopnišče z jeklenim ogrodjem omogoča vzpon prek navpične stene na vrh. Na njem so še vedno vidni sledovi temeljev kraljeve palače in v skalo vdolbeni mogočni vodni zbiralniki. Palačo je velel zgraditi anuradhapurski vladar Kasyapa, ki je v spopadu za oblast ubil lastnega očeta Dhatuseno. Iz strahu pred maščevanjem, ki mu ga je napovedal brat Mogallana, se je zatekel na to težko osvojljivo območje. Kljub razmeroma varnemu zavetju ni uspel ubežati usodi in brat ga je v spopadu ubil.

Posebnost Sigiriye so poslikave čudovitih ženskih postav, ki z zgornjimi deli telesa segajo nad oblake. Ohranjenih je 18 podob apsar, nebeških nimf, ki so stregle vladarju.

Prostore na vznožju skalne vzpetine so prepustili menihom, palača pa je sčasoma propadla. Celoten kompleks je pozneje v celoti prerasel gozd. Čeprav so s prvimi arheološkimi raziskavami začeli že konec 19. stoletja, ponovno odkritje pripisujejo britanskemu raziskovalcu Johnu Stillu, ki je leta 1907 našel razvaline nekdanje palače. Domačini so ta izjemni kraj seveda ves čas obiskovali. Ohranjenih je več kot 800 grafitov, vpraskanih v zid palače, ki razkrivajo vtise obiskovalcev.

Jamsko svetišče v Dambulli, 20 km oddaljeno od Sigiriye, je 150 m nad cesto proti Kandyju in budističnim samostanom v dolini. Domačini ga imenujejo Raja Maha Vihara (Veliko kraljevo svetišče) oziroma, zaradi pozlačenih Budovih kipov, Rangiri (Zlati tempelj). Do njega vodi strmo stopnišče, ki ga obdajajo vednozeleni grmi plumerije (*Plumeria alba*) z močno

dišeči belimi cvetovi. Grm, po rodu s Karibov in Srednje Amerike, imenujejo tudi frangipani ali tempeljska roža, saj z njenimi čudovitimi cvetovi domačini krasijo oltarje.

V petih jamah so ohranjene stenske poslikave in številni kipi Bude. Budove podobe se prilegajo oblikam skalnatih sten in zato mnogi zmotno menijo, da so stene ogrnjene s tapiserijami. V petih jamah je ohranjenih skupno 153 kipov Bude v različnih položajih, največji je petnajstmetrski ležeči Buda. Tu so še trije kipi šrilanških kraljev in štirje kipi hinduističnih božanstev, tudi Višnuja in Ganeša. Svetišče je iz 1. stoletja pr. n. št., ko je anuradhapurski vladar Valagamba prav tu našel zatočišče



Dehteči beli cvetovi plumerije ali frangipanija. Foto: Drago Kladnik.

med menihi. V zahvalo je velel jame preurediti v svetišče, ki so ga vzdrževali tudi vsi njegovi nasledniki, zdaj pa je pod zaščito Unesca.

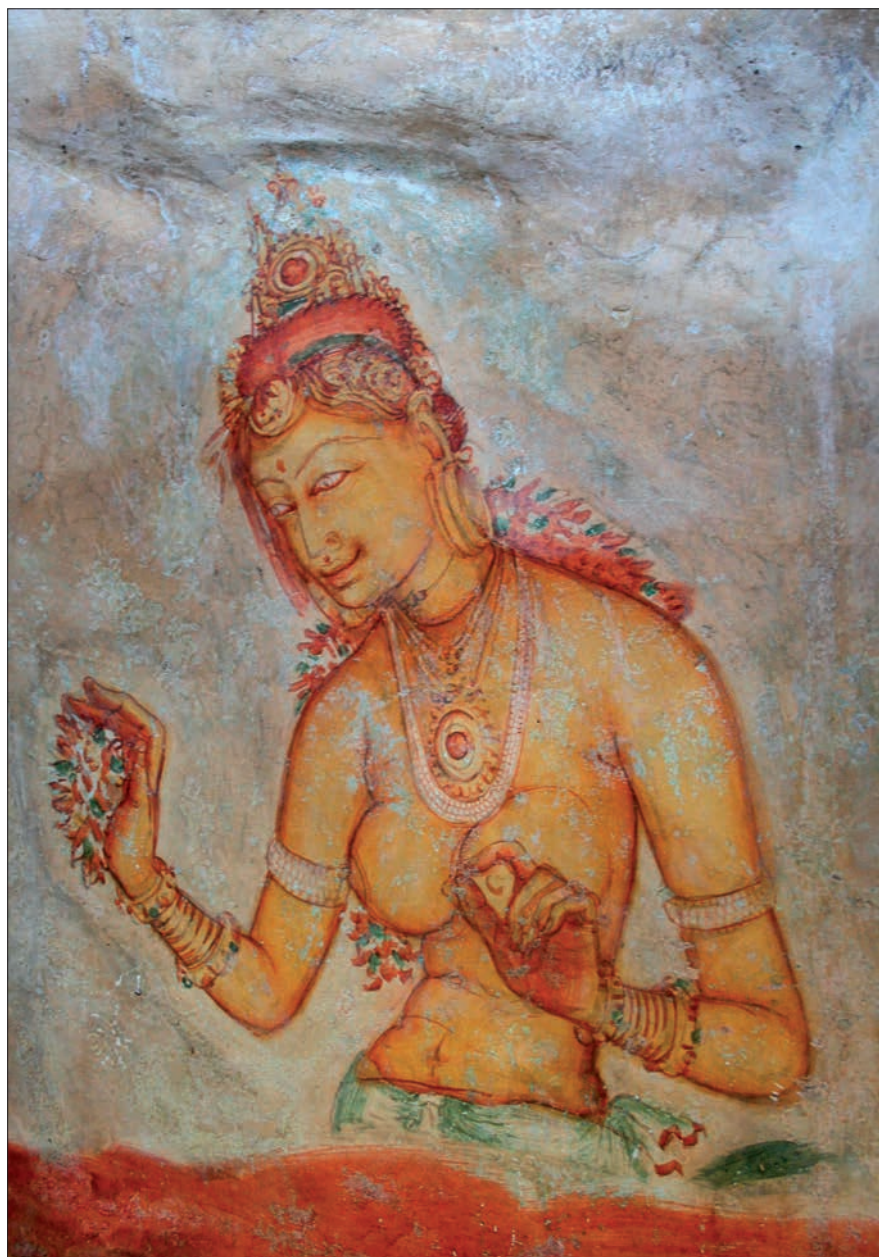
Med Dambullo in zadnjo prestolnico neodvisnih šrilanških vladarjev Kandyjem je zelo rodovitna pokrajina. Ob cesti se vrstijo zeliščni vrtovi, kjer so zasajene številne vrste tropskega sadnega drevja in začimbnic, od mangovca in papaje ter vanilje, cimetovca, poprovca, kakavovca, kokosovih palm, aloe vere pa do velikega kruhovca in *jackfruita* (zanj se poskuša uveljaviti slovenski izraz jakobovec), iz katerih na podlagi spoznanj in usmeritev ajurvedske medicine izdelujejo razne »zdrazilne« pripravke in mazila. Raznovrstni ponudbi se ni mogoče upreti, zato se večina popotnikov oskrbi s pripravki, ki jim v domovini lajšajo bolečine, preprečujejo izpadanje las, pomirjajo utrujene ude in nasploh ozdravijo vse in vsakogar (s pripisom »*najprej se posvetujte ...*«). Ob poti so razne obrtne delavnice, ki ponujajo zlasti rezbarije iz lesa, lesene maske z velikim simbolnim pomenom in slikovite batike, z voskanjem ročno obarvano tkanino. V njih izdelujejo tudi oblačila. Izdelovanje mask velja za tradicionalno ljudsko umetnost.



Granitni osamelec Sigiriya spada med najslavnejše skalnate gmote na Zemlji. Foto: Drago Kladnik.



Prepadna pot na razgledni vrh vodi skozi Levje žrelo z ogromnimi šapami. Foto: Krištof Kranjc.



Ena od nebeških nimf, ki imajo zgornje dele teles nad oblaki. Foto: Krištof Kranjc.



Orjaški kip sedečega Bude vrh Zlatega templja v Dambulli so dokončali leta 2001. Foto: Krištof Kranjc.



V votlinah jamskega templja v Dambulli se vrstijo skoraj brezštevilni kipi Bude. Foto: Krištof Kranjc.



Stopala 15-metrskega ležečega Bude in za njimi bogato poslikane stene svetišča. Foto: Krištof Kranjc.

Projekt na reki Mahaweli

Ob vstopu v mesto Kandy je most čez reko Mahaweli. Mahaweli Ganga, kakršno je njeno polno ime, v singalščini pomeni Velika peščena reka. Njeno porečje meri več kot 10.000 km² ali 16 % površine otoka. Izvira na vznožju Adamovega vrha, na nadmorski višini 1200 m. Tako kot ostale gorske reke se na poti proti obalam prek strmih skalnih stopenj preliva v slapovih. Odvaja kar petino vse padavinske vode na otoku. Na tej najdaljši, 335 km dolgi šrilanški reki so zgradili doslej najboljšežnejši namakalni sistem. V sklopu razvojnega projekta Mahaweli Ganga Scheme, ki so ga začeli izvajati že leta 1977, dokončali pa leta 1995, so bila dela, ki omogočajo tako energetske izrabo kot umetno namakanje, s katerim so povečali kmetijsko pridelavo in omogočili naseljevanje. Vzdolž reke in na pritokih so zgradili verigo sedmih pregrad. V umetnih jezerih zajeto vodo so deloma preusmerili v porečji bližnjih rek Kalu in Madura. Ž njo namakajo več kot 1000 km² kmetijskih zemljišč v vzhodnem, redkeje poseljenem delu otoka. Hidroelektrarne imajo skupno izhodno moč 1000 MW in proizvedejo skoraj 40 % električne energije na otoku. Največja je 122 m visoka in 507 m široka Viktorijina pregrada vzhodno od Kandya, s katero so zajezili Dumbarško sotesko (Dumbare Valley). Akumulacijsko jezero za pregrado hrani 730 milijonov m³ vode, hidroelektrarna pa ima moč 210 MW. Pregrada Randenigala 26 km dolvodno je 94 m visoka in 485 m široka. Zadržuje kar 860 milijonov m³ vode, namenjene namakanju. Pregrada je zgrajena na mestu, kjer se reka prek ozke soteske preljuje v ravnino. Izvedba projekta ima tudi številne negativne posledice, ki se odražajo tako na okoljskem kot političnem področju. Z izgradnjo pregrad so poplaveli obsežna območja in tako izgubili več kot 2430 km² tropskega deževnega gozda. S poplavljenega območja so morali preseliti tudi večino pripadnikov sicer maloštevilnega prvobitnega ljudstva Vedov, ki so s selitvijo izgubili možnost nadaljnjega tradicionalnega načina preživljanja z lovom in nabiralništvom. V naseljih s skromnimi bivališči so izpostavljeni asimilaciji in izgubi identitete. Z izgradnjo namakalnega sistema so v tem delu otoka, ki je večinoma poseljen s Tamilci, omogočili naselitev več kot 18.000 v glavnem singalskih družin. Zato so Tamilci projekt označili kot načrtno spodbujanje singalske kolonizacije vzhodnih delov otoka, kar je zaostriло že tako slabe odnose med obema skupnostma in dodatno otežilo mirno reševanje dolgoletnega spora.

6. dan: Kandy – Paradeniya – Pinawella – Kandy (100 km)

Kandy je mesto s 110.000 prebivalci v dolini reke Mahaweli, na nadmorski višini 500 m. Je upravno središče Osrednje province in pomembno versko središče, saj je v njem shranjena ena od najpomembnejših budističnih relikvij, ohranjen Budov zob. Zato je mesto vključeno v Unescov seznam svetovne kulturne dediščine.

Ime mesta odraža kolonialno preteklost. Pred britansko zasedbo so ga imenovali Senkadagalapura. Izvor tega imena ima več razlag. Nekateri trdijo, da so kraj poimenovali po samotarskem bramanu Senkadi, ki je živel v jami blizu mesta, drugi spet menijo, da so mesto poimenovali po ženi vladarja Wikramabahuja. Britanci so mesto po zasedbi preimenovali v Kandy, kar izhaja iz singalskega opisa za mesto *kanda uda pas rata* v pomenu

dežela med hribi. To besedno zvezo so že Portugalci skrajšali v Candea, iz česar so Britanci izpeljali ime Kandy. Ko je mesto skupaj z okolico postalo britanski protektorat in se je precej povečalo, so ga domačini poimenovali Maha Nuwara (Veliko mesto), kar se krajša v Nuwara; to ime je še vedno najbolj razširjeno med njegovimi prebivalci.

Med letoma 1590 in 1815 je bilo mesto prestolnica neodvisnega singalskega kraljestva. Senkadagalapuro so zgradili v času vladarja Wikramabahuja, ki je vladal med letoma 1357 in 1374. Leta 1592 je postala zadnja neodvisna postojanka singalskih vladarjev, ki se je uspešno upirala poskusom Portugalcev, da bi prevzeli oblast. Ko je leta 1628 vladar kandyjskega kraljestva postal radža Singha II., je iz sovraštva do Portugalcev v svojo deželo povabil Nizozemce. Leta 1636 je z njimi podpisal pogodbo o zavezništvu, kar je pozneje zagotovo obžaloval. V zameno za vojaško pomoč je namreč Nizozemcem obljubil monopol nad trgovino s cimetom. Leta 1638 so radževe čete premagale portugalskega generala Mela de Castra in pobile vse njegove vojake. Čeprav je radža Singha v boju proti Portugalcem kar dvajset let sodeloval z Nizozemci, so se njegovi upi po dokončni zmagi kmalu razblinili, saj se je izkazalo, da je s prihodom Nizozemcev prišlo le do zamenjave enega tujega zavojevalca z drugim.

Vendar tudi Nizozemcem ni uspelo pokoriti upornih kandyjskih vladarjev, ki so vse do prihoda Britancev obdržali suverenost nad notranjimi deli otoka. Kandyjski vladarji so iskali pomoč v borbi proti Britancem tako pri Portugalcih kot pri Nizozemcih. Britanci so poskušali prvič osvojiti Senkadagalapuro že leta 1803. Zaradi nedostopnega in težko prehodnega terena ter uspešne gverilske taktike bojevanja so se Singalci uspešno upirali vse do leta 1815, ko so Britanci dogradili cesto od obale v notranjost otoka, po kateri so pripeljali vojaštvo v bližino singalske prestolnice. Tri leta po zasedbi Kandyja je prišlo do velikega upora Singalcev proti britanski oblasti, ki je zajel skoraj ves otok. Britanci so ga zatrli z velikimi težavami.

Kandyjci so neformalno še vedno posebna singalska skupina. Ta narodna skupnost se namreč še vedno členi na višinske in nižinske Singalce. Višinski, med katere se prištevajo Kandyjci, so konzervativnejši in ponosnejši. V odnosu do nižincev so vzvišeni. Trdijo, da je njihova kultura čistejša, saj ni bila pod vplivom indijskih in evropskih osvajalcev.

V mestu je navdušujoč pogled na umetno jezero, ob katerem stoji Tempelj Budovega zoba ali Sri Dalada Maligawa. Po padcu predhodnih prestolnic so ga znotraj kraljeve palače zgradili leta 1592.

Za Budov zob so bili od nekdaj odgovorni vladarji. Ko so verski spopadi med hinduističnimi in budističnimi vladarji v severni Indiji ogrozili varnost te pomembne relikvije, se je budizmu predan severnoindijski vladar iz kalinške dinastije Guhašiva odločil, da bo Budov zob odposlal na Šrilanko. Na otok ga je skrivoma prinesla njegova hči Hemamala, ki jo je spremljal mož. Da bi preprečila zaplenitev zoba, si ga je vpletla v lase. Odtlej so bili zanj odgovorni šrilanški vladarji, ki pa so na začetku 19. stoletja izgubili suverenost. Viri pripovedujejo, da so portugalski osvajalci, potem ko so zasedli prestolnico Kotte, uničili tudi Budov zob. Ta se je nato čudežno obnovil in budistični menihi so ga prenesli v Senkadagalapuro. Po njeni osvojitvi so ga Britanci odpeljali v Anglijo, s čimer so želeli streti duhovne temelje



Zunanost močno varovanega Templja Budovega zoba v Kandyju. Foto: Krištof Kranjc.



Anglikanska cerkev sv. Pavla v Kandyju je iz sredine 19. stoletja. Foto: Krištof Kranjc.



Ulični utrip v Kandyju. Foto: Matjaž Napokoj.



Kandy je priljubljena postojanka za ogled singalskih ljudskih plesov. Foto: Krištof Kranjc.

singalske kulture. Zaradi uporov, ki so sledili zasedbi in krajih pomembne relikvije, so Britanci zob vrnili in ga zaupali varstvu dveh vodilnih samostanov v mestu, Malwatteju in Asgiriyyi. Od tedaj za varovanje zoba skrbi visoka budistična duhovščina ali Maha Sanga, ki je zadolžena tudi za vzdrževanje svetišča. Da ne bi prišlo do prepиров med duhovščino, se menihi, ki skrbijo za dnevne obrede, vsako leto zamenjajo. Prostor z relikvijo v drugem nadstropju templja odprejo trikrat na dan in obiskovalcem omogočijo pogled na zastrto posodo z zobom. Budov zob je shranjen v sveti posodi v obliki zlate dagobe, znotraj katere je šest manjših posodic iz čistega zlata in zob je v najmanjši od njih.

Ob tem da je bil kandyjski vladar po načelu kogar zob, tega oblast zadolžen za njegovo varovanje, ga je moral vsako leto vsaj enkrat pokazati množicam. Zato od 18. stoletja kandyjski vladarji julija ali avgusta ob polni luni organizirajo slavnostno procesijo, imenovano *esala perahera*, med katero se na okrašenem slonu po mestu prenaša srebrna posoda z zobom. Sodobno procesijo sestavljata obreda *esala perahera* in *dalada perahera*. Prvi ohranja starodaven obred iz 3. stoletja, med katerim so bogove prosili za dež, drugi pa je posvečen spominu na dan, ko so na otok prinesli sveto Budovo relikvijo. Procesijo v sprevedu spremljajo številni plesalci in bobnarji ter okrog sto slavnostno okrašenih slonov.

Leta 1998, ko je mimo vhoda v tempelj še tekel promet, so pripadniki Tamilskih tigrov izvedli samomorilski napad na svetišče. S tovrnjakom, polnim eksploziva, so zapeljali pred vhod in sprožili eksplozijo, ki je usmrtila osem obiskovalcev in močno poškodovala njegovo pročelje. Zato je zdaj dostop do svetišča strogo nadzorovan in policija pred vstopom vanj natančno pregleda slehernega obiskovalca.

V predmestju Kandyja Paradeniyi je kraljevi botanični park, ki slovi kot eden izmed najlepših v Aziji. Predmestno naselje Paradeniya je univerzitetno središče z okrog 50.000 prebivalci. Park so uredili v okljuku reke Mahaweli, na mestu, ki so ga kandyjski vladarji uporabljali kot vrt »užitkov«. Leta 1816 so ga Britanci najprej spremenili v plantažo za pridelovanje cimeta in kave, pozneje pa v botanični vrt, ki zdaj meri 147 ha in hrani več kot 4000 primerkov različnih rastlinskih vrst iz vseh delov sveta. Med drugo svetovno vojno je bil na območju parka nameščen štab zavezniškega poveljstva za jugovzhodno Azijo, ki ga je vodil lord Louis Mountbatten (1900–1979).

V botaničnem vrtu je spominski park, kjer so zasadili spominska drevesa vsi pomembnejši državniki sveta, tudi nekdanji jugoslovanski predsednik Josip Broz Tito. V posebnem prostoru je vredna ogleda izjemna zbirka najrazličnejših orhidej.

Sredi parka vzbujajo pozornost drobnolistni smokovec (*Ficus benjamina*), ki ga pri nas bolje poznamo kot fikus benjamin. S svojimi gosto prepredenimi vejami in zračnimi koreninami prekriva površino kar 1600 m², s čimer je največje tovrstno drevo na svetu. Drevo, ki sicer izvira z Jave, je razširjeno od Indije prek Malajskega polotoka do Filipinov. Ima zelo prožne povešene veje in ne premočno deblo. Drobnolistni smokovec spada med zajedavske vrste fikusov, ki s svojim načinom rasti zadušijo druge rastline. V gostih tropskih gozdovih mlada rastlina okrog debela svojega gostitelja požene korenine do tal. Tako se oblikuje splet, ki gostiteljsko rastlino ovira pri rasti in jo nazadnje zaduši. V okolju, kjer ima dovolj prostora, se povsem normalno zakorenini v tleh.



Botanični vrt v Kandyju slovi kot eden izmed najzanimivejših na svetu. Foto: Krištof Kranjc.



Ena največjih atrakcij kandyjskega botaničnega vrta je orjaški fikus benjamin. Foto: Krištof Kranjc.



Kopanje slonov v slonji sirotišnici je prvovrstna turistična privlačnost. Foto: Matjaž Napokoj.

Trideset kilometrov južno od Kandyja je v bližini glavne ceste, ki povezuje Kandy s Kolombom, slonja sirotišnica Pinawella. Število divjih azijskih slonov se je v 20. stoletju zmanjšalo za 85 %. V šrilanški divjini živi le še okrog 3000 slonov, ki si delijo življenjski prostor z ljudmi in jim na poljih in v nasadih povzročajo precejšnjo škodo. Zato so živali pogosto žrtve jeznih domačinov. Zaradi njihove zaščite so leta 1975 ustanovili zavetišče, kamor prepeljejo najdene osirotele mladiče, za katere potem poskrbijo tuji in domači strokovnjaki. Sirotišnica v Pinawelli deluje v okviru Državnega urada za živalske vrtove. Pred tem so najdene slonje mladiče prepeljali v narodni park Wilpatu in nato v živalski vrt Dehiwala v Mount Lavinii pri Kolombu. V zadnjih dvajsetih letih se je število zapuščenih, poškodovanih in pohabljenih slonov z 10 povečalo na več kot 50 vsako leto. Trenutno je v zavetišču več kot 70 slonov, med njimi precej mladičev, ki jih postopno pripravljajo na samostojno življenje v divjini narodnih parkov.

7. dan: Kandy – Nuwara Eliya (77 km)

Iz Kandyja vodi pot prek strmih pobočij na planoto Osrednjega višavja, kjer je na nadmorski višini 1868 m mesto Nuwara Eliya. Nad planoto se vzpenja najvišji vrh Šrilanke, 2524 m visoka Pidurutalagala. Med vožnjo proti planoti pritegnejo pogled slapovi, v katerih pada

voda prek strmih strukturnih stopenj in odteka proti nižavju. Največji slap ob poti je 109 m visoka Ramboda. Pod slapom v dolini opazimo večje akumulacijsko jezero na reki Kotmale, ki je del obsežnega hidroenergetskega sistema na reki Mahaweli, v katero se izliva. Zaradi zajezitve reke leta 1985 so morali v višje ležeča naselja nad dnem doline preseliti 3000 družin. Sedemdeset kilometrov dolga reka tako kot tri od štirih najdaljših šrilanških rek Mahaweli, Kelani in Walawe izvira na 2100 do 2300 m visoki Hortonovi planoti (Horton Plains) v južnem delu Osrednjega višavja. Planota, ki jo na zahodu omejuje drugi najvišji vrh otoka, 2389 m visoka Kirigalpotta, na jugu pa tretji najvišji vrh, 2357 m visoka Thotapolakanda, je od leta 1988 narodni park. Poimenovana je po britanskem guvernerju Cejlona siru Robertu Wilmot-Hortonu (1784–1841), ki je bil med letoma 1831 in 1837 na čelu kolonialne oblasti.

Osrednje višavje je izrazita podnebna ločnica, saj kot gorska pregrada razdvaja sušne severne in severovzhodne predele otoka od bolj namočenih predelov na njegovi južni in jugozahodni strani. Med vzpenjanjem po ovinkasti cesti proti Nuwari Eliyi se pokrajinska podoba hitro spreminja. Pobočja namesto tropskega gozda prekrivajo nasadi čajevca, med katerimi lahko opazimo nabiralke čaja, ki v velikih vrečah in koših tvorijo obrane čajevce lističe v tovarnice za njihovo nadaljnjo obdelavo. Obiralke so skoraj brez izjeme pripadnice skupnosti indijskih Tamilcev. Med nasadi in vzdolž ceste nas spremljajo posestva z obrati za obdelavo čaja ter s skromnimi, s pločevinastimi strehami pokritimi kolibami, v katerih prebivajo plantažni delavci.

Temeljito preoblikovanje naravne pokrajine se je začelo s prihodom angleških kolonistov. Kavovec, ki so ga leta 1830 začeli saditi na pobočjih višavja, je povzročil pravo revolucijo v lokalnem gospodarstvu. Izjemen pridelek kave je zasenčil celo pridobivanje cimeta, na katerem je pred tem temeljilo gospodarstvo otoka. V drugi polovici 19. stoletja, ko je nasade kavovca uničila kavovčeva rja in so se cene kave na svetovnem trgu močno znižale, je pridelovanje kave nadomestilo pridelovanje čaja.

Prve sadike čajevca so zasadili leta 1869. Po tem letu se je čajni grm hitro razširil po vsem višavju in popolnoma izpodrinil kavovec. Pridelovanje čaja na višavjih in kavčuka v nižavjih je povečalo potrebe po stalni delovni sili. Britanci so delavce »uvozili« iz sosednje Indije, kar je bistveno spremenilo etnično in socialno podobo tako tega dela otoka kot Šrilanke kot celote. Indijski Tamilci so izvorno pripadniki nižjih kast, zato so v šrilanški, s kastnim razlikovanjem še vedno obremenjeni družbi, zapostavljeni. Čeprav se niso vmešavali v spopade med večinskimi Singalci in manjšinskimi šrilanškimi Tamilci s severa in vzhoda otoka, niti se niso pridružili zahtevam zadnjih po neodvisni državi ali široki avtonomiji, so bili vseeno pogosto žrtve maščevalnih pohodov podivjanih singalskih množic.

Tamilski delavci na plantažah živijo v izredno slabih razmerah. V skromnih kolibah prebiva skupaj več družin, za katere je značilno, da imajo veliko število otrok. Nabiralke čaja zaslužijo le okrog 200 rupij na dan, če pa ne izpolnijo pričakovane norme, jim od plačila odtegnejo še četrtno tega zneska.

Po osamosvojitvi Šrilanke leta 1948 so bile vse plantaže čajevca nacionalizirane in lastniki so jih morali zapustiti. Njihovo upravljanje je prevzela država oziroma domača elita, ki pa



Nepregledni nasadi čajevca v Osrednjem višavju; v ozadju se pne Adamov vrh. Foto: Matjaž Napokoj.



S čajnimi grmi so ponekod zasajena tudi precej strma pobočja. Foto: Matjaž Napokoj.



V hriboviti notranjosti otoka razen čaja pridelujejo tudi zelenjavo. Foto: Matjaž Napokoj.



Najpriljubljenejša rekreacijska točka v Nuwari Eliyi je jezero Gregory. Foto: Krištof Kranjc.

se je hitro prilagodila (podredila) zahtevam multinacionalk. Tako so nasadi v bistvu v lasti tujih družb, čeprav z njimi upravljajo domačini. Šrilanka je med vodilnimi proizvajalkami čaja na svetu.

Čajne grme v nasadih obirajo v presledkih od 6 do 12 dni. Načini obiranja so različni in vplivajo na kakovost čaja. Pri finem obiranju (*fine plucking*), namenjenem pridelavi najkakovostnejšega čaja, s posamezne vejice potrgajo le popek in zgornja dva lističa. Pogo-
stejši način je grobo obiranje (*coarse plucking*), pri katerem odtrgajo popek in več naslednjih listov. Čajne lističe obirajo skoraj izključno ženske; moški priskočijo na pomoč le, če primanjkuje delovne sile. Vsak dan naberejo do 32 kg čaja, ki ga oddajo na zbirnih mestih ali prenesejo v tovarnice čaja. Da ne bi prišlo do fermentacije odtrganih lističev, morajo nabrane lističe v čim krajšem času spraviti do tovarnic, kjer se takoj lotijo njihove predelave.

Začne se s sušenjem in venenjem čajnih lističev na zraku ali z vpihavanjem toplega zraka. Sledi valjanje, s katerim posamezne lističe raztrgajo in odprejo pot nadzorovani fermentaciji, med katero čaj pridobi, lahko pa tudi zgubi kakovost. V tej fazi se sprosti čreslovina ali tanin, kofein pa se veže na eterična olja, ki so nosilci arome in dajejo čaju pravi vonj. Nato lističe s segrevanjem osušijo in zaustavijo fermentacijo. Osušene lističe strojno in ročno očistijo listnih žilic in stebelc. Zatem jih s sejanjem skozi groba in fina sita sortirajo glede na velikost gradacije. Celoten postopek predelave traja od 14 do 18 ur.

Ime mesta Nuwara Eliya v prevodu pomeni Mesto svetlobe ali Mesto na planoti. Kraj ima zanimivo narodnostno sestavo. Polovica od okrog 30.000 prebivalcev je indijskih Tamilcev, okrog 40 % je Singalcev in 6 % šrilanških Tamilcev. Na planoti so za človekovo bivanje ugodnejše in bolj zdrave podnebne razmere kot pa v vlažnem in vročem nižavju. Povprečna letna temperatura je 16° C. Zjutraj se lahko spusti na le 3° C, doslej rekordno nizka izmerjena temperatura pa je bila -3° C.

Na območju zdajšnje Nuware Eliye so že leta 1846 zgradili bolnišnico za tropske bolezni. V njej se je zdravil tudi britanski raziskovalec Samuel Baker, potem ko je med odkrivanjem izvirov reke Nil zbolel za malarijo. Baker se je tako zelo navdušil nad šrilanško pokrajino, da se je odločil zgraditi pravo angleško vas, v kateri bi naselil tako obrtnike kot kmetijske delavce. Po prvih uspehih, ko so že zgradili del vasi in jo poimenovali Mala Anglija (Little England), je projekt zastal in nazadnje propadel. Kljub temu je del kmetovalcev ostal in nadaljeval z delom. Naselje je postalo središče vrtnarstva in govedoreje na otoku. V Nuwari Eliyi in okolici lahko še vedno vidimo njive s povrtnino, cvetličnjake in sadovnjake, v mestu pa obratuje tudi priznana pivovarna. Na kolonialno preteklost spominjata angleškimi podeželskim dvorcem podobni stavbi pošte in Hill Cluba, v katerega še vedno lahko vstopajo samo moški in to le v primernih oblačilih. Zelo priljubljena in obiskana sta tudi hipodrom in igrišče za golf, ki velja za enega lepših v Aziji. Na njem so tudi tekmovanja za svetovni pokal.

8. dan: Nuwara Eliya – Bentota (244 km)

Z Nurelijske planote se proti nižavju cesta spušča vzdolž reke Kotmale, pritoka reke Mahaweli. Ob poti so obsežni nasadi čajevca. Ob reliefnih pregibih se Kotmale, ki izvira na Hortonovi planoti, na dveh mestih slikovito preliva prek skalnatih stopenj. Prek prve pada 97 m visok Devonov slap (Devon Falls), ki je poimenovan po začetniku britanskega plantažništva v 19. stoletju Devonu, prek druge pa slap St. Clair's (St. Clair's Falls) ali Bomburu Ella, kot ga imenujejo domačini. Tudi ta slap je v angleščini poimenovan po nekdanjih plantažnikih na tem območju. Slap slovi kot najširši na Šrilanki, zato mu pravijo tudi Mala Niagara. Pravzaprav ga sestavljata dva slapova, višji, 80 m visok slap Maha Ella, kar v singalščini pomeni Veliki slap, in nižji, 50 m visok Kuda Ella v pomenu Mali slap.

Leta 2010 so na reki Kotmale le nekaj sto metrov pod slapovima dogradili tretjo največjo hidroelektrarno na otoku z močjo 150 MW. Je zadnja v verigi pregrad na tej reki, ki po zagotovilih projektantov naj ne bi prizadela obeh slapov, čeprav gladina 25 ha velikega akumulacijskega jezera sega povsem do vznožja slapa St. Clair's.

V bližini je na nadmorski višini 1270 m mestece Hatton, ki slovi kot najboljšo izhodišče za vzpon na slaviti, 2243 m visok Adamov vrh. Nastalo je sredi plantaž čajevca, ob železniški progi med Kandyjem in Badullo na vzhodni strani Osrednjega višavja. V njem živi okrog 15.000 prebivalcev, ki so večinoma tamilske narodnosti; 33 % je indijskih Tamilcev, 26 % šrilanških Tamilcev, Singalcev je le 23 %, 16 % pa je pripadnikov muslimanske skupnosti šrilanških Mavrov.

Iz Hattona se cesta spusti v dolino četrte najdaljše šrilanške reke Kelani, ki izvira na vznožju Adamovega vrha in se pri Kolombu izliva v Indijski ocean. Znan je tudi po tem, da so pri kraju Kitulgala v njenem zgornjem toku posneli slavni film Most na reki Kwai. Reka ima velik gospodarski pomen. Na njej so tri hidroenergetske pregrade, z njeno vodo pa oskrbujejo tudi največje šrilanško mesto Kolombo. Med spuščanjem v dolino se pokrajina hitro spreminja. Nasade čajevca najprej zamenja višinski gozd, ki porašča strma pobočja doline, tega pa tropski deževni gozd z značilnimi nasadi kavčukovca in nekaterih drugih tropskih rastlin.

Med vožnjo proti obali se pri kraju Avisawella obrnemo nazaj proti Adamovemu vrhu, ki se mu tokrat približamo z južne strani, kjer je Ratnapura ali Mesto draguljev. V njegovi okolici so najbogatейša najdišča rubinov in safirjev na Šrilanki. Mesto s 45.000 prebivalci je središče province Sabara-Gamuwa in nesporno središče draguljarstva na otoku. V njem imajo poslovalnice tudi tuji trgovci, ki odkupujejo najdene drage kamne. Največ jih je s Tajske. Sicer že vse od antike krožijo zgodbe o velikih rubinih s Šrilanke. Od tod je tudi 400-karatni modri rubin Blue Bell, ki krasi krono britanske kraljice. Šrilanka spada med prvih pet držav po količini najdenih rubinov in safirjev, najbogatейša nahajališča pa so prav v naplavinah na območju Ratnapure. V okolici mesta lahko med riževimi polji in nasadi kavčukovca opazimo preproste lesene stolpe, s pomočjo katerih iz globokih jaškov vlečejo košare, polne glin in peska, iz katerih potem ročno spirajo drage kamne. Obetaven zaslužek je marsika-



Prikaz Budovega obiska Adamovega vrha v izvotljeni dagobi v Kalutari. Foto: Krištof Kranjc.



Delovišče iskalcev dragih kamnov na razkopanih rižiščih v bližini Ratnapure. Foto: Drago Kladnik.

terega lastnika riževih polj prepričal, da je opustil kmetovanje in polje spremenil v rudišče, zato je v sicer kmetijski pokrajini mogoče opaziti sledove pogubne degradacije.

Iz Ratnapure je do Kolomba le 100 km, vendar se še pred končnim ciljem z glavne ceste usmerimo proti Kalutari, mestu na obali, približno 40 km južno od Kolomba. Ime je dobilo po reki Kalu Ganga (Črna reka), ki se tu izliva v ocean. Nekoč je bilo središče trgovine z začimbami, pozneje pa so širše območje mesta zasadili s kokosovimi palmami. Njihove krošnje so marsikje povezane z vrvmi, namenjenimi nabiralcem nektarja kokosovih palm. Kalutara je znana po edini izvotljeni dagobi na Šrilanki, imenovani Kalutara Vihara, v kateri so stene poslikane z motivi iz Budovega življenja. Sicer je Kalutara letoviško mesto z mnogimi hoteli in lepimi peščenimi plažami. Približno 20 km južneje je obalno mesto Bentota. Njegovo ime je povezano z legendo, po kateri je nekoč na rečnem bregu (tota) vladal nepriljubljeni demon Bem. Tudi Bentota je bila nekoč pomembno središče za trgovanje s kokosovimi orehi in z začimbami, zlasti s cimetom. Zdaj je mesto z okrog 25.000 prebivalci prevladujoče usmerjeno v turizem.

9. dan: Bentota – Galle – Kolombo (168 km)

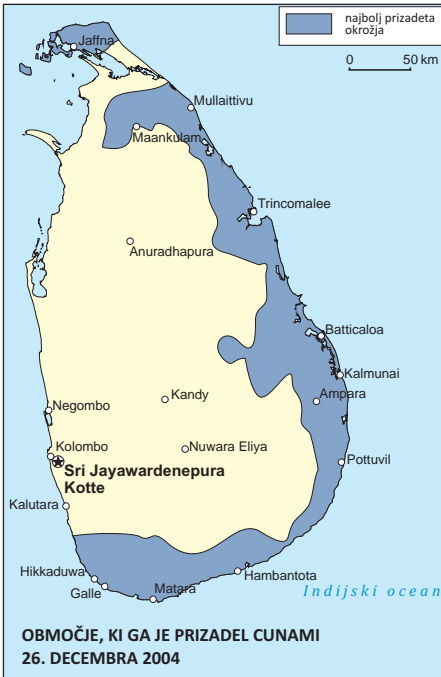
Reka Bentota se izliva v Indijski ocean v obsežnem estuariju, kjer se mešata slana in sladka voda. V njej so zelo pogosti varani ali *water monitors*, kot jim pravijo domačini, ki v vodi gojijo rakce. Obale estuarija poraščajo goste mangrove, v nekoliko višjih, sušnejših legah pa so nasadi cimetovca.

Mangrove rastejo v obalnem pasu, vzdolž zalivov in rečnih izlivov s stalno vlažnimi, plimovanju izpostavljenimi blatnimi in slanimi rastišči. Tamkajšnje grmovno in drevesno rastlinstvo ima zaradi pomanjkanja hranilnih snovi in nestabilne podlage značilne zračne in podporne korenine, ki so v času plime preplavljene z vodo. Ob oseki se med koreninami lovi in zadržuje mulj, s čimer se postopoma utrjuje obala. V šrilanškem mangrovskem gozdu raste do 20 m visoko drevje.

Cimetovec (*Cinnamomum zeylanicum*) je dišavnica z lubjem, uporabnim v kulinariki in medicini. Je vednozeleno tropsko drevesce, ki zraste do višine 7 m. Uspeva le v toplim in vlažnem okolju. Ovalno oblikovani listi so temnozeleni in zelo aromatični. Drevesce pokrivajo beli ali rumenkasti cvetovi, združeni v socvetja.



Cimetovec. Foto: Krištof Kranjc.



Na plantažah raste kot grmovna rastlina, ki ne presega višine 3 m. Tamkaj ga posekajo tako, da rastlina lahko požene številne koreninske poganjke. Po dveh do treh letih drevesca porežejo, olupijo in pustijo, da se osušijo. Cimet pridobivajo iz lubja cimetovca. Tega najprej ostrgajo, nato odluščijo in popolnoma posušijo. Osušeno lubje zvižejo v »rolice«. Manjše potisnejo v večje in tako dobijo cevaste paličice. Paličice cimeta pozneje razrežejo na zeleno dolžino in prodajo. Domovina pravega cimetovca je Šrilanka, ki je še vedno njegova daleč največja pridelovalka. Na otoku pridelajo kar štiri petine celoletnega svetovnega pridelka, katerega količina se giblje med 8500 in 12.000 tonami. Pomembnejši pridelovalki cimeta sta še Indija in Madagaskar.

Cesta proti Galleju je speljana po jugozahodnemu delu obale, ki ga je konec leta 2004 opustošil cunami. Čeprav je Šrilanka 1600 km oddaljena od epicentra potresa v bližini severozahodnega dela Sumatre, ki

je sprožil uničujoč val, je bil ta na njenih obalah, ki jih je dosegel dve uri po potresu, visok kar 6 m. S svojo silovito močjo je segel do 5 km globoko v notranjost otoka. V tej naravni katastrofi je na Šrilanki po uradnih podatkih umrlo 35.322 ljudi, več kot 2,5 milijona jih je ostalo brez strehe nad glavo. Pri mestecu Telwatti na pol poti med Bentoto in Gallejem je val odnesel nabito polno vlakovno kompozicijo, pri čemer je umrlo več kot 800 potnikov in domačinov, ki so se povzpeli nanj, da bi ušli uničujočim popotresnim valovom. Cunami je močno prizadel gospodarstvo, saj je bila ob mrtvih in ranjenih povzročena tudi velikanška materialna škoda. Večina hotelov je bila močno poškodovana, obalne ceste in železnico je tako kot večino ribiških vasi odplavilo v morje. Morje je preplavilo 259 km² riževih polj ter s soljo prepojilo prst in podtalnico, zato sta ti dve pomembni okoljski prvini postali začasno neuporabni.

V bližini Bentote je gojišče oziroma zavetišče želv, ki ga vzdržujejo z vstopnino in donacijami obiskovalcev. Kljub uničenju ob divjanju cunamija so gojilnice obnovili in nadaljujejo z delom.

Galle je starodavno pristaniško naselje, ki je po nekaterih navedkih opisano celo v Bibliji, kjer naj bi bilo omenjeno kot Tarshish. Sodobni Galle ima okrog 91.000 prebivalcev in je glavno mesto Južne province. Okrog 72 % prebivalcev je singalske narodnosti, kar 25 %

Morske želve

Morske želve spadajo v red želv (*Testudines*) in razred plazilcev (*Sauropsida*). Sestavljajo naddružino *Chelonioidea*, za katero je značilno, da so okončine živali preobrazene v plavuti. Razvile so se iz kopenskih želv pred približno 200 milijoni let.

Za razliko od kopenskih želv morske ne morejo glave in okončin potegniti v koščeni oklep, ki je nastal iz preobrazenih reber. Ker dihajo s pljuči, morajo približno vsako uro na površino po zrak. Razmnožujejo se spolno. Samica odlaga jajca na plažah s toplim in mehkim peskom, v katerega zakoplje okrog 150 jajčec. Ko se želvice izležejo, takoj odracajo v morje, vendar jih večina postane plen galebov in rib. Poznamo sedem še živečih vrst morskih želv (vseh želv je okrog 300 vrst) in prav vse so ogrožene zaradi onesnaženega morja, ribiških mrež, v katerih se, ker ne morejo po zrak na površino, zadušijo, in čedalje gostejše poseljenosti obal, kar jim jemlje prostor za odlaganje jajc. Tri vrste so kritično ogrožene. Na peščenih obalah Šrilanke gnezdi pet vrst morskih želv. V zavetiščih odkupujejo želva jajca in jih nato ponovno zakopljejo v pesek. Ko se izvalijo, jih namestijo v bazene, da rastejo. Ko so dovolj velike, da jih druge živali ne ogrožajo več, jih vložijo v morje.



Foto: Vojislav Likar.

pa je Mavrov, šrilanških muslimanov, ki živijo zlasti v starem mestnem jedru in so potomci arabskih trgovcev, ki so se na Šrilanki naselili že precej pred prihodom Evropejcev.

Mesto je znano po stari nizozemski utrdbi v obliki zvezde in spada med najboljše ohranjene primere kolonialnih utrdb iz 17. stoletja na svetu, zato je uvrščeno v Unescov seznam svetovne kulturne dediščine. Utrjeni del mesta meri 36 hektarjev. V njem je dobro ohranjena nizozemska kolonialna arhitektura. Najbolje ohranjene stavbe so Groote Kerk (Velika cerkev), zgradba Nizozemske vzhodnoindijske družbe, leta 1684 zgrajeni hotel New Oriental in stari zvonik.

Za začetek sodobne zgodovine Galleja velja prihod Portugalcev pod vodstvom Lourença de Almeide, ki so s silo osvojili starodavno mesto. Leta 1640 so morali Portugalci utrdbo predati Nizozemski vzhodnoindijski družbi. Nizozemci so mesto na majhnem polotoku utrdili z mogočnim granitnim obzidjem v obliki peterokrake zvezde. Ker mesto in pristanišče z morske strani varujejo skalnate čeri, tam pa so tudi močni morski tokovi, ga je bilo mogoče osvojiti le s kopnega. Dohode s kopenske strani so zavarovali s tremi utrjenimi



Pri Matari na skrajnem jugu Šrilanke je še vedno mogoče opazovati tradicionalno obliko ribolova, med katerim ribiči stojijo na palicah, zapičenih v morskno dno. Foto: Drago Kladnik.

stolpi, ki so jih poimenovali Sončev, Lunin in Zvezdni stolp, ter z globokim jarkom, izkopanim vzdolž obzidja. Britanci so po prevzemu oblasti na otoku ohranili utrdbo in v njej umestili kolonialno upravo. Pozneje so obzidje med Sončevim in Luninim stolpom prebili in zgradili večji vhod, nad katerega so na notranji strani vzdali znamenje Nizozemske vzhodnoindijske družbe VOC (kratica za Vereenigde Oost-Indische Compagnie), na zunanji pa britanski grb.

Poleg ohranjenih zgradb je v mestu zanimiv kanalizacijski sistem. Urejen je tako, da je podzemne kanale za odvajanje odplak sprti spirala morska voda, ki je v času plime kanale poplavila, ob oseki pa odtekla in ob tem odplaknila nesnago.

Na povratku proti Kolombu cesta vodi mimo turističnih središč s privlačnimi peščenimi plažami. Če vam preostane kakšen dan ali dva, se zaustavite v Hukkaduwi, Bentoti ali že tik pred Kolombom v za šrilanške razmere mondeni Mount Lavinii. Prepustite se objemu izjemno toplega morja in kulinaričnim užitek, s čimer boste zagotovo na prijeten način zaključili vaše potepanje po otoku, ki na majhni površini skriva toliko neprecenljivih zanimivosti, da se mnogi od njega poslovljajo z mislijo na skorajšnji povratek.

VIRI IN LITERATURA

- Abugida. Wikipedia. Medmrežje: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Abugida> (oktober 2010).
- Agriculture and Environmental Statistics 2009. Department of Census and Statistics. Colombo. Medmrežje: <http://www.statistics.gov.lk/agriculture/data/TeaCoconutRubberTotal.htm> (oktober 2010).
- Ananas. Department of agriculture, Government of Sri Lanka. Medmrežje: <http://www.agridept.gov.lk/more.php?morelink=Introduction%20&pagelink=Pineapple&heading> (oktober 2010).
- Atlas of Sri Lanka. Arjuna consulting CO LTD. Colombo, 1997, 220 str.
- Avokado. FAO, corporate document repository. Medmrežje: <http://www.fao.org/docrep/003/x6902e/x6902e0a.htm> (oktober 2010).
- CIA – The world factbook. Sri Lanka, 2010. Medmrežje: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ce.html> (oktober 2010).
- Conditions in Colombo's shanties highlight. Sri Lanka's housing crisis. Medmrežje: <http://www.wsws.org/articles/2000/sep2000/sri-s21.shtml> (oktober 2010).
- Comrie, M., Matthews, S., Polinsky, M. 1998: Atlas jezikov. DZS. Ljubljana, 224 str.
- Education Statistics 2007. Department of Census and Statistics. Colombo. Medmrežje: <http://www.statistics.gov.lk/education/index.htm> (oktober 2010).
- FAO corporate document repository. Impacts and effectiveness of logging bans in natural forests. Sri Lanka, 1995. Medmrežje: <http://www.fao.org/docrep/003/x6967e/x6967e08.htm> (oktober 2010).
- Ferfila, B. 2007: Svet na dlani, 2. del. Založba FDV, Ljubljana, 952 str.
- Floyd, A. E., Hindley, G. 1988: Kdo je ustvarjal zgodovino. Delavska enotnost. Ljubljana, 315 str.
- Geografski terminološki slovar. ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika. Ljubljana, 2005, 451 str.
- Kladnik, D. 1991: Sri Lanka - solza v Indijskem oceanu. Geografski obzornik 38-1. Ljubljana, str. 22–29.
- Lanzara P., Pizzetti, M. 1984: Drevesa. Mladinska knjiga. Ljubljana, 367 str.
- Ljudstva sveta, 4. knjiga, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1980.
- Mahaweli Development Programme. Medmrežje: http://www.mahaweli.gov.lk/Other%20Pages/About_Us.html (oktober 2010).
- Mango. Department of agriculture, Government of Sri Lanka. Medmrežje: [http://www.agridept.gov.lk/more.php?morelink=Economics and marketing &pagelink=Mango&heading=](http://www.agridept.gov.lk/more.php?morelink=Economics%20and%20marketing&pagelink=Mango&heading=) (oktober 2010).
- Natek K., Natek M. 2000: Države sveta. Mladinska knjiga. Ljubljana, 704 str.
- Niven, C. 1998: Sri Lanka – a travel survival kit, 7. izdaja. Lonely Planet, 304 str.
- Number and percentage of population by districts and ethnic group 2009. Department of Census and Statistics. Colombo. Medmrežje: <http://www.statistics.gov.lk/PopHouSat/PDF/Population/p9p8%20Ethnicity.pdf> (oktober 2010).

Plans for Militarization and Colonization are Going on at a Feverish Pace. Ilankai Tamil Sangam. Association of Tamils of Sri Lanka in the USA. Medmrežje: http://www.sangam.org/2009/06/Militarization_Colonization.php?uid=3580 (oktober 2010).

Partridge, C. (ur.) 2009: Verstva sveta. Mladinska knjiga. Ljubljana, 495 str.

Population and housing statistics. Department of Census and Statistics. Colombo, 2009. Medmrežje: <http://www.statistics.gov.lk/PopHouSat/index.asp> (oktober 2010).

Sabaratnam, T.: Manal Aru becomes Weli Oya. Sangam.org - Ilankai Tamil Sangam, Association of Tamils of Sri Lanka in the USA. Medmrežje: <http://www.sangam.org/articles/view2/?uid=633> (oktober 2010).

Severinatna, A. 1998: Polonnaruwa. Arheological Survey Department. Colombo.

Sinhala script. Wikipedia. Medmrežje: http://en.wikipedia.org/wiki/Sinhala_script (oktober 2010).

Slovenski pravopis. Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Založba ZRC SAZU. Ljubljana, 2001, 1805 str.

Thera, N. M. 1998: Buddhism and culture. Sri Lanka pilgrim's guide. Ministry of Tourism. Colombo, 111 str.

Uredba Komisije (ES) št. 178/2006 z dne 1. februarja 2006 o spremembi Uredbe Evropskega parlamenta in Sveta (ES) št. 396/2005 o uvedbi Priloge I s seznamom živil in krme, za katere veljajo mejne vrednosti ostankov pesticidov. Medmrežje: [http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=sl&ihmlang=sl&lng1=sl&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lv,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=421473:cs&page=](http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=sl&ihmlang=sl&lng1=sl&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,it,lv,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=421473:cs&page=) (oktober 2010).

Šrilanka. Zbornik referatov učiteljev geografije in zgodovine. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Maribor, 1999, 330 str.

Waterworld – Ancient Sinhalese Irrigation. Medmrežje: <http://www.mysrilankaholidays.com/ancient-sinhalese-irrigation.html> (oktober 2010).

Waterworld – Modern irrigation Projects of Sri Lanka. Medmrežje: <http://www.mysrilankaholidays.com/modern-irrigation-projects.html> (oktober 2010).

O AVTORJU



Matjaž Napokoj se je rodil leta 1960 v Kranju. Je profesor geografije in zgodovine na Šolskem centru za Pošto, ekonomijo in telekomunikacije v Ljubljani. Pri poučevanju pozornost usmerja v uvajanje sodobnih učnih metod, ki jih popestruje z izkušnjami in spoznanji, pridobljenimi na potovanjih po svetu, katerim namenja večji del prostega časa. Pri pedagoškem delu redno sodeluje z Oddelkom za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Zavodom Republike Slovenije za šolstvo. Zaradi dobrega poznavanja mnogih dežel in njihovih prebivalcev vodi strokovne ekskurzije geografov in zgodovinarjev, ki jih pripravlja Zavod za šolstvo in Ljubljansko geografsko društvo. Pod njegovim vodstvom udeleženci obiskujejo Avstralijo, Vietnam in Kambodžo, Šrilanko, Iran, Peru in Bolivijo, Maroko ter Libijo.

KAZALO

Uvod	3
Naravnogeografske značilnosti	9
Zgodovina	39
Prebivalstvo	56
Gospodarstvo	93
Priporočena pot	132
Viri in literatura	177
O avtorju	179

 **Oskar**[®]
Agencija Oskar d.o.o.

Gregoričeva ulica 7
SI-4000 Kranj
t: + 04 201 43 38, 04 201 43 39
gsm: 031 699-078



WWW.AGENCIJA-OSKAR.SI
IZVIRNA AGENCIJA

Maroko
Bližnji Vzhod
Egipt
Indija In Šrilanka
Indonezija

Kuba, Etiopija,
Indonezija,
Tajska in Mjanmar,
Jemen, Turčija,
Mehika in Peru,
Kitajska, Iran,
Kenija in Tanzanija,
Španija in Portugalska.

Doživite čare Azije z nami!



ŠRILANKA IN MALDIVI

12 dni • letalo

Slikovit **otok raznolikosti** so besede, ki najbolje orišejo Šrilanko. **Bogato preteklost** otoka so zaznamovale različne kulture in religije, o kateri pričajo številni spomeniki. Šest jih je pod svojo zaščito sprejel **UNESCO** kot del svetovne kulturne dediščine in **prav vse bomo spoznali na naši poti**. Na Šrilanki ne boste razočarani ljubitelji sočnega in slastnega **tropskega sadja** kot tudi ne navdušenci nad pravim curryjem v duhu **indijske kuhinje**, ki jo je ponekod v zanimive okuse predelala angleška roka. Za konec pa lahko potovanje podaljšate še z letovanjem na sanjskih **Maldivih**.



VIETNAM IN KAMBODŽA

13 dni • letalo

Daleč od prvobitnega življenja v nedostopnih gorah se vzdolž 3500 km dolge obale Vietnama razteza **bogat nižinski svet** z živahnimi velemesti. Če k tej pokrajini dodamo še **tropski pragozd** in delto reke Mekong, smo omenili le nekatere od številnih pogledov na Vietnam. Potovanju lahko dodate **tridnevni obisk Kambodže**, oziroma skrivnostnega **Angkorja**, ki ga je pogoltnila džungla. Obiskovalca navduši z desetlinami templjev in mogočnimi palačami, ki jih preraščajo stoletna drevesa.



KITAJSKA

15 dni • letalo

Rodovitne planote ob srednjem toku **Rumene reke** gosto poseljeno porečje njenega spodnjega toka in **Osrednje kitajsko nižavje**, so tisočletja predstavljali osrčje kitajske civilizacije in kulture. Duhu cesarstva, mogočne stabilnosti in veličine, bomo tako v dinastičnih poslopih, **templjih** in ob drugih umetninah sledili vse od prestolnice **prvega cesarja Qinshi Huangdija** do glavnega mesta zadnje **"Maove dinastije"**, kot jo rado porogljivo imenuje ljudstvo, kateremu po cesarsko vlada in kljub hudi represiji skrbi za skokovit gospodarski vzpon in vedno večjo blaginjo.



TIBET IN JUŽNA KITAJSKA

16 dni • letalo

Suha visoka planota, od koder izvirajo veletoki, ki napajajo večji del Azije, je obdana z mogočnimi gorskimi verigami. Na jugu jo omejuje **Himalaja**. Tibet je bil od nekdaj nedostopen, neznan in zato **zavil v tamčico skrivnosti**. Dežela, na eni strani **veličastna in mistična**, na drugi neizprosna, je po svoji podobi oblikovala tudi prebivalce. Nad vse preproste, a vendar globoko modre. Dolgo so Tibet zeleti prepotovati in raziskati mnogi, zato si tudi sami želimo spoznati vsaj drobec te čudovite dežele.

Prepustite se poznavalcem!

AZIJA

ŠRILANKA



15 €



<http://zalozba.zrc-sazu.si>



ISSN 1408-6395